

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İletişimsel Demokrasi-Demokratik İletişim

Türkiye’de Medya: Mevzuat, Politikalar, Aktörler

Yazarlar
Esra Elmas
Dilek Kurban

TESEV
DEMOKRATİKLEŞME
PROGRAMI

İletişimsel Demokrasi-Demokratik İletişim

Türkiye’de Medya: Mevzuat, Politikalar, Aktörler

Yazarlar:

Esra Elmas

Dilek Kurban

TESEV
YAYINLARI

İletişimsel Demokrasi-Demokratik İletişim Türkiye’de Medya: Mevzuat, Politikalar, Aktörler

TESEV

Türkiye Ekonomik ve
Sosyal Etüdler Vakfı
Demokratikleşme Programı

Bankalar Cad. Minerva Han
No: 2 Kat: 3
Karaköy 34420, İstanbul
Tel: +90 212 292 89 03 PBX
Fax: +90 212 292 90 46
info@tesev.org.tr
www.tesev.org.tr

Yazarlar:

Esra Elmas
Dilek Kurban

Yayıma Hazırlayan:

Esra Bakkalbaşıoğlu

Çeviri:

Suzan Bölme
(Lexicon Konferans Çevirmenleri)

Düzeltili:

Elçin Gen

Yapım: Myra

Yayın Kimliği Tasarımı: Rauf Kösemen
Uygulama: Gülderen Rençber Erbaş
Koordinasyon: Sibel Doğan
Üretim Koordinasyon: Nergis Korkmaz

Basım Yeri: İmak Ofset

Basıkı Adedi: 250

TESEV YAYINLARI

ISBN 978-605-5832-78-0

Copyright © Haziran 2011

Bu yayının tüm hakları saklıdır. Yayının hiçbir bölümü Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı’nın (TESEV) izni olmadan elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt veya bilgi depolama, vb.) yollarla çoğaltılamaz.

Bu yayında belirtilen görüşlerin tümü yazarlara aittir ve TESEV’in kurumsal görüşleri ile kısmen veya tamamen örtüşmeyebilir.

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

TESEV bu raporun yayımlanmasına katkılarından ötürü Avrupa Komisyonu’na, Friedrich Ebert Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği’ne, Açık Toplum Vakfı’na ve TESEV Yüksek Danışma Kurulu’na teşekkür eder.

Arka Plan Bilgisi Raporu

Güncellenmiş Versiyon

Seçili Avrupa ülkelerinde, AB’de ve Avrupa
Konseyi’nde medya politikaları ve düzenleyici
pratikler: Türkiye Örneği

Esra Elmas
Dilek Kurban

Mayıs 2011

Proje profili

MEDIADEM, özgür ve bağımsız medyayı güçlendiren veya tam tersine engelleyen faktörleri anlamayı ve açıklamayı amaçlayan bir Avrupa araştırma projesidir. Proje Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Almanya, Yunanistan, İtalya, Romanya, Slovakya, İspanya, Türkiye ve İngiltere’de ülke bazında yapılan araştırmaları medya sektörleri ve çeşitli türlerdeki medya servisleri açısından karşılaştırmalı bir bakış açısıyla analiz ederek bir araya getirmektedir. Proje kapsamında, adı geçen ülkelerdeki medya politikalarının yapılanışının araştırılmakta ve yeni medya araçlarının medya özgürlüğü ve bağımsızlığı açısından sağladıkları imkanlar ve yarattıkları zorluklar incelenmektedir. Bunun yanı sıra, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi’nin devletin medya politikalarını tasarlanması ve uygulaması sürecinde yaptıkları dış baskılar da proje kapsamında derinlemesine tartışılıp analiz edilmektedir.

Proje Başlığı: Avrupa Medya Politikalarına Yeniden Bakmak: Günümüz Demokratik Sistemlerinde Özgür ve Bağımsız Medya’yı Değerlendirmek ve Talep Etmek

Proje süresi: Nisan 2010 - Mart 2013

AB finansmanı: yaklaşık 2.65 milyon Avro

Hibe anlaşması: FP7-SSH-2009-A no. 244365

İçindekiler

TESEV SUNUŞU, 7

ÖNSÖZ, 8

GİRİŞ, 11

TARİHSEL ARKA PLAN: TÜRKİYE’DE MEDYANIN GELİŞİMİ, 17

Tek Parti Dönemi: Medyanın Devlet Tarafından Araçsallaştırılması, 17

Çok Parti Yılları: Medyanın Manipülasyon İşlevi, 20

Askeri Rejimler ve Medya, 21

1980’ler ve Ekonomik Liberalleşme: Gazeteciliğin bir Sektöre Dönüşmesi, 22

1990’lar: Yeni Bir Medya Modeli, 23

Ekonomik Kriz ve Medya Sektörünün Yeniden Yapılanması, 25

AB’ye Katılım Süreci ve Medya, 25

TÜRKİYE’DE MEDYA, 29

Basın ve Yayın Medyası, 30

Haber Ajansları, 32

Online (Çevrimiçi) Medya, 33

Azınlık Medyası ve Muhalif Medya, 34

TÜRKİYE’DE MEDYA İÇİN DÜZENLEYİCİ YASAL ÇERÇEVE, 39

Medyaya İlişkin Yasal Düzenleme ve Politikaları Belirleyen Aktörler, 39

Medya Yapısına Yönelik Yasal Düzenlemeler, 40

Lisans Kuralları, 40

Medya Sahipliğine Yönelik Yasal Düzenlemeler, 44

İçeriğe Yönelik Yasal Düzenlemeler, 45

Anayasal Çerçeve, 46

Yasal Çerçeve, 46

Medyada Kültürel ve Siyasi Çoğulculuk, 50

Türkiye’de Medya Özgürlüğünün ve Bağımsızlığının Önündeki Engeller, 51

MEDYA POLİTİKASI VE DEMOKRATİK SİYASET: BİR DEĞERLENDİRME, 61

KAYNAKÇA, 64

TESEV Sunuşu

Etyen Mahçupyan, TESEV Demokratikleşme Programı

Demokrasi kuramının medyayı dördüncü kuvvet olarak resmetmesi, idealize edilmiş bir toplumsal sisteme gönderme yapar. Bu durum, Batı ülkelerinde bile sınırlı bir gerçekliği yansıtırken, Türkiye’de neredeyse tümüyle gerçekdir. Çünkü Cumhuriyet’in kurup sistematize ettiği vesayet rejimi, medya açısından orduyla ilişkileri hayati hale getirmiş, basını resmi ideolojinin ve milli meselelerin taşıyıcısı olarak konumlandırmıştı.

Bu durum, yine Cumhuriyet’in pekiştirdiği cemaatçi yapı içinde kimlikel bir anlam kazandı. Medya, devletin tanımladığı ‘merkez’ siyasetin sesi olduğu ölçüde, bu merkezin kimlikel niteliğini de temsil etti. Böylece merkez dışında kalanları ötekileştiren, laikliğin ve Türk etnik kimliğinin savunuculuğu sayesinde imtiyazlar kazanan bir basın dünyası ortaya çıktı.

Siyasi gücün konjonktürel fırsatları değerlendirmek üzere kullanılması ise, medyanın hem oligopolcü bir yapıya doğru evrilmesi ve sınıfsal nitelik kazanmasıyla, hem de ekonominin diğer alanlarına yayılması ve bu alanlarda da teknelci avantajlar üretmesiyle sonuçlandı.

Böylece medya organları, kendilerini hükümetle pazarlık yapabilecek siyasi aktörler gibi görmeye başladılar ve bu yaklaşım sektörü hızla yozlaşmaya götürdü.

Öte yandan, son yirmi yılda siyaset alanının genişlemesiyle birlikte, medyada da bir çeşitlenme ve çoğullaşma yaşandı. Ne var ki, bu durum bir zihniyet dönüşümünü, çoğulcu bir

bakış açısını ifade etmedi. Aksine, her cemaatin ayrı medyası oluşmaya başladı ve toplumsal manipölasyondan iradi sansüre kadar birçok alışkanlık tüm sektörün ortak niteliği haline geldi.

Bugün bakıldığında Türkiye medyasının, devletin ve hükümetlerin baskısı altında olmasından kaynaklanan sorunları kadar, kendi sermaye yapılarına ve ideolojik tercihlerine dayanan sorunları da var. Üstelik bu durum, demokratik yasalara hâlâ sahip olmayan, ifade ve basın özgürlüğüne yabancı hukuk anlayışını sürdüren bir ülkede yaşanıyor.

Medyanın demokratikleşmesi, siyaset ve bürokrasi üzerinde bağımsız ve sivil bir denetimin oluşması ve toplumsal taleplerin kamusal alana çıkmasının sağlanması açısından hayati önem taşıyor. Bunun için hukuksal çerçevenin, sahiplik yapısının değişmesi, rekabet kurallarının işlemesi gerekiyor. Ama aynı zamanda, siyaset alanına paralel bir biçimde, medyanın zihniyetinin de dönüşmesi şart.

TESEV, önümüzdeki dönemde bu önemli alana ilişkin farklı çalışmaları kamuoyuna sunacak. Elinizdeki bu ilk rapor, medyanın tarihi arka planını, yasal düzenlemelerin geçmişteki ve günümüzdeki durumunu özetleyen bir başlangıç yayını niteliğindedir. Raporun, Türkiye’nin demokratikleşmesini sağlayacak yapı taşlarından biri olan medya alanının tartışmaya açılmasına anlamlı bir katkı sunacağını umuyoruz...

Önsöz

Mahmut Mutman, İstanbul Şehir Üniversitesi Sinema ve Televizyon Bölümü

Medyanın siyasi ve sivil yaşamdaki rolü yadsınamaz. Edmund Burke’a atfedilen o ünlü “dördüncü kuvvet” ifadesi, medyanın siyasi ilişkiler ve hükümet üzerindeki kurumsal ve siyasi nüfuzundan söz etmektedir. Bu kuvveti iki farklı şekilde görmek mümkün: medya ya toplumda var olan çeşitli görüşleri ve bilgileri iletmede yardımcı bir araç rolü oynayan ve bu sayede kamusal tartışmalar için ortak bir zemin sağlayan bir güç olarak algılanabilir; ya da, neyin söylemeye değer olup olmadığına karar veren, gündemi belirleyen ve siyasi ve ekonomik güçlerin baskısı altında siyasi kültürün söz dizimini ve söz varlığını belirleyen bir kuvvet olarak görülebilir.

Türkiye’de yaşamakta olduğumuz gibi bir demokratikleşme döneminde, medyanın yardımcı bir rol oynadığı yönündeki yaklaşım zorunlu gibi durmaktadır, çünkü her bir farklı sesin erişebildiği sağlıklı ve özgür bir kamusal tartışma ortamına sahip olmaktan daha ivedi bir şey yok gibi görünmektedir ve medya bu ortamın sağlanmasındaki başlıca stratejik aktörlerden biridir. Ancak, medya denen yardımcı aracın başlı başına güçlü sosyal, siyasi ve ekonomik kuvvetlere ve çıkarlara tabi ve bunların kontrolü altında olan bir kurum olduğu ve demokratik tartışmaya ve argümantasyona (spekülasyonculuk, sansasyonculuk, tabloid gazeteciliği vb.) her zaman uygun olmayan bir dile ve kendi kurallarına sahip olduğu düşünülürse, ikinci yaklaşım da kaçınılmaz gibi görünmektedir. Okuyacağınız bu rapor Türk medyasını, kanun koyucularını, politikacılarını ve toplumunu birinci yaklaşıma

yöneltmek için ikinci yaklaşımın eleştirel ruhuyla yazılmış gibi görünmektedir. Rapor, özellikle demokratikleşme süreci, basın özgürlüğü ve medyanın bu süreçte oynadığı potansiyel rol açısından Türk medyasının tarihsel gelişimine ve bugünkü yapısına ilişkin önemli bir araştırma niteliğindedir.

Bu noktada önemli bir engel, kendisi de eski askeri müdahalelerin bir mirası olan vesayet yapısının bir mirası olan eski mevzuat gibi görünmektedir. Rapor, bu eski elitçi vesayet yapılarının (hem adli hem askeri) ve eski yönetmeliklerin medya içeriğini aleni ve örtük şekillerde nasıl kısıtladığını ve manipüle ettiğini kapsamlı bir şekilde anlatmaktadır. Bu, karmaşık bir konudur, çünkü medyayı kısıtlayan sadece eski elit davranışların ve baskıcı mevzuatın varlığı değil, her biri medyayı kendi menfaatleri için bir araç haline getirmek isteyen siyasi partiler, baskı grupları ve seçilmiş hükümetler dahil siyasi ve kurumsal yapıya nüfuz etmiş olan tüm vesayetçi, babadan kalma ve baskıcı gelenek ve alışkanların bir bütünüdür. Bu sayede eski yapılar ve alışkanlıklar demokratik reform ve liberalleşmenin yavaş yavaş ortaya çıktığı sürecin içinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Sonuç olarak, yeni medya mevzuatı çoğu zaman eskiyle yeninin garip bir karışımından ibarettir: yeni özgürlükler getirirken, satır aralarında eski baskıcı alışkanlıkları da muhafaza etmektedir (2004 tarihli Basın Kanunu buna iyi bir örnektir). Genel olarak konuşmak gerekirse, Kürtçe yayın yapan yeni bir devlet kanalı gibi bir dizi olumlu gelişme olsa da, yeni mevzuatın

birçok yönü ve eskinin kalıntıları basın ve yayın özgürlüğüne ciddi kısıtlamalar getirmektedir. Süreçte ortaya çıkan yeni düzenleyici kurumlar (özellikle RTÜK) de kayda değer bir cezalandırma gücüne sahiptir ve bu sorunlu tablonun diğer öğeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. “Anti-Terör Kanunu”nun yanı sıra Ceza Kanunu da medyanın özgürlüğüne önemli darbeler vuran ve böylece medya çıktısını dolaylı olarak kontrol altında tutmaya yönelik hükümler içermektedir.

Rapor, basın ve yayın kanunundaki liberalleştirme (serbestleştirme), özel televizyon kanallarının açılmasının ve buna paralel olarak devam eden küreselleşme sürecinin Türk medyası, siyaseti ve toplumu üzerinde nasıl bir bileşik etki yarattığını göstermektedir. Bu bakış açısından, liberalleşme ikili bir tablo sunmaktadır. Bir yanda, bu süreç haftalık dergilerden çok sayıda radyo istasyonuna, televizyon kanalına ve yerel basın ve yayın kuruluşlarına kadar her türden çok çeşitli medya organlarının muazzam bir şekilde yayılmasını sağladı ve daha da önemlisi, internet gibi tamamen yeni bir kamusal ifade ortamının kapılarını açtı. Diğer yandan, liberalleşme ve özelleştirme medyada tekelleşme yönünde ani bir etki yarattı ve diğer alanlarda da yatırımları olan büyük medya şirketlerinin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı (raporda bu “çapraz tekelleşme” olarak ifade edilmektedir). Büyük sermayenin medya sektörüne girişi bir dizi yapısal etki yarattı: daha küçük çaplı medya şirketlerine yer bırakmadı ve bilginin ticarileştirilmesine ve gazetelerin tabloidleşmesine yol açtı. Dahası, basının birkaç gazete sahibinin elinden her biri birkaç televizyon kanalına, gazeteye ve haftalık dergiye sahip olan güçlü işadamlarının eline geçmesiyle, medya mevzuatı üzerinde kayda değer bir lobi gücüne sahip yeni bir ekonomik baskı grubu ortaya çıktı. Bir yanda eski vesayet elitleri ve diğer yanda yeni

ekonomik elitten oluşan bu güçlü baskı grupları “postmodern darbe” olarak nitelendirilen 28 Şubat sürecinde olduğu gibi zaman zaman ittifaka da girerek, zaten kırılğan olan demokratikleşme sürecini daha da karmaşık hale getirmektedir. Sonuç olarak, ana akım medya devletin üç büyük kolu tarafından bir araç haline getirilmeye devam etmektedir: yargı, asker ve hükümet. Bu, sivil toplumun çoklu sesinin kendine yer bulamadığı bir durumdur.

Rapor, bu nedenle, mali kaynakları sınırlı olan ve baskıcı bir yasal ve siyasal bağlamda hareket etmek zorunda kalan küçük ancak etkili azınlık medyasına ve alternatif medyaya önemli yer ayırmaktadır. Ana akım kamusal alanda, *Taraf* Gazetesi ve haftalık *Nokta* Dergisi (ki artık hayatta değil) gibi alternatif basın organlarının ayakta kalabilmesi, birkaç gazetecinin kahramanca çabaları sayesinde mümkün olmuştur. Azınlık medyası da benzer koşullarla karşı karşıyadır. Bu açıdan, en ilgi çekici alan, hayli yüksek derecede ifade özgürlüğünün ve farklı seslerden oluşan bir çeşitliliğin mevcut olduğu internet (kişisel bloglar, interaktif siteler vb.) ve özellikle de “sosyal medya” olarak adlandırılan alandır, her ne kadar internet kullanımı veya halkın internet erişimi arzu edilen düzeylere henüz gelememiş olsa da. Bu nedenle, demokratikleşmenin yeni mecrayla gelen başlıca iki faydasının altını çizmek önemlidir. Bu yeni mecra, medya içeriğinin üretiminde vatandaş katılımını arttırmakta ve ana akım medyanın filtrelerinden geçmesi imkânsız tartışmalı haberlerin veya siyasi açıdan muhalif görüşlerin üretilebildiği alternatif bir alan sunmaktadır.

İşin olumsuz tarafına bakıldığında ise, raporun da altını çizdiği gibi, sosyal medyada ve internette nefret söyleminin, ırkçılığın ve cinsiyetçiliğin aşırı kullanımı söz konusudur. Bu,

kaygı verici bir nokta; zira şayet sosyal medya ana akım medyadan bağımsız olarak toplumun sesini yansıtıyor ise, o zaman bu tür söylemlerin varlığı zaten *toplumda* var olan birtakım eğilimleri işaret etmektedir. Medyada, medya-
ca ve medya yoluyla yeni bir demokratik farkındalık yaratmanın mutlak önemi de bundan kaynaklanmaktadır. İlginçtir ki kadınların sorunlarına ve bir problem olarak erkek şovenizmine gösterilen ilgide hafif bir artış (bunun başlıca sebebi erkeklerce gerçekleştirilen aşırı şiddet vakalarının artan sayısidir) görülürken, ırkçılık çok ender kullanılan, ana akım medyada ise neredeyse hiç görülmeyen bir sözcük olarak kalmaktadır, yaygın ve etkisini yitirmiş “Kürt sorunu” ifadesi dışında. Bu tablo göz önüne alındığında, sosyal medyada Kürtlere ve Ermenilere karşı nefret söyleminin ve ırkçı hakaretlerin yaygın

kullanımı gerçekten korkutucu bir gerçekliği gözler önüne sermekte ve bir kez daha, demokratikleşmenin demokratik mevzuatlar yapmaktan çok daha derine inen, çok daha ileriye giden bir şey olduğunu ve normalleştirilen şiddet ve aşırılıklarla dolu davranışlardan, tavırlardan, düşünce ve dil alışkanlıklarından oluşan geniş bir repertuarın nasıl değiştirileceği sorusunu içerdiğini göstermektedir.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, rapor toplumsal, siyasi ve etik bir demokratikleşme ödevi açısından Türk medyasının kapsamlı bir eleştirel analizini sunmaktadır. Raporun medya profesyonellerine, gelecekteki analistlerine ve aynı zamanda siyasetçilere, kanun koyuculara ve kamuya yardımcı olacağını umuyoruz.

Giriş*

Kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkileri farklı dönemlerde farklı şekillerde tartışıldı. Özellikle radyo ve televizyon kullanımının kitleselleştiği yıllarda medyanın toplum üzerinde doğrudan ve yakıcı bir etkisi olduğu anlayışı hâkimdi. Buna göre kitle iletişim araçları siyasi gündemi belirliyor ve toplum üyelerinin bakış açılarını kolayca şekillendiriyordu. Medyanın özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında totaliter rejimlerce propaganda aracı olarak kullanılmasından hareketle, topluma medya karşısında pasif bir pozisyon atfeden bu yaklaşım, zamanla yerini karşılıklı bağımlılık ve sınırlılık fikrine bıraktı. Buna göre, medya mesajları kitleler üzerinde kuşkusuz önemli bir etkiye sahipti fakat bu, mutlak/değişmez bir etki değildi. İnsanların, sahip oldukları farklı ekonomik, sosyal ve tarihsel arka plana bağlı olarak, medya aracılığıyla kendilerine ulaşan bilgiyi farklı şekillerde yorumladıkları fikrinden hareket eden yaklaşımlar, iletişim sürecinde toplumun pasif bir tüketici değil aktif bir özne olduğunun altını çiziyordu. Günümüzde medya alanına dair çalışmalar, önceki dönemlerin birikimini de kullanarak, medyayı ekonomik yapısı, ideolojik özellikleri ve iktidarla olan ilişkisi

bağlamında; “rıza üretimi” ve “hakikatin inşası” gibi kavramlar yoluyla, demokrasi perspektifi içinde tartışmaya devam ediyor.

Öte yandan, bugün iletişim teknolojilerindeki hızlı değişime bağlı olarak ortaya çıkan ve “dijital çağ” olarak adlandırılan; internet, cep telefonları, sosyal ağlar ve dijital oyunlar gibi yeni iletişim araçlarının devreye girmesiyle radikal şekilde değişen iletişim alanını anlamak için yeni yaklaşımlara ihtiyaç var. Medya ekolojisi, “gönderen” ile “alıcı” arasındaki dikey ve hiyerarşik ilişkiler ve toplumdaki eşitsizlikler üzerinde tahrip edici bir etkisi olan internetin ortaya çıkışıyla birlikte, büyük oranda yeniden şekillendi. Geleneksel medyanın internet yoluyla interaktif hale gelmesi, kişisel blogların ve sosyal paylaşım sitelerinin ortaya çıkması, bireylerin görünür olmasına ve seslerini duyurma şansına sahip olmalarına

“Gönderen” ile “alıcı” arasındaki dikey ve hiyerarşik ilişkiler ve toplumdaki eşitsizlikler üzerinde tahrip edici bir etkisi olan internetin ortaya çıkışıyla medya ekolojisi büyük oranda yeniden şekillendi.

* TESEV Demokratikleşme Programı’ndan Esra Bakkalbaşıoğlu’na raporun yayıma hazırlanmasında verdiği titiz emek ve özellikle hazırladığı tablolar, Ebru İlhan’a ise rapora verdiği araştırma desteği için minnettarız. Ayrıca, raporun ilk taslakları hakkındaki görüş ve düşüncelerini bizlerle paylaşan Şehir Üniversitesi’nden Mahmut Mutman’a ve Galatasaray Üniversitesi’nden Ceren Sözeri’ye de teşekkürlerimizi sunuyoruz. Tabii ki, raporun içeriğinin sorumluluğu sadece yazarlarına aittir.

olanak vererek, vatandaşların medya içeriği üretimine katılımını artırdı. Böylece büyük medya şirketlerinden oluşan ve çoğunlukla devlet/hükümet sübvansiyonlarına bağımlı olan geleneksel medya, sektördeki tekelleri konumunu ve içerik üzerindeki kontrolünü yitirdi. Aynı zamanda, son dönem medya çalışmalarında “kontrol edilemeyen çağ” olarak da isimlendirilen dijital çağ, bugün özellikle

Vatandaşın medyaya katılımı mutlak suretle sivil ve demokratik bir “ilerleme” vaat etmiyor. Bu noktada “vatandaşın inşası” meselesi hayati bir önem kazanıyor.

vatandaşların medya içeriğinin üretilme sürecine katılımı bağlamında demokratikleşme yolunda bir kazanç olarak görülüyor. Mısır’da, Lübnan’da, Libya’da ve Tunus’ta yakın dönemde ortaya çıkan sosyal hareketliliğin ve baskıcı rejimlere karşı yükselen değişim taleplerinin sosyal paylaşım siteleri üzerinden örgütlendiği hatırlanacak olursa, bu, içi boş bir iddia da değil. Öte yandan, liberal demokrasinin, yasama, yürütme ve yargı dışında tüm bu erkleri toplum lehine denetleyen bir güç olarak tarif ettiği medya fikrine dayanan Dördüncü Kuvvet Medya Modeli, meşruiyetini neredeyse yitirmiş görünüyor. Mevcut sahiplik yapıları ve siyasetle kurduğu ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda, özellikle geniş kitlelere ulaşan yaygın medya, toplumların demokratikleşmesi bağlamında oldukça yetersiz bir profil sergiliyor. Kamusal sorumluluğunu yerine getiremeyen Dördüncü Kuvvet Medya Modeli’ne alternatif olarak ise *Le Monde Diplomatique*’in eski yayın yönetmeni Ignacio Ramonet’in öne çıkan argümanı, internet üzerinden yürüyecek ve “zehirlenmiş enformasyon sürecinin dışına çıkacak” bir Beşinci Kuvvet Medya Modeli öneriyor. Bu modeli, “yeni egemenler koalisyonunun karşısına bir yurttaş kuvvetiyle çıkmamızı sağlayacak bir ‘beşinci kuvvet’”¹ olarak tanımlayan Ramonet’in önerisi, medya ve demokrasi bağlamında zihin açıcı. Zira, vatandaş katılımı, medyanın sivilleşmesi ve demokratikleşmesi noktasında önemli bir katkı sağlıyor. Öte yandan, vatandaş katılımı mutlak suretle sivil ve demokratik bir “ilerleme” vaat etmiyor. Bu noktada “vatandaşın inşası” meselesi de hayati bir önem kazanıyor.

1 I. Ramonet, “Beşinci Kuvvet”, çev. Y. İncoğlu, N. Akıner, U. Aydın, *Varlık Dergisi* (2004), s. 3-7.

Türkiye’de medya ile demokrasi ilişkisini anlamak için, ülkenin siyasal kültürüne ve tarihsel bağlamına dair bir hatırlatma yapmak zorunlu hale geliyor. Bu amaçla, bu raporda Türkiye medyası siyasi ve tarihi bağlamı içinde ele alınacaktır. Raporda, Türkiye’nin medya yapısının Hallin ve Mancini² tarafından geliştirilen “Akdeniz Modeli veya Kutuplaşmış Çoğulcu Model” kategorisine girdiği savunulmaktadır. Bu kategoride dört kriter temel alınır: (1) medya pazarlarının, özellikle yüksek tirajlı basının gelişmesi; (2) politik paralellik, veya “medya sisteminin toplumdaki başlıca bölünmeleri ne derece yansıttığı”; (3) gazetecilikte profesyonelliğin gelişmesi; (4) medya sistemine olan devlet müdahalesinin derecesi ve mahiyeti.³ Akdeniz Modeli’ne göre, “Güney Avrupa’daki medya bazı temel karakteristik özellikleri paylaşıyor: düşük düzeyde kalan gazete tirajları, savunu amaçlı haber yazma geleneği, özel şahıslara ait medyanın araç haline getirilmesi, kamu yayınlarının siyasileştirilmesi ve yayınların düzenlenmesi ve gazeteciliğin özerk bir meslek olarak ancak sınırlı düzeyde gelişmesi.”⁴

Türkiye, Akdeniz Modeli’nin tipik bir örneğini sunmaktadır. Gazete tirajları hayli düşüktür ve

2 Hallin ve Mancini, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da üç medya modeli geliştirmiştir: (1) Kutuplaşmış Çoğulcu Model veya Akdeniz Modeli (Fransa, Yunanistan ve İtalya gibi Güney Avrupa ülkeleri için); (2) Demokratik Şirketçi Model veya Kuzey/Orta Avrupa Modeli (Almanya, Hollanda, İskandinav ülkeleri); (3) Liberal Model veya Kuzey Atlantik Modeli (ABD, Büyük Britanya, Kanada). Bkz. E. Özcan, “The Role of the State in Turkish Media in Light of Hallin and Mancini’s Comparative Media Systems”, Uluslararası İletişim Birliği (International Communication Association, ICA) yıllık toplantısında sunulan tebliğ, TBA, San Francisco, CA Online <PDF>; http://www.allacademic.com/meta/p170690_index.html adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 7 Mayıs 2010).

3 A.g.e.

4 S. Papathanassopoulos, “The Mediterranean/Polarized Pluralist Media Model Countries”, G. Terzis (der.) *European Media Governance: National and Regional Dimensions* (2005), s. 192.

medyada taraflı gazetecilik geleneği hâkimdir. Yapısal olarak, medya sektörü cemaatlara bölünmüştür; büyük medya gruplarının sahipleri sağlık, eğitim, inşaat, telekomünikasyon ve dağıtım gibi farklı sektörlerde yatırımcı veya hissedar olarak yer almakta ve medya sektöründe sahip oldukları gücü, diğer sektörlerdeki ekonomik kazançlarını en üst düzeye çıkarmak için kullanmaktadırlar. Büyük medya gruplarının sahipleri, farklı ideolojik ve politik duruşlara ve çatışan ekonomik çıkarlara sahip olsalar da, genellikle “devletin çıkarlarını” ve “milli güvenliği”, demokrasinin, insan haklarının ve medya özgürlüğünün üstünde tutma noktasında ortak bir “zihniyeti” paylaşmaktadırlar. Bu nedenle, medya şirketlerinin çok olmasından kaynaklanan görünüşteki medya çeşitliliği yanıltıcıdır. Dahası, Türkiye’de gazeteciliğin ortaya çıkışı Osmanlı’nın son dönemlerine rastlasa da, siyasetçilerden, çıkar gruplarından, devlet kurumlarından, ordudan ve yargıdan gelen baskılardan etkilenmeyen özerk bir gazetecilik geleneğinden bahsetmek mümkün değildir. Medya sahiplerinden gelen baskılar ve Türkiye’deki sendikaların genelde zayıf olması nedeniyle, medyada sendikalaşma aşırı düşük, işgücü sömürsü ise yüksek düzeyde olmaya devam etmektedir.

Medyada çıkar çatışmalarının çokluğu ve 1990’lardaki ekonomik liberalleşme, hem yapı hem de içerik açısından karmaşık bir yasal düzenleme çerçevesiyle sonuçlanmıştır. Alanı düzenleyen ve medyaya özgü olan yasalarda olumlu yönler bulunsada, uygulamada mahkemeler, kolluk güçleri ve hükümet, yasal boşluklardan veya kendilerine tanınan ve ifade/medya özgürlüğünü önemli ölçüde kısıtlayan –hatta zaman zaman yok eden– geniş takdir haklarından yararlanmaktadırlar. Basın özgürlüğü Anayasa’yla korunsada, yargıda, terörle mücadele, toprak bütünlüğünün korunması ve devletin korunması gerekçeleriyle muhalif ve azınlık medya organlarına sansür getirme eğilimi hâkimdir.

2000-2001’de yaşanan ve Türkiye’de medya sektörü üzerinde önemli etkiler yaratan bankacılık krizi ve aynı dönemde başlayan Avrupa Birliği’ne (AB) katılım süreci, yasal düzenleyici çerçeveyi daha da karmaşık hale getirmiştir. Son yıllarda medya sahipliğine ilişkin yasal düzenlemelerde medya özgürlüğü ve çoğulculuk adına görece bir ilerleme kaydedilmişse de, medya sektörü sürekli değişmekte ve istikrarsızlığını sürdürmektedir; sektörün tabii olduğu yasalar ise tutarsız ve kısıtlayıcı niteliklerini korumaktadır. Kriz sonrasında finans sektöründeki yeniden yapılanmanın ve

Türkiye’de gazeteciliğin ortaya çıktığı Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren siyasetçilerden, çıkar gruplarından, devlet kurumlarından, ordudan ve yargıdan etkilenmeyen özerk bir gazetecilik geleneğinden bahsetmek mümkün değildir.

AB’ye katılım sürecinin getirdiği ekonomik ve siyasi geçiş süreci, medyadaki düzenleyici organların rolünü artırmış, idari kurumların kilit oyuncular haline gelmesiyle sonuçlanmıştır. Öte yandan, son yıllarda kaydedilen görece ilerlemeye rağmen, Türkiye halen yasal çerçevesini AB müktesebatıyla uyumlaştırma hedefinin çok uzağında kalmaya devam etmektedir. Bu raporda, yapılan demokratik reformlara rağmen statükonun devam etmesinde etkili olan başlıca faktörün, Türkiye’de hâkim olan siyasi kültür ve devlet-medya ilişkilerinin tarihi kökenleri olduğu ileri sürülmektedir. Ülkedeki medya politikalarının ve medya denetiminin derinlemesine bir analizi için, başta devletin kurulduğu yıllar olmak üzere tarihi ve siyasi bağlamın dikkatle okunması gerekmektedir.

Medya alanında yapılan reformlara rağmen, statükonun devam etmesinin başlıca nedeni, Türkiye’de hakim olan siyasi kültür ve devlet-medya ilişkileridir.

Birinci Bölüm

1. Tarihsel Arka Plan: Türkiye’de Medyanın Gelişimi

Bu bölüm, Türkiye’de devlet-medya ilişkisinin tarihsel gelişimini odağa alarak Türkiye’deki siyasi bağlama genel bir bakış sunma amacını taşımaktadır. Burada, Türkiye’de medyanın ve demokrasinin gelişimi, siyasi ve sosyal değişimin ulusal ve uluslararası boyutları temelinde ele alınacak; bu doğrultuda, Cumhuriyet’in kurulması, çok partili demokrasinin gelişimi, askeri müdahaleler, ekonomik liberalleşme, küreselleşme ve AB’nin etkisiyle gerçekleşen demokratikleşme süreçlerine bakılacaktır. Türkiye’de basının, radyonun ve televizyonun gelişimi, dört ana dönem üzerinden incelenecektir: 1923’ten 1950’ye kadar süren tek partili rejim dönemi; 1950-1980 arasındaki çok partili rejim dönemi; askeri rejim dönemi; 1980’lerde ve 1990’larda yaşanan “liberalleşme süreci”. Son olarak, uluslararası boyutun etkisi, küreselleşmenin, 2000-2001 ekonomik krizinin ve devam eden AB’ye katılım sürecinin bir sonucu olarak medya sektöründe yaşanan yasal ve siyasi gelişmeler temelinde ele alınacaktır.

1.1. TEK PARTİ DÖNEMİ: MEDYANIN DEVLET TARAFINDAN ARAÇSALLAŞTIRILMASI

Hem Osmanlı İmparatorluğu’nda hem de Türkiye Cumhuriyeti’nde, gazeteciler toplumun Batı değerleriyle ve kurumlarıyla tanıştırılmasında önemli bir rol oynamışlardır. Cumhuriyet’in ilan edildiği 1923’ten çok partili sisteme geçişin yaşandığı 1950 yılına kadar, tek parti rejiminin modernleştirme amaçlı reformlarının yaygınlaştırılmasına yardımcı

Türkiye’de gazeteciler devlet eliyle yürütülen modernleşme hareketlerinin hem öznesi hem de nesnesi olmuşlardır. Bu anlamda, basın geleneksel olarak “haberle” değil “tartışmalarla” ilgilenmiştir.

olan gazeteciler,⁵ Türkiye’de devlet eliyle yürütülen modernleşme hareketlerinin hem öznesi hem de nesnesi olmuşlardır. Bu anlamda, basın geleneksel olarak “haberle” değil “tartışmalarla” ilgilenmiştir.⁶ Başından itibaren, basının büyük bir bölümü, modernleşme projesinde önemli bir rol üstlenmiş ve devletle ekonomik ve siyasi olarak yakın ilişki içerisinde olmuştur. Muhalif basın ise, devlet/hükümet tarafından gelen baskıların ve engellemelerin potansiyel hedefi olmuştur.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında, gazetecilerin çoğu aynı zamanda yazarlık da yapmışlar ve yazdıkları edebi yazılar bu gazetecilerin haber yazma tarzını da etkilemiştir. Türkiye’nin ilk gazetecileri “kendi kendini yetiştirmiş gazeteciler” olarak tanımlanabilirler; bugün, sektördeki medya mensuplarının bazıları gazetecilik okullarından veya iletişim fakültelerinden mezun olsa da, bu özellik hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

5 T. Demirel ve M. Heper, “The Press and the Consolidation of Democracy in Turkey”, 32/2 *Middle Eastern Studies* (Nisan 1996), s. 109-123, 113.

6 E. E. Bilgiç, “The Role of the Press in the Construction of National Identity 1934-1937”, yayımlanmamış doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi (2010), s. 27.

1923'te Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Kurtuluş Savaşı mücadelesi, esasen iki sacayağı üstüne kuruludur: Muharebe ve Muhabere. Mustafa Kemal Atatürk ve beraberindeki kadro, yıkılmakta olan imparatorluktan modern ulus-devlete geçiş sürecinde kitlelere ulaşmak için zamanın tek yaygın iletişim ortamı olan yazılı basına büyük önem vermişlerdir. Bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından Ankara'da 10 Ocak 1920'de kurulan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi bunun ilk somut örneğidir. Adı daha sonra *Ulus* olan gazete, Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı sürecinde Ankara merkezli aldığı kararları halka duyurmayı amaçlamaktadır. 6 Nisan 1920'de kurulan Anadolu Ajansı'nın da hedefi aynıdır. Anadolu Ajansı'nın kurulmasındaki temel amaç, Türk Kurtuluş Savaşı hakkındaki "doğru" haberleri ulusal ve uluslararası kamuoyuna duyurmaktır. Bu misyon, Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam etmiş ve Ajans yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış ülkelerde propagandasının yapılmasına ve dünyaya sesini duyurmasına hizmet etmiştir.

Devletin kuruluş yıllarında medyanın nasıl araçsallaştırıldığına bir başka örnek de, Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'na destek toplamak ve ülke çapında milliyetçilik ruhunu aşılacak için yaptığı yurt gezileridir. Bu geziler rejimi sağlamlaştırmak, eğitim, sağlık ve ekonomi alanlarındaki sorunların üstesinden gelmek ve yapılacak reformların temellerini atmak amacıyla Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da devam etmiştir. Basın, Atatürk'ün askeri ve sivil uzmanlarla birlikte halk karşısına çıktığı etkinliklere her zaman davet edilmiştir. Bunun öncelikli nedeni, Cumhuriyet'in yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşen bir proje olması ve rejimi kuran elitlerin cumhuriyetçi değerlerin halka duyurulmasında basına hayati bir rol atfetmeleridir. Mustafa Kemal ve kurucu elitler, kendi medya ağlarını yaratmanın yanı sıra, dönemin mevcut medyasıyla iyi ilişkiler

kurmaya da dikkat etmişlerdir. Ne var ki, Cumhuriyet'in kurulmasından iki sene kadar sonra iktidar ile basın arasındaki ilişkiler değişmeye başlamıştır. Bu değişimin ana nedenlerinden biri, Atatürk'ün kurucusu ve üyesi olduğu Halk Fırkası'ndan bir grubun partiden ayrılarak 17 Kasım 1924'te Terakkiper-Cumhuriyet Fırkası'nı kurmasıyla başlayan süreçtir. Türkiye tarihinin ilk muhalefet partisi olan Terakkiper-Cumhuriyet Fırkası'nın halktan ve İstanbul basınından aldığı destek, kısa zamanda rejime yönelik bir tehdit olarak algılanmış, partinin kurulmasından bir sene sonra çıkan Şeyh Said İsyanı da sebep gösterilerek Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sıkıyönetim ilan edilmiş ve her türlü muhalefete olduğu gibi basın özgürlüğüne de son verecek olan Takrir-i Sükûn Kanunu ilan edilmiştir.⁷ Bu kanun çerçevesinde, isyancılar ve muhalif siyasetçilerle birlikte on üç muhalif gazeteci İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanmış ve birçoğu sürgüne gönderilmiştir. Terakkiper-Cumhuriyet Fırkası ve hükümeti eleştiren on beş gazete kapatılmış ve sadece Takrir-i Sükûn Kanunu'nu destekleyen gazetelerin faaliyet göstermesine izin verilmiştir. Öte yandan, 1928'de gerçekleştirilen ve toplumun geçmişle olan ilişkisinde köklü bir dönüşüm yaratan Harf İnkılâbı, Türkiye'de özerk bir basının ortaya çıkmasını da engellemiştir. 1928'de Latin alfabesine geçiş, gazete sahiplerinin o dönemde eski harf sistemine göre sahip oldukları teknolojiyi kullanılamaz hale getirmiş, devlet yeni harf sistemine uyum sağlamak için

7 Takrir-i Sükûn Kanunu'nun üç maddesinden ilki şöyledir: "İrtica ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimai (toplumsal düzen) ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve asayişini ihlale bais (bozmaya yönelik) bilumum teşkilât ve tahrikat ve teşvikat ve neşriyatı (örgütlenmeleri, kışkırtmaları, yüreklendirmeleri ve yayınları), hükümet reisi cumhurun tasdiğiyle ve re'sen ve idareten man'ê mezundur (kendi başına yasaklamaya yetkilidir). İş bu ef'al erbabını (bu eylemleri işleyenleri) hükümet İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi edebilir."

teknolojik altyapılarını değiştirmek zorunda kalan yayıncılara mali destek sağlamıştır. Yayıncıların mali olarak devlete bağımlı olması, fikirlerin denetim ve kontrol altında tutulmasına kapı açmıştır.⁸

Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) ülkeyi tek parti hükümetiyle yönettiği 27 yıl boyunca, muhalefetin tüm biçimleri susturulmuştur. 1927'de, dünyada ilk radyo yayınının başlamasından sadece iki yıl sonra, iki kamu kuruluşu, Anadolu Ajansı ve CHP'nin hissedar olduğu Türkiye İş Bankası, ortaklaşa Türk Telsiz Telefon A.Ş. (TTAŞ) adlı yayın şirketini kurmuş ve Ankara ile İstanbul'dan radyo yayınına başlamıştır. TTAŞ'ın kurulmasıyla, "radyo yayıncılığı doğrudan devlet eliyle yürütülmesi de ilk günden başlayarak devlet çarkının bir parçası haline gelmiştir".⁹ Şirket, British Broadcasting Corporation'ın (BBC) çalışma şeklini örnek almış ve hükümetle on yıllık sözleşme imzalamıştır.

1936'da, TTAŞ'ın sözleşme yenileme talebi, programlarının çağdaş radyo yayıncılığı standartlarını karşılamadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Aynı yıl çıkarılan bir kararnameye, radyo yayınları devlet eliyle yapılmaya başlanmıştır. Şirketin vericileri Posta, Telefon ve Telgraf Genel Müdürlüğü'ne (PTT) devredilmiştir; bu devir, radyo yayıncılığında 1964'e

kadar sürecek olan devlet tekelinin başlangıcını oluşturmaktadır. 1939'da, Ankara Radyosu diğer ülkelere yönelik olarak yabancı dilde haber yayınlarına başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'yla ilgili yayınlarında, bu radyo

Türkiye'nin tarafsızlık politikasına uygun olarak yayın yapmıştır.

22 Mayıs 1940'ta çıkarılan 3837 Sayılı Kanun'la, bugün Basın Enformasyon Genel Müdürlüğü (BYEGM) adıyla anılan ve Başbakanlık'a bağlı olarak faaliyet gösteren kamu kurumu kurulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, bu kanuna yazdığı önsözde, BYEGM'nin amaçlarını şöyle tanımlamaktadır: "Bir taraftan Avrupa basınında milli ve meşru davamızı savunmaya yönelik yayınlarda bulunmak, yabancı basını devamlı inceleyerek fikir akımlarını anlamaya çalışmak, öte yandan içeride de zamanın emrettiği fikir ve ruh birliğini sağlamak için her vasıttan yararlanarak yayınlarda bulunmak zarureti vardır."¹⁰

Yazılı basının ardından radyo da bir ideolojik aygıt olarak resmi ideolojinin tesisi ve içselleştirilmesi yolunda araçsallaştırılmıştır.

1949'da İzmir Belediyesi tarafından kurulan Radyo İstasyonu 1953'te devlet radyosuna dönüştürülmüş, böylece İzmir, radyo yayıncılığında Ankara ile İstanbul'dan sonra üçüncü büyük merkez haline gelmiştir.

Radyo yayıncılığının devlet tekeli altındaki ilk on yılı, yazılı basının ardından radyonun da bir ideolojik aygıt olarak resmi ideolojinin tesisi ve

içselleştirilmesi yolunda araçsallaştırıldığını göstermektedir. Bunun en çarpıcı örneği, iki yıl boyunca radyolarda Türk müziğinin çalınmasına getirilen yasaktır. Atatürk, 1934'te Meclis'te yaptığı konuşmada, o günlerde yayınlanmakta

⁸ Bilgiç, 2010, s. 35.

⁹ B. Sümer, *The Impact of Europeanisation on Policy-Making in Turkey: Controversies, Uncertainties and Misfits in Broadcasting Policy (1999-2009)*, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi, No: 35 (2010), s. 106.

¹⁰ Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü web sitesi, *Tarihçe ve Görev Tanımı*, <http://www.byegm.gov.tr/content.aspx?s=gm> adresinden erişilebilir.

olan musikinin yüz ağartacak değerde olmaktan çok uzak olduğuna ve “ulusal, ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları son musiki kurallarına göre işlemek” gerektiğine işaret etmiştir.¹¹ Atatürk’ün bu konuşmasının ardından, Dışişleri Bakanlığı İstanbul ve Ankara radyolarına “Garp tekniğiyle bestelenmiş” parçalar çalınması emrini vermiştir. Bu yasak 1935 ve 1936’nın ilk yarısı boyunca yürürlükte kalmıştır. Bu dönemde, geleneksel Türk musikisi dinlemeye alışmış olan çok sayıda insan, Türkiye’deki halk müziğine klasik Batı müziğinden daha yakın olan Arapça ve Ermenice şarkıları dinleyebilmek için antenlerini Mısır, Kırım ve Erivan’a döndürmüştür. Toplumı çağdaşlaştırmak adına uygulanan bu yasak, tek parti döneminde devletle özdeşleşen hükümetin kitle iletişim araçlarını toplum üzerinde doğrudan denetim sağlamak adına araçsallaştırmasının bir başka örneğidir. Çok partili rejime geçiş, bu gerçekliği değiştirmemiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın dağılmasından sonra, ülkenin Cumhurbaşkanı olan Atatürk, 1930’da çok partili hayata geçiş denemesi çerçevesinde Serbest Cumhuriyet Fırkası adıyla yeni bir muhalefet partisi kurdurmuştur. Bu partinin de kurulduktan kısa süre sonra tehdit olarak algılanması ve feshedilmesiyle, 1950’lere kadar ülkedeki muhalefet kendini ifade edebilecek bir mecra bulamayacaktır. 1945’lere gelindiğinde, hem ağır vergiler (1942 Varlık Vergisi,¹² Toprak

Mahsulleri Vergisi) ve sürekli para basılması sonucu artan enflasyon, hem de 1945’te çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu yüzünden büyük toprak sahipleri, ülke nüfusunun %80’ini oluşturan kırsal kesim ve Türk burjuvazisi hoşnutsuzdur. Öte yandan, 1945’te Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması’na imza atılmasının ardından ülkenin demokratik ilkelere uyma yükümlülüğü altına girdiği bir dönemde, Türkiye’de tek partili rejimin devam etmesi artık mümkün değildir. 1947’de Türkiye Truman Doktrini’ni kabul eder; Marshall yardımından yararlanmak için demokrasi ve serbest girişim siyasetini uygulamak zorundadır. Bu zorunluluk, Demokrat Parti’nin (DP) kurulmasının ve 1950 genel seçimlerinde CHP’nin DP’ye yenilmesiyle çok partili sisteme geçişin yolunu açacaktır.

1.2. ÇOK PARTİ YILLARI: MEDYANIN MANİPÜLASYON İŞLEVİ

DP’nin 1950’de iktidara gelmesi, ülkede demokratikleşme yönünde büyük beklentilere yol açar. Dönemin özgürlük taleplerine cevap olarak, DP basın özgürlüğüne öncelik verir. 15 Temmuz 1950’de, liberal bir basın kanunu kabul edilir; hemen ardından gazetecilere sosyal haklar tanıyan bir başka kanun yürürlüğe girer. Ne var ki, üç yıl sonra, basın ve üniversiteler üzerindeki devlet kontrolünü artırmaya yönelik olarak tasarlanan yeni yasal düzenlemeler kabul edilir. Hükümeti eleştiren basın organları sansüre tabi tutulur. 1955’e gelindiğinde, basına karşı açılan davalar artmıştır.

Öte yandan, kurulduğu ilk günden beri içeriği devlet tarafından sınırlandırılan Türk medyası, çoğu zaman bir manipülasyon aracı olarak

11 G. Gökçe, “Sanat Kurumlarının Oluşmasında Atatürk’ün Rolü”, 18/VI Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (1990), s. 707-713, 709.

12 1942 tarihli ve 4305 Sayılı Varlık Vergisi Kanunu, servetin Gayrimüslimlerden Müslümanlara devrini sağlamak amacıyla, benzer konumlardaki Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasında ayrımcılık yaparak Gayrimüslimlere orantısız ölçüde yüksek vergiler koymuştur. Bu yüksek vergileri bir aylık süre içinde ödeyemeyen Gayrimüslimler ülkenin dört bir yanındaki çalışma

kamplarına gönderilmiştir. Bu ayrımcı muamele, Aralık 1943’te kalan Gayrimüslimlerin çalışma kamplarından salıverilmesiyle fiilen, kanunun 15 Mart 1944’te feshedilmesiyle de hukuken son bulmuştur. A. Aktar, Varlık Vergisi ve “Türkleştirme” Politikaları (2000), s. 135-153.

kullanılmıştır.¹³ 1956 ve 1960 yılları arasındaki DP iktidarı da bu anlamda bir istisna olmamıştır. Hükümet, basın özgürlüğüne yasal kısıtlamalar getirmiş ve gazeteci sendikaları kapatılmıştır. Radyo, hükümetin siyasi aracı haline getirilmiş ve bu süreç 1950'lerin "parti-zan radyo" yılları olarak anılmasına neden olmuştur.¹⁴ DP'nin siyasi bir uzantısı olan Vatan Cephesi'ne katılan vatandaşların isimleri, toplumda bir nezaret etkisi yaratmak için her gün radyolardan duyurulmuş, radyo, toplumu izlemenin ve "rıza üretmenin"¹⁵ aracı haline getirilmiştir.

1.3. ASKERİ REJİMLER VE MEDYA

Türk siyasi hayatı, ordunun seçilmiş hükümeti devirerek iktidarı ele geçirdiği, geleneksel anlamda üç askeri darbeye tanık olmuştur. 1960, 1971 ve 1980 yıllarında gerçekleşen darbelerin her birini, medya özgürlüğü açısından önemli sonuçlar doğuran askeri rejim dönemleri izlemiştir.

DP'yi deviren 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından kitle iletişiminde meydana gelen en

Türkiye'de gerçekleşen her darbe ve sonrasında kurulan askeri rejimler, öncelikle dönemlerinin medya müesseselerini ele geçirmeye çalışmıştır. 1960 ve 1970 darbeleri radyodan duyurulurken, 12 Eylül 1980 darbesi televizyon aracılığıyla duyurulan ilk darbedir.

önemli gelişme, 1964'te Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun (TRT) kurulması olmuştur. Halka yönelik televizyon yayınları 1967'de başlamış ve televizyon yavaş yavaş, devletin kitlelere ulaşmasında en yenilikçi ve en etkili araç haline gelmiştir. 1960'lı yıllar aynı zamanda, ülkede sol, milliyetçi ve İslami hareketlerin kamusal alanda görünür hale geldiği, ciddi bir toplumsal ve siyasal hareketliliğin yaşandığı yıllardır. 1960 darbesinin ardından yapılan 1961 Anayasası, paradoksal bir biçimde, ordunun ve yargının seçilmiş hükümetler üzerindeki vesayetinin kurumsallaşmasına sebep olurken, ifade ve örgütlenme özgürlüğü açısından önemli kazanımlar getirmiştir. Öte yandan, böylesi bir dönemde kurulan TRT televizyonu yayınları, radyo yayınlarında da olduğu gibi, İstiklal Marşı'yla açılıp kapanmakta, haber bültenleri devlet protokolü hiyerarşisini takip etmektedir. Bu nedenle TRT haberciliği "protokol haberciliği" olarak adlandırılmıştır. Bununla birlikte, resmi ideolojinin taşıyıcısı olma özelliğini her daim korusa da, TRT, geniş kitlelere enformasyon ulaştırması, toplumu kültürel ve siyasal nosyonlarla tanıştırmayı ve kısa süreli de olsa (İsmail Cem'in genel müdürlüğü döneminde olduğu gibi) protokol haberciliğini bir yana bırakarak farklı düşüncelere yer vermesi bakımından Türkiye'de medya alanında önemli bir yere sahip olmuştur. TRT, 1974'te yirmi dört saat yayına başlamış ve bu tarihten itibaren televizyon fiyatlarının düşmesiyle, televizyon bulunan evlerin sayısında artış yaşanmıştır.

Türkiye, ikinci askeri darbesini 1970'te yaşamıştır; bu darbeyi, özellikle 1970'lerin son yıllarına

¹³ Bunun başlıca örneklerinden biri, 6-7 Eylül 1955 olaylarıdır; bu olaylarda, hükümetin kışkırttığı halk, İstanbul'da silahlı Gayrimüslim vatandaşlara, mülklerine ve kurum binalarına saldırmıştır. Olayları tetikleyen, Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığı yönünde *İstanbul Ekspres Gazetesi*'nde çıkan bir haberdir. Kıbrıs nedeniyle Yunanistan'la ilişkilerin gergin olduğu bir zamanda, bu haber, halkı devletin hoşgörü gösterdiği ve hatta destek verdiği Gayrimüslim azınlıklara saldırmaya teşvik etmiştir. Olayların sonucunda sıkıyönetim ilan edilmiş ve basına yasaklar getirilmiştir. Daha sonra, haberin bir asparagas/sansasyonel gazetecilik ürünü olduğu ortaya çıkmıştır. Bkz. D. Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Stratejileri ve Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları* (2006).

¹⁴ Sümer, 2010, s. 108, M. Aksoy, *Partizan Radyo ve DP* (1960)'a atıfla.

¹⁵ E. S. Herman ve N. Chomsky, *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media* (1988).

damgasını vuran büyük bir siyasi istikrarsızlık izlemiştir. 1974-1980 yılları arasında TRT, CHP ile Milli Cephe hükümetleri¹⁶ arasındaki siyasi mücadele içinde bir savaş meydanı haline gelmiştir. Öte yandan, Türkiye’de gerçekleşen her darbe ve sonrasında kurulan askeri rejimler, öncelikle dönemlerinin medya müesseselerini ele geçirmeye çalışmışlardır; örneğin 1960 ve 1970 darbeleri radyodan duyurulurken, 12 Eylül 1980 darbesi televizyon aracılığıyla halka duyurulan ilk darbedir. 12 Eylül 1980 askeri darbesi, aynı zamanda bugünlere ulaşan yapısal dönüşümün de miladıdır; bu dönemde toplumdaki bütün muhalif unsurlara saldırılmış, toplumda en küçük bir aykırı sese izin verilmeyecek bir tektipleşmeye gidilmiştir. Amaç, eleştirmeyen, müdahale etmeyen ve “millet” adına kendi bireyselliklerinden ödün vermeye hazır bir vatandaşlık olgusu yaratmaktır. Medya, özellikle de televizyon, bu yeniden yapılandırma süreci için önemli bir silah olmuş ve çok başarılı kullanılmıştır. Türkiye’de renkli televizyon yayınına askeri yönetim altında geçilmesi (1984), video kullanımının da aynı dönemde yaygınlaşması bu bağlamda önemlidir. Öte yandan 1983’te, hükümetin haberleşme politikalarını yönetmek üzere sivil ve askeri üyelerden oluşan Haber-

leşme Yüksek Kurulu (HYK) kurulmuştur. HYK ve sosyal hayatın farklı alanlarını düzenleyen benzeri organlar, halk üzerindeki askeri vesayeti sağlamlaştırma işlevi görmüştür.

1.4. 1980’LER VE EKONOMİK LİBERALLEŞME: GAZETECİLİĞİN BİR SEKTÖRE DÖNÜŞMESİ

Cuntanın kurduğu askeri rejim, 1983 genel seçimlerinin ardından Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi’nin (ANAP) iktidara gelmesiyle sona ermiştir. Bu, Türkiye’nin “ekonomik liberalleşme sürecinin” de başlangıcıdır. ANAP, serbest pazar reformları yoluyla ekonomiyi değiştirmiştir. Her ne kadar 1980’lerde siyasi ve sosyal faktörler temel olarak medyayı şekillendirdiyse de, “sonrasında ekonomik faktörler belirleyici hale gelmiştir.”¹⁷ ANAP’ın liberal ekonomi politikalarının teşvik ettiği özel girişimcilik, şirketlerin pazar hâkimiyeti için kıyasıya bir rekabete giriştiği medya endüstrisinde de kendini göstermiştir. Bu dönem, medya sahipliğinin “gazeteci aileler”den “büyük şirketler”e devredilmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁸

1990’da Türkiye’de ilk özel televizyon kanalı açılmıştır: uydu üzerinden ve Almanya’dan yayın yapmaya başlayan ve daha sonra Star 1 adını alacak olan Magic Box. Ülkedeki yayın tekeli TRT’ye veren Anayasa’nın 133. maddesi hâlâ yürürlükteyken özel bir televizyonun yayına başlaması, Türkiye’deki iletişim

Yayın tekeli TRT’ye veren Anayasa’nın 133. maddesi hâlâ yürürlükteyken özel bir televizyonun yayına başlaması Türkiye’deki iletişim alanının geleceğini etkileyen bir dönüm noktası olmuştur. Kanalin yasa yürürlükten kalkmadan yayın yapılabilmesinin nedeni kurucu ortaklarından birinin dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın oğlu Ahmet Özal olmasıdır.

16 31 Mart 1975’te Süleyman Demirel tarafından kurulan ve Meclis’teki sağ kanat partilerden oluşan koalisyon hükümeti, daha sonra “Birinci Milli Cephe Hükümeti” olarak adlandırılmıştır. “İkinci Milli Cephe Hükümeti”, 1977’de, yine Demirel tarafından kurulmuş ve 1978’e kadar iktidarda kalmıştır.

17 E. Dağtaş, “Uniformity of Media in Turkey: Tabloid Journalism Accompanied by Racy Popular Culture”, Beşinci Uluslararası Kültür ve Kalkınma Kongresi, Havana, 11-14 Haziran 2007, s. 2.

18 Ş. Çağlar ve S. Ç. Mengü, “Media Groups and their Market Shares in Turkey during Globalization”, *Media and Global Divides*, IAMCR Dünya Kongresi, Stockholm, 20-25 Temmuz 2008 (International Blind Review), <http://www.eptic.com.br/arquivos/Revistas/vol.XI,n2,2009/10-CakarMengüSebnemCaglar.pdf> adresinden erişilebilir.

alanının geleceğini etkileyen önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yasa yürürlükten kalkmadan dışarıdan yayın yapılabilmesi –engellemeyle karşılaşılması– ise, kanalın kurucu ortaklarından birinin dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın oğlu Ahmet Özal olmasından kaynaklanmaktadır. Anayasa’nın 133. maddesi 1993’te değiştirilmiş ve böylece televizyon yayınları üzerindeki devlet tekeli kaldırılmıştır. 1994’te, özel yayıncılığın yasal çerçevesini içeren Radyo ve Televizyon Kanunu kabul edilmiştir.

Öte yandan, bir özel kanalın yayın yapmaya başlamasıyla devlet kanalı TRT ilk kez rekabetle karşı karşıya kalır. O güne kadar devlet tekelinde şekillenen medya alanında ilk defa farklı sesler ve renkler içeren dinamik bir ortam yakalanır. Video klipler ve eğlence programları yayınlayan Kral TV gibi çoğu tematik kanal, Star TV tarafından yaratılmıştır. 1990’larda özel kanalların sayısının artması ve 1992’de ilk özel radyonun açılması, Türk medyasına çeşitlilik getirir. Sonuç olarak, daha önce tabu olarak görülen birçok konu, serbestçe tartışılabilir hale gelir. 1980 darbesinden sonra, o güne dek toplumda bastırılmış ve susturulmuş olan birçok grup, medyadaki dinamizm sayesinde Türkiye kamusal alanının ön saflarında yerlerini almaya başlar. Bu dönem boyunca, ülkenin yakın tarihini eleştirel bir açıdan inceleyen aydınların katıldığı ve sabahın erken saatlerine kadar süren tartışma programları, en çok izlenen programlar olur.

1.5. 1990’LAR: YENİ BİR MEDYA MODELİ

Türkiye’nin 1980’lerdeki ekonomik dönüşümü, takip eden on yıllık dönemde çok güçlü medya holdinglerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu holdinglerden medyaya aktarılan büyük paralar, sektörde daha küçük çaplı medya gruplarına yer bırakmaz. Medya holdinglerinin siyasi iktidarla olan organik ilişkileri, endüstri-

de bir çapraz tekelleşmeye¹⁹ neden olur.²⁰ Bu bağlamda, Asil Nadir’e ait Polly Peck Grubu, tekelleşmede liderliği alan ilk gruptur. En hızlı büyüyen medya holdingi ise, Aydın Doğan’ın Doğan Medya Grubu’dur. Bu değişim, hem basılı medyada hem de televizyon ve radyo medyasında kaçınılmaz sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Basın cephesinde, 1980’lerde gazeteler hızla tabloidleşmiş, 1990’larda ise medyanın ticarileşmesi/denetimsiz bırakılması sansasyonel gazetecilik yönünde bir eğilim yaratmıştır. Yeni yayıncılık mevzuatının 1994’te Meclis’ten geçmesiyle, medya sektöründeki yoğunlaşma daha da artar ve ticari medya içeriği giderek daha banal hale gelir.²¹ Türk medyası, bir kez daha, iki önemli konuda “Dördüncü Kuvvet” işlevini yerine getiremez duruma gelir: ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim özgürlüğü.

1990’ların sonuna gelindiğinde, öteden beri devlet kontrolünde olan medya, aynı zamanda özel sermaye gruplarının hükümetlerle olan ilişkilerinde siyasi ve ekonomik menfaatler için kullandıkları bir araca da dönüşmüştür. Öte yandan, daha önce belirtildiği gibi, Türkiye’de büyük medya grupları birbirleriyle ya da hükümetlerle girdikleri siyasi ittifak ya da çatışmalara, uyuşan ya da çatışan ekonomik çıkarlarına rağmen, ‘devletin çıkarları’ lehine taraf olmak noktasında büyük ölçüde ortak bir zihniyet paylaşmıştır. Bu medya yapısının en önemli sonucu, birçok kişinin siyasete dördüncü askeri müdahale olarak gördüğü, ancak

19 Çapraz tekelleşme, diğer sektörlerde yatırım yapan ekonomik açıdan güçlü şirketlerin kâr etmekten ziyade prestij ve siyasi güç elde etmek için medya organı sahibi olmaya başladığı durum için kullanılan bir terimdir.

20 Dağtaş, 2007, s. 3.

21 A. Aksoy ve K. Robins, “Peripheral Vision: Cultural Industries and Cultural Identities in Turkey”, A 29/11 *Environment and Planning* (1997), s. 1937-1952, 1943.

askeri bir rejimin kurulmasıyla sonuçlanmayan, 28 Şubat 1997 tarihli ‘postmodern askeri darbe’ olmuştur. Ana-akım medya kuruluşları, askeri kurumların yönlendirmesiyle, İslamcılığın yükselişi konusunda düzmece haberler/ içerikler yayınlamış ve bu, seküler rejimin geleceği konusunda halkın duyduğu endişeyi harekete geçiren en önemli etkenlerden biri olmuştur. Medya aracılığıyla, İslami muhafazakâr Refah Partisi (RP) ile merkez sağda yer alan Doğru Yol Partisi (DYP) arasında kurulan Refah-Yol koalisyon hükümetinin devrilmesi için bir halk desteği yaratılmıştır. Milli Güvenlik Kurulu (MGK), 1997 yılının Şubat ayında gerçekleşen aylık toplantısında, RP lideri Necmettin Erbakan’a istifa etmesi “tavsiyesinde” bulunmuştur. Askerin mesajı açıktır: Erbakan hükümetten çekilmeyi kabul edecek, aksi takdirde doğrudan bir askeri müdahaleyle karşı karşıya kalınacaktır.

Öte yandan 28 Şubat sürecinin tek hedefi hükümet değildi. Cengiz Çandar ve Mehmet Ali Birand da, Genelkurmay tarafından basına sızdırılan ve bu gazetecilerin Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Kerkerên Kurdistan- PKK) hesabına çalıştıklarını iddia eden düzmece haberlerin hedefi oldular.

Öte yandan, 28 Şubat sürecinin tek hedefi hükümet değildir. Ana-akım medya organları için çalışan iki tanınmış gazeteci, Cengiz Çandar ve Mehmet Ali Birand da, Genelkurmay tarafından basına sızdırılan ve bu gazetecilerin Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Kerkerên Kurdistan - PKK) hesabına çalıştıklarını iddia eden düzmece haberlerin hedefi olurlar. Dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir tarafından düzenlenen sahte belgelere dayanılarak ve eski militan olduğu iddia edilen bir PKK muhbirinin ifadesi temel alınarak, bu iki gazeteci askerin sızdırdığı bilginin doğruluğunu kontrol etme ihtiyacı

hissetmeyen ana-akım medya tarafından “PKK ajanları” olarak damgalanır. Bu düzmece haberler sonucunda önce Mehmet Ali Birand’ın, ardından da Cengiz Çandar’ın *Sabah* gazetesindeki görevlerine son verilir;²² yine PKK ajanı olarak damgalanan insan hakları savunucusu Akın Birdal’a suikast girişiminde bulunulur.²³

1999 genel seçimleri sonucunda, Demokratik Sol Parti (DSP), Anavatan Partisi (ANAP) ve Milliyetçi Hareket Partisi’nden (MHP) oluşan bir koalisyon hükümeti kurulur. Bu arada, RP “gelenekselciler” ile “yenilikçiler” olarak iki gruba ayrılır. Yenilikçiler, kendilerini “muhafazakâr demokratlar” olarak tanımlarlar ve 2002’de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi’ni (AK Parti) kurarlar. Bu seçimler, İslami geleneğe dayanan AK Parti’nin, hem Türkiye’de hem de yurt dışında birçokları tarafından bu kökleriyle tezat olarak görülen AB yanlısı siyasi gündem temelinde tek partili hükümetini kurduğu dönemin başlangıcıdır. Gerçekten de, Türkiye’de Cumhuriyet’in kurulmasından beri “İslam’ın ‘öteki’ ya da ‘modernlikten uzak Doğululuk’ sembolü olarak nitelendirilmesi, her zaman seküler devletin kendi meşruluğunun özünü oluşturmuştur”.²⁴ AK Parti’nin Avrupa yanlısı duruşu, o güne kadar bu duruşu sahiplenegelmiş müesses kesimlerin “tarihi misyonunun” bir bakıma çalındığı anlamına gelmektedir. Atatürk’ün biz-zat tanımladığı ve toplumun “muasır medeni-

22 Cengiz Çandar’ın “Türkiye’nin Dreyfus Olayı” olarak adlandırdığı, Türkiye kamuoyunda ise “Andıç” olarak bilinen süreci ve bu süreçte basının tavrını ayrıntılarıyla anlatan yazısı için bakınız H. Cemal, *Türkiye’nin Asker Sorunu: Ey Asker Siyasete Karışma!* (2010), s. 292-303.

23 Söz konusu PKK muhberi, yıllar sonra, ifadesinde bu sözlere yer verdiğini reddetmiştir.

24 Ü. Cizre, “Introduction: The Justice and Development Party: Making choices, revisions and reversals interactively”, Ü. Cizre (ed.) *Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of the Justice and Development Party* (2008), s. 8.

yetler seviyesine ulaşmak” şeklinde içselleştirdiği bu misyon, artık devlet müesseselerinin tekeli altında değildir. Bu durum, kurucu elitler kadar, geleneksel olarak hep rejimle ve rejimin uygulayıcılarıyla –yani, askeriye ve yüksek bürokrasiyle– ittifak etmiş olan ana-akım medya için de ezber bozucu nitelik taşımaktadır.

1.6. EKONOMİK KRİZ VE MEDYA SEKTÖRÜNÜN YENİDEN YAPILANMASI

Kasım 2000 ve Şubat 2001 arasında Türkiye, tarihinin en kötü ekonomik krizlerinden birini yaşar. Kriz medya endüstrisinde ciddi etkiler yaratır, zira medya şirketlerinin bazıları bankacılık sektöründe büyük yatırımlara sahiptir. Bir dizi büyük özel bankanın iflas etmesi, Türkiye’de geçerli olan “iş-medya-bankacılık döngüsünün artık işlemediğini” gösterir.²⁵ Bankacılık krizleri, aynı zamanda medya şirketlerine de sahip olan bazı şirket gruplarının bankacılık lisanslarının Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu (BDDK) tarafından iptal edilmesiyle sonuçlanır. İflas eden bankaların yönetimini 2004’te Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) devralır; bu gelişme, TMSF’yi medya sektörünün büyük oyuncularına sokar.

1.7. AB’YE KATILIM SÜRECİ VE MEDYA

Türkiye’nin 1999’da aday ülke olarak kabul edilmesiyle ivme kazanan AB süreci, hem medya sektöründe hem de insan hakları alanında reformlar yapılmasını gerektirir. Bu sadece ülkenin yasal çerçevesinde temel değişiklikler yapılmasını gerektirmekle kalmayıp, medyadaki hâkim kültürün ve yaygın zihniyetin gözden geçirilmesi gerektiğine de işaret eder.

Medya şirketlerinin bazılarının bankacılık sektöründe büyük yatırımlara sahip olması nedeniyle 2001 Krizi medya endüstrisinde ciddi etkiler yarattı. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’nun 2004 yılında iflas eden bankaların yönetimini devralması onu sektörün büyük oyuncularına soktu.

Demokratikleşme sürecinin önemli yönlerinden biri, asker ile sivil hükümetler arasındaki ilişkilerin yeniden şekillendirilmesidir. Türkiye’nin siyasi yapısında ve sosyal yaşamın her alanında askerin sahip olduğu öncelikli ve baskın konum, değişim sürecini sancılı ve zor bir hale getirir. “Devlet-asker diyalogu” yoluyla ordunun nüfuzunu sağlamlaştırmak ve devletçi siyaset kültürünü yaymak konusunda medyaya biçilen tarihi rol, bu siyasi geçiş döneminde medyayı en kritik aktörlerden biri haline getirir. Türkiye medyası, özellikle ana-akım medya, bir yanda resmi ideolojinin muhafazası için kendisine bel bağlayan asker-bürokrasi-yargı vesayetinin, öte yanda daha önce görülmemiş bir şekilde gerçek anlamda bağımsız ve tarafsız bir medya talep etmeye başlayan toplum kesimlerinin baskısı arasında sıkışıp kalır. Bu arada, AB müktesebatının ve sürekli küreselleşen bir ekonominin medya üzerindeki artan etkileri, Türkiye’nin medya sektörünün yabancı yatırıma daha çok açmasını gerektirir.

²⁵ Sümer, 2010, s.115.

İkinci Bölüm

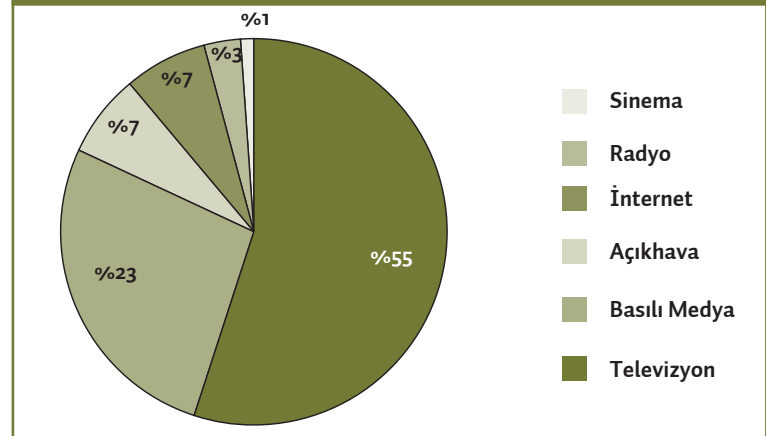
2. Türkiye’de Medya

Türkiye, çoğunluğu gençlerden oluşan 74.816.000’lik bir nüfusa sahiptir; toplam nüfusun %50’si 28 yaşın altındadır. Bu, Türkiye’nin okur nüfusunun hayli genç olduğunu göstermektedir; okurların çoğunluğu, 16-34 yaş arasındadır.²⁶ BM Kalkınma Programı’na göre, Türkiye’de okuryazarlık oranı %88,7’dir²⁷ ve nüfusla kıyaslandığında, toplam (her türlü yazılı basın okuyan) okur sayısının düşük olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de halkın %60’ı düzenli olarak gazete okumasa da, %90’ı her gün televizyon seyretmektedir.²⁸ Günde 5 saatle Türkiye, dünyadaki en yüksek televizyon izleme oranlarından birine sahiptir.²⁹ 2009’un ilk üç ayı için televizyon izleme oranlarını araştıran 2010 tarihli Ipsos KMG’nin raporuna göre, Türkiye’de en çok izlenen programlar arasında yerli diziler³⁰ ve gündüz yayınlanan

yemek programları yer almaktadır. Haber kanalları ve tartışma programları da yüksek izlenme oranlarına sahiptir. Türk halkı televizyonu en güvenilir bilgi kaynaklarından biri olarak algılamaktadır.³¹

Reklamcılar Derneği’nin son verilerine göre ise, Türkiye’de reklam harcamaları 2010’un ilk yarısında %36,3 artarak 1,84 milyar TL’ye (1,2 milyar USD) ulaşmıştır ve 2010 sonuna kadar %30’dan fazla artması beklenmektedir. Reklamcılık sektörünün toplam büyüklüğünün yıl sonuna kadar 3,7 milyar TL’ye ulaşması beklenmektedir.³² Televizyonun reklam

Medya forumlarının reklamcılık payları

Kaynak: Reklamcılar Derneği, 2010 Yılı İlk Dönem Medya Yatırımları, (2010).

²⁶ R. Barış, “The Turkish Media Landscape”, G. Terzis (der.), *European Media Governance: National and Regional Dimensions* (2005), s. 289-302.

²⁷ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, “Adult Literacy Rate” (2007), <http://hdrstats.undp.org/en/indicators/89.html> adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 09 Eylül 2010).

²⁸ H. Nalçaoğlu, *Türkiye’yi Anlama Kılavuzu: Türkiye’de Yaşam Tarzları ve Eğilimler*, Ipsos KMG Research Report (2010), s. 83.

²⁹ G. Terzis, “Editor’s Preface”, G. Terzis (ed.) *European Media Governance: National and Regional Dimensions* (2005), s. 14.

³⁰ Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, *Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna Gelen Bildirimlerin 2007-2008 ve 2009 Yıllarının İlk Üç Aylık Dönemlerinin Karşılaştırması ve 2009 Yılı Genel Değerlendirmesi*, 27 Mayıs 2009, http://www.dorduncukuvvetmedya.com/index.php?option=com_content&view=article&id=176:son-uec-yilda-televizyon-zleyclernn-kayetler-yari-yariya-azaldi&catid=45:arast adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 7 Mayıs 2011).

³¹ Nalçaoğlu, 2010, s. 83.

³² Reklamcılar Derneği, 2010 Yılı İlk Dönem Medya Yatırımları, 6 Ağustos 2010, http://www.finchannel.com/Main_News/Business/69084-Turkey%3A-Advertising_spending_rises_by_36.3_percent_in_first_half_of_2010/ adresinde mevcuttur (son erişim tarihi 10 Eylül 2010).

pazarındaki payı %55,59'dur. Diğer medya forumlarının reklamcılık payları ise şöyledir: basılı medya %26,70; açık hava %7,03; internet %6,59; radyo %2,78; sinema %1,31.

Türkiye'de yaklaşık 21.000 öğrenciye sahip 33 iletişim fakültesi bulunmaktadır. 2008'den bu yana, Türkiye'de öğrencilere ilkokuldan başlamak üzere medya eğitimi verilmektedir.

2.1 BASIN VE YAYIN MEDYASI

Türkiye'deki medya sektörü yapısal olarak iki gruba ayrılmıştır. On beş medya grubunun en büyük sekizi Albayrak, Doğan, Çukurova, Ciner, Çalık, Feza, Doğuş ve İhlas gruplarıdır. Tüm büyük özel televizyon ve radyo istasyonları, gazeteler ve dergiler bu gruplara aittir. Doğan Medya Grubu ve Merkez Grubu, sırasıyla Yay-Sat ve MDP yoluyla basılı medya dağıtımında da tekele sahiptir.

Tüm büyük özel televizyon ve radyo istasyonları, gazeteler ve dergiler Türkiye'deki en büyük sekiz medya grubuna aittir. Doğan Medya Grubu ve Merkez Grubu, ayrıca sırasıyla Yay-Sat ve MDP yoluyla basılı medya dağıtımında da tekele sahiptir.

1980'de kurulan Doğan Medya Grubu, Türkiye'deki en büyük medya holdingidir. Grubun sekiz adet günlük gazetesi bulunmaktadır: *Hürriyet*, *Milliyet*, *Radikal*, *Posta*, *Vatan*, *Fanatik*, *Referans* ve *Hürriyet Daily News*. *Hürriyet* ve *Milliyet*, ulusalcı ve devletçi bir konum benimserken, *Radikal* sosyal demokrat bir tavra sahiptir. *Posta* tabloid tarzda bir gazetedir; *Referans* ise finans gazetesi olup kısa süre önce *Radikal*'le birleştirilmiştir. Doğan Medya Grubu, aynı zamanda Kanal D, Star ve CNNTürk televizyon kanallarının ve Radyo D, Slow Turk Radio ve Radyo Moda radyo kanallarının sahibidir. Grup ayrıca birçok tematik ve paralı kanal içeren D-SMART adlı

dijital platforma sahiptir. Ek olarak, grup tüm televizyon kanallarına Türksat uydusundan erişim sağlamaktadır; D Productions şirketi yoluyla sinema ve reklamcılık sektörlerinde de varlık göstermektedir. Channel Romania D, grubun Romanya'daki bir başka yatırımdır. Alman yayınevi Burda ve İtalyan medya şirketi Rizzoli'yle bir ortak girişim olan Doğan Burda Rizzoli (DBR) de grup bünyesindedir.³³ Doğan, kendi haber ajansı Doğan Haber Ajansı (DHA), kendi yayınevi Doğan Kitap ve kendi perakende satış şirketi D&R'a sahiptir.

Feza Grubu'nun sahibi olduğu *Zaman* gazetesi, 1986'dan bu yana Türkiye'nin en yüksek tirajlı günlük gazetesidir. Gazete aynı zamanda Avustralya, ABD, Azerbaycan, Bulgaristan, Almanya, Romanya, Kazakistan, Kırgızistan, Makedonya ve Türkmenistan'da da yayımlanmaktadır. Grup, *Today's Zaman* adlı İngilizce bir günlük gazete de sahiptir. 1994'te Feza Grubu, kendi haber ajansı Cihan Haber Ajansı'nı (CHA) kurmuş ve haftalık *Aksiyon* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Feza, Samanyolu Grubu'yla bir ortaklık anlaşmasına sahiptir. Her iki grup da Türkiye'de okul ve üniversiteler işleten ve dünya genelinde çeşitli sektörlerde yatırım yapan, hayli iyi örgütlenmiş bir Müslüman muhafazakâr cemaat olan Fethullah Gülen hareketiyle ilişki içindedir.

Doğuş Medya Grubu 1999'da kurulmuştur. Grubun ilk kanalı, haber kanalı niteliğindeki NTV'dir. Grup ek olarak, CNBC, NBA, Billboard, Virgin ve National Geographic gibi uluslararası kanallarla ortaklaşa çalışmaktadır.

Albayrak Grubu 1952'de kurulmuştur. 1982'ye kadar sadece inşaat sektöründe faaliyet göstermiştir. Grup 1995 yılında günlük bir

³³ Bu üç medya grubu birlikte Türkiye'de 22 dergi yayımlamaktadır. Barış, 2005, s. 291.

gazete olan *Yeni Şafak*'ı çıkarmaya başlamıştır.³⁴ Gazetenin içinden çıktığı İslami cemaate mensup olmayan liberal ve solcu köşe yazarlarını da bünyesinde barındıran *Yeni Şafak*, "özellikle tartışmalı konularda göreceli olarak daha geniş bir perspektif sunmaktadır".³⁵ 2007'den beri Grup, haber kanalı TVNET'i de işletmektedir.

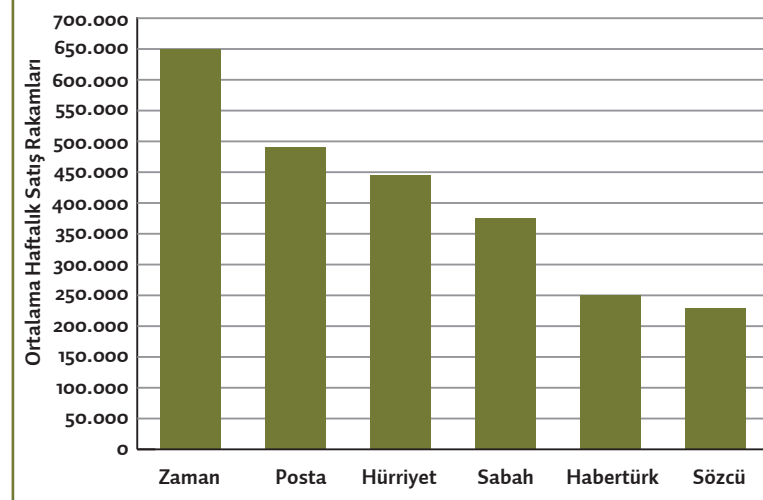
Park Holding adı altında otomotiv ve enerji sektörlerinde faaliyet gösteren Ciner Holding, 2002'de medya sektörüne girmiştir. Eylül 2007'de kurulan Ciner Yayın Holding, halihazırda Habertürk adı altında bir internet gazetesi-ne, bir radyo ve televizyon kanalına, haber ajansına ve *Habertürk* gazetesine sahiptir. Holding aynı zamanda Bloomberg TV ve Bloomberg HT Radyo gibi uluslararası televizyon ve radyo kanallarına da sahiptir. *Marie Claire Maison*, *Marie Claire* dergilerinin yanı sıra, kısa süre önce kapanan *Newsweek*, *FHM*, *Food and Travel*, *GEO* ve *Mother and Baby* dergilerinin Türkçe versiyonları da Ciner Grubu'na aittir.

Çukurova Holding halihazırda *Akşam*, *Güneş*, *Tercüman* gazetelerini ve *Alem* dergisini çıkarmaktadır ve SHOW ve SKYTÜRK televizyon kanallarının sahibidir. GSM sektörünün lideri TURKCELL ve ulusal futbol ligini yayınlayan DIGITURK de bu gruba aittir.

Turkuvaz Grubu Çalık Holding'e aittir. Aralık 2007'de grup Ciner Holding'den Merkez Medya Grubu'nu satın alarak *Yeni Asır* (İzmir), *Sabah*, *Takvim*, *Günaydın* ve *Pas Fotoğraf* gazetelerinin, haftalık *Bebeğim* ve *Biz*, *Sinema*, *Home Art*, *Yeni Aktüel* ve *Global Enerji* dergilerinin ve ATV televizyon kanalının sahibi olmuştur.³⁶

BYEGM'e göre, 2008 itibarıyla Türkiye'de 2459 gazete bulunmaktadır; bunların 55'i ulusal, 23'ü bölgesel, 2381'i yerel gazetelerdir.³⁷ En yüksek okunma oranları, 4,5-5 milyon günlük tiraja sahip ulusal gazetelere aittir. Ulusal günlük gazeteler arasında, ortalama haftalık satış rakamlarına göre en büyük gazeteler *Zaman* (651.072), *Posta* (485.971), *Hürriyet* (440.345), *Sabah* (371.007), *Habertürk* (255.423) ve *Sözcü*'dür (232.812).³⁸ İstanbul ve Ankara, Türkiye'nin medya merkezleridir. Tüm ulusal gazetelerin ve televizyon/radyo yayın şirketlerinin merkezleri bu iki şehirdedir. Öte yandan İzmir, ulusal düzeyde bilinen bir bölgesel gazete (*Yeni Asır*) sahip tek şehirdir.

Ulusal günlük gazetelerin haftalık satış rakamları

Kaynak: Dördüncükuvvetmedya, <http://www.dorduncukuvvetmedya.com>, (2010).

37 Medyaradar, *Türkiye'de Kaç Gazete ve Televizyon Var?*, 1 Ekim 2008, <http://www.medyaradar.com/haber/gundem-21476/turkiyedeki--gazete--televizyon--radyo--ve--dergi--sayisi--ne--kadar--peki--kac--iletisim--fakultesi--var--iste--cok--ilginc--rakamlar.html> adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 10 Eylül 2010).

38 Dördüncükuvvetmedya, *Geçtiğimiz Haftanın Gazete Tirajları Belli Oldu*, <http://www.dorduncukuvvetmedya.com/gectigimiz-haftanin-gazete-satis-rakamlari-belli-oldu.html> adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 10 Ekim 2010).

34 ESI Turkey – *Armenia Manual: Information and Contacts to Persons and Institutions Working on Turkey-Armenia Relations* (2010), s. 62.

35 Barış, 2005, s. 291.

36 ESI, 2010, s. 63.

BYEGM, 2008 itibariyle Türkiye’de toplam 258 televizyon kanalı olduğunu bildirmektedir; bunların 27’si ulusal, 16’sı bölgesel, 215’i ise yerel televizyonlardır. Bu kanalların 65’i kablo, 92’si ise uydu üzerinden izlenebilmektedir.³⁹ Mültimedya grupları özel yayıncılık pazarında ki başlıca aktörlerdir. Eylül 2010 izlenme oranlarına (reyting) göre, Kanal D, ATV, NTV, CNNTürk ve Habertürk en çok izlenen 5 kanaldır.⁴⁰ Devlet kuruluşu olan TRT toplam 13 kanala sahiptir. TRT’nin ulusal kanalları TRT1 (genel), TRT3 (belli saatlerde TBMM’den yayın yapmaktadır), TRT-Çocuk, TRT-Haber, TRT-Belgesel, TRT-Spor, TRT-HD ve TRT-Müzik’tir. TRT aynı zamanda 2 bölgesel (TRT5-Anadolu ve TRT-GAP) ve 4 uluslararası kanala sahiptir (Avrupa, ABD ve Avustralya’ya yayın yapan TRT-Türk; Orta Asya ve Kafkasya’ya yayın yapan TRT-Avrasya; Balkan ülkeleri, Orta Asya, Ortadoğu ve Kafkasya’ya yayın yapan TRT-Avaz ve Nisan 2010’dan bu yana Arap dünyasına yayın yapan TRT-Etturkiye). AB’ye katılım sürecinde, bir kamu kuruluşu olan TRT’de meydana gelen en önemli değişiklik, 1 Ocak 2009’da 24 saat Kürtçe yayın yapan TRT6’nın yayına girmesi olmuştur. TRT6 tamamen Türkçe dışında başka bir dilde yayın yapan ilk TRT kanalı olmuştur.

Türkiye’de hâlihazırda yayın yapmakta olan özel radyo kanallarının sayısı 1087 civarındadır ve bunların 100’ü ayrıca kablo üzerinden de dinlenebilmektedir. Bu radyo kanallarının 36’sı ulusal, 100’ü bölgesel, 951’i ise yerel radyo istasyonlarıdır. TRT, farklı yayın temalarını işleyen 6 ulusal radyo kanalına sahiptir: Radyo1 (genel), Radyo2 (TRT-FM, Türkçe klasik, halk

ve pop müziği), Radyo3 (temel olarak klasik müzik ve ayrıca caz, çoksesli ve Batı pop müziği; aynı zamanda İngilizce, Fransızca ve Almanca haber yayını da yapmaktadır), Radyo4 (Türk halk ve sanat müziği), TRT6 (bölgesel ve uluslararası temalar) ve TRT-Nağme ve TRT-Türkü (hem ulusal hem de uluslararası düzeyde geleneksel Türk müziği ve halk müziği). TRT’nin ilk uluslararası radyo servisi olan Türkiye’nin Sesi radyosu, 32 dilde yayın yapmaktadır ve Temmuz 2009’dan bu yana, Türkiye Avrupa FM, Türkiye’nin ulusal haberlerini Avrupa’daki Türk nüfusuna ulaştırmaktadır. TRT ayrıca 6 bölgesel ve 1 yerel radyo istasyonuna sahiptir.

Son olarak, toplam satış rakamları 110.000 olan 14 adet haftalık dergi bulunmaktadır. Bunlardan, *Aksiyon* (Feza Grubu), *Yeni Aktüel* (Turkuaz Grubu), *Newsweek* ve *Economist* en yüksek tiraja sahip dergilerdir. Haftalık yayınların tirajı günlük yayınlara kıyasla hayli düşüktür.

2.2 HABER AJANSLARI

Türkiye’de toplam 24 haber ajansı bulunmaktadır. 1920’den beri faaliyet gösteren resmi haber ajansı Anadolu Ajansı (AA), bunların en eskisidir ve basın için birincil haber kaynağı olmayı sürdürmektedir. AA’nın Türkiye’de 41, yurtdışında 26 ofisi bulunmaktadır.⁴¹ Doğan Holding’e ait Doğan Haber Ajansı (DHA), 1999 yılında kurulmuştur. DHA’nın 30 yurtiçi ve 19 yurtdışı bürosu vardır. Feza Grubu’na ait Cihan Haber Ajansı (CHA) 1994’te kurulmuştur. Ajansın yurtiçinde 6 bürosu bulunmaktadır. CHA, günlük ortalama 450 haber metni, 400 fotoğraf, 180 fotoğraflı haber ve 85 videolu haber üretmekte, aynı zamanda İngilizce ve Arapça haberler ve hizmetler sunmaktadır.⁴²

³⁹ Medyaradar.

⁴⁰ Gazeteciler.com, *Eylül Ayının En Çok İzlenen Kanalları*, 1 Ekim 2010, <http://www.gazeteciler.com/rating/eylul-ayinin-en-cok-izlenen-kanali-hangisi-oldu-23355h.html> adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 10 Ekim 2010).

⁴¹ Barış, 2005, s. 295.

⁴² A.g.e.

İhlas Haber Ajansı (İHA), İhlas Holding'e aittir. Türkiye'de ve yurt dışında 145 bürosu vardır. Dicle Haber Ajansı (DİHA) 2002 yılında kurulmuştur. İstanbul merkezli olan ajansın, Türkiye'de 5 ofisi daha, ayrıca Irak Kürdistanı'nda 1 ofisi bulunmaktadır. DIHA, Türkçe, Kürtçe ve –zaman zaman– İngilizce dillerinde haber sunmaktadır.

2.3. ONLİNE (ÇEVİRİMİÇİ) MEDYA

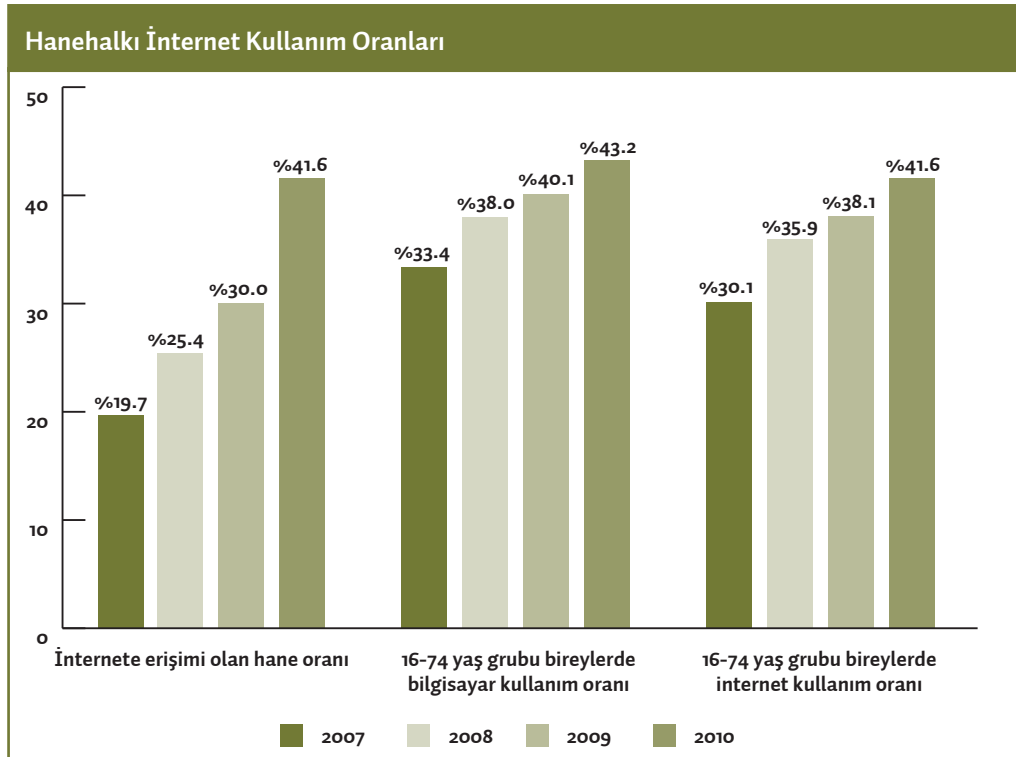
İnternet Türkiye'ye 1993'te girmiş, ilk kez üniversite kampüslerinde kullanılmaya başlamış ve kısa süre sonra ofislerde, işletmelerde ve evlerde kullanılır hale gelmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) Nisan 2010'da yaptığı araştırmaya göre, hanehalkı internet kullanımı bir yıl içinde %30'dan %41,6'ya çıkmıştır. 16-74 yaş arası erkekler, toplam internet kullanıcılarının %53,4'ünü oluşturmaktadır; kadınların internet kullanma oranı ise %33,2'dir. İnternet en çok e-posta

Türkiye'ye 1993'te giren internet ilk kez üniversite kampüslerinde kullanılmaya başlanmıştır.

göndermek ve alışveriş yapmak için kullanılmaktadır.⁴³ İnternet kafeler Türkiye'de internet kullanımının yaygınlaşmasında çok büyük rol oynamıştır.

Türkiye'deki televizyon ve radyo yayıncılarının çevrimiçi hizmetleri kullanma oranının artması, çevrimiçi günlük gazetelerin yaygınlaşması, siyasi partilere ve siyasetçilere e-posta yoluyla ulaşılabilmesi ve halkın internet bilincinin artması, Türkiye'de internetin gelişiminin hızını

43 TÜİK, *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*, 18 Ağustos 2010, <http://www.socialmediatr.com/blog/tuikin-2010-yili-hanehalki-bilisim-teknolojileri-kullanim-arastirmasi-sonuclandi> adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 12 Ekim 2010).

Kaynak: TÜİK, 2010 Yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, (2010).

ve büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Ancak, internet ve cep telefonu kullanımı hâlâ çok sınırlıdır ve çoğu insan için çok pahalı olmaya devam etmektedir. İnternet kullanım oranı ve yöntemi bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. İnternet kullanımı Türkiye'nin orta-batı kesiminde çok yüksek olsa da, orta ve doğu bölgelere gidildikçe azalmaktadır. Genel olarak, internetin haber, araştırma ve eğitim amaçlarıyla kullanım oranı, eğlence amaçlı (oyun, pornografik siteler ve arkadaşlık siteleri) kullanım oranından daha düşüktür.

Sosyal medya kullanımı, gerekli teknolojik altyapının olmaması nedeniyle sınırlı olsa da, özellikle gençler arasında bir hayli popülerdir. Sosyal medya sitelerine erişmek için cep telefonlarının kullanımı, yine özellikle gençler arasında, internet kullanımından daha yüksektir. Facebook, twitter ve kişisel bloglar, sosyal medya kullanımının en yaygın yolları olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4 AZINLIK MEDYASI VE MUHALİF MEDYA

Türkiye'de Gayrimüslim ve Kürt cemaatlerince çıkarılan az sayıda ama köklü azınlık gazeteleri bulunmaktadır. Günlük *Iho* gazetesi ile haftalık *Apoyevmatini*, İstanbul'daki Rum Ortodoks topluluğuna hitap etmektedir. *Apoyevmatini* 1925 yılında günlük olarak yayımlanmaya başlamış, daha sonra haftalık gazeteye dönüşmüştür. Bugün haftada 580 adet basılmaktadır ve 550'si İstanbul'daki Rum ailelere gönderilmektedir. Gazetenin genel yayın yönetmeni Mihail Vasiliadis'tir. *Iho* 1977 yılından beri yayımlanmaktadır. Yahudilere yönelik haftalık gazete *Şalom* 1947 yılında kurulmuştur. Gazete 1980'lere kadar Yahudi İspanyolcasıyla (Ladino) yayımlanmıştır. Yahudi İspanyolcasının yeni nesillere aktarılması imkânsız hale gelince, gazete Türkçe yayına geçmiş, sadece bir sayfasını Yahudi

İspanyolcası olarak bırakmıştır. Tirajı yaklaşık 3500 olan gazetenin yurt dışında 500 abonesi vardır; 40 yazar ve 15 çalışandan oluşan geniş bir kadroya sahiptir. Ermeni azınlığının ise dört gazetesi bulunmaktadır: *Jamanak*, *Marmara*, *Lraper* ve *Agos*. 1908'den bu yana yayımlanan *Jamanak* bunların en eskisidir; ikinci en eski gazete olan *Marmara* ise 1940 yılından beri yayın hayatındadır. Haftada altı gün yayımlanan *Marmara*'nın cuma baskısı Türkçe bir bölüm içermektedir; tirajı 1500 civarındadır. Abonelerin yarısını, dünyanın dört bir yanında-ki Türk Ermeni diasporası oluşturmaktadır. *Lraper*, İstanbul'daki Ermeni Patrikhanesi'nin haber bültenidir ve Ermenice, Türkçe ve İngilizce basılmaktadır.

Agos, toplumun daha geniş bir kesimine ulaşan tek azınlık gazetesi örneğidir. İlk başta Türkiye'deki Ermeni ve Türk cemaatleri arasındaki duvarları yıkma amacıyla kurulan gazetenin büyük bölümü Türkçe yayımlanmakta, sadece birkaç sayfa Ermeniceye ayrılmaktadır. Gazetenin genel yayın yönetmeni Hrant Dink'in 2007 yılında suikasta kurban gitmesinin ardından, gazete Türkçe sayfalarını artırarak, Ermeni cemaati dışından köşe yazarları istihdam ederek ve yeni bölümler ekleyerek daha geniş bir halk kesimine ulaşma çabalarını artırmıştır. Gazete, muhalif siyasi gruplar ve Dink cinayetini protesto etmek için gazeteye destek vermek isteyenler arasında popülerdir ve Ermeni, Rum Ortodoks, Türk, Kürt, Sünni ve Alevi personel ve köşe yazarlarına sahiptir. *Agos*'un başlarda 2000 olan tirajı, Hrant Dink'in öldürüldüğü dönemde 6000 civarına ulaşmıştır. Dink'in görevini, Haziran 2010'a kadar tanınmış bir aydın olan Etyen Mahçupyan, o tarihten sonra ise 1990'lardan bu yana gazetede köşe yazarlığı yapan Rober Koptaş devralmıştır.

Aras Yayıncılık Türkiye'deki tek Ermeni yayınevidir. 1993 yılında bir grup İstanbullu

Ermeni tarafından kurulmuştur. Yayınevi bugün iki dilde (Türkçe ve Ermenice) eserler yayımlayan az sayıdaki yayınevinden biri olarak kendini kanıtlamıştır. Aras, Türkiye Ermenilerinin kültürel mirasını gelecek nesiller için korumayı amaçlamaktadır.

Azadiya Welat Kürtçe yayımlanan tek günlük gazetedir. Kürtçe yazma ve konuşma yasağını kaldıran 1991 tarihli kanunun ardından, haftalık *Welat* gazetesi 1992 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Daha sonra mahkeme emirleriyle kapatılan gazete 1996'da adını *Azadiya Welat* olarak değiştirmiştir. O tarihten beri yayında olan gazete, mahkemelerce getirilen yasaklar nedeniyle dönem dönem yayınına ara vermek zorunda kalmıştır. 2003'te, merkezini İstanbul'dan Diyarbakır'a taşımış, 2006'da ise günlük gazete haline gelmiştir. Gazete ülke genelinde dağıtılmakta olup tirajı 4.000 ile 10.000 arasındadır.

Azınlık medyasının dışında, büyük medya gruplarına ait olmayan ve habercilikte tarafsızlığın ve objektifliğin yanı sıra devletten, askerden, medya endüstrisinden ve diğer güç yapılarından bağımsızlığı vurgulayan muhalif medya organlarına az sayıda örnek de mevcuttur. En göze çarpan muhalif medya organları, günlük *Taraf* gazetesi, çevrimiçi haber portalı Bianet ve radyo kanalı Açık Radyo'dur.

Taraf, dev medya kuruluşlarının parçası olmayan bir kitabevi zinciri olan Alkım Kitabevi'ne aittir. İslami çevrelerde övgü alsa da, *Taraf*'ın duruşu ne hükümet yanlısı ne İslam yanlısı, ancak kesinlikle asker karşıtı olarak tanımlanabilir. Gazetenin askerle ilgili cüretkâr ve sert yayınları, Genelkurmay Başkanlığı'nın, gazetenin TSK komutanlıklarında düzenlenen basın toplantılarına giriş akreditasyonunu iptal etmesine yol açmıştır. Gazete, AK Parti çevrelerine karşı sempatik olsa da, özellikle Kürt sorunu, basın özgürlüğü ve polis vahşeti konularında hükümeti sert bir

şekilde eleştirmiştir. Tirajı ana-akım gazetelere kıyasla nispeten düşük olsa da, gazete ilk çıktığı 2007 yılından bu yana görünürde askeri personel tarafından sızdırılan ve üst düzey askeri liderlerin AK Parti hükümetine karşı gerçekleştirdiği bir dizi başarısız darbe girişimini ortaya çıkaran gizli belgeleri yayımlayarak Türkiye'nin siyasi gündeminde hâkimiyet kurmuştur.

Bianet, ya da kısa adıyla BIA, 2003 yılında AB Demokrasi ve İnsan Hakları İnisiyatifi'nin desteğiyle bir proje olarak başlatılan çevrimiçi bir haber portalıdır. Projenin amacı medya özgürlüğü ve bağımsız gazetecilik konularını işlemek ve izlemek üzere Türkiye genelinde bir ağ kurmaktır. BIA, ana-akım medyada insan haklarının nasıl yer aldığını izlemekte, kadın ve çocuk haklarını geniş çaplı olarak ele almakta ve medyanın mesleki etik kurallarına uyup uymadığını izlemektedir.⁴⁴

Açık Radyo, 1995'te yayına girmiştir ve medya müessesesinin dışında kalan, istisnai derecede bağımsız bir kanaldır. Tüm hissedarların eşit hisseye sahip olduğu bu kolektif oluşum, ABD'deki ulusal kamu yayın organlarına benzer bir modele sahiptir. Programları vatandaş/dinleyici katılımına dayanmaktadır ve radyo altı ayda bir düzenlenen ve canlı olarak yayınlanan kampanyalarda dinleyicilerden gelen bağışlarla kendini finanse etmektedir. Açık Radyo, Türkiye'deki çevreci hareketin savunucularındandır ve çok-kültürlü, liberal bir duruşa sahiptir.

⁴⁴ Barış, 2005, s. 299.

Üçüncü Bölüm

3. Türkiye’de Medya İçin Düzenleyici Yasal Çerçeve

1990’lardaki küreselleşme süreci, 2000-2001 bankacılık krizi ve 2000’lerin AB’ye katılım süreci, bir yandan medya sektöründe yeniden yapılanmaya, diğer yandan da Türkiye mediasında bağımsızlığı, çoğulculuğu ve özgürlüğü artıracak yasal reformlar yapılmasına yol açmıştır. Küreselleşme Türkiye’de medya sektörünü yabancı sermaye yatırımlarına açık hale getirirken, aynı zamanda medya sahibi olan bankaların iflas etmesi medya sektöründe geçmişte eşi görülmemiş bir düzenlemeye gidilmesine ve üst idari kurulların sektörde yeni aktörler olarak ortaya çıkmasına neden oldu. Bütün bu gelişmeler, medyada sahiplik ilişkilerini düzenleyen mevzuatın yeniden kurgulanmasına ve medya politikaları ile düzenleyici kurullar açısından çoklu bir yapının ortaya çıkmasına yol açtı.

1999’dan bu yana işbaşına gelen hükümetler, Türkiye AB’ye üyelik için resmen aday ülke ilan edildiğinde, resmi devlet ideolojisinden hiçbir ödün vermeksizin ve medya üzerindeki kontrollerini kaybetmeksizin ulusal yasal çerçeveyi Avrupa standartlarıyla uyumlu hale getirmeye çalışmıştır. Birbiriyle çelişen bu amaçlara ulaşma çabaları, medya politikalarının tasarlanmasında ve uygulanmasında Türkiye’nin reform sürecinin karakteristik bir özelliği haline gelen gerilimlere ve tezatlara yol açmıştır.

3.1. MEDYAYA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEME VE POLİTİKALARI BELİRLEYEN AKTÖRLER

Türkiye’de medya politikalarının ve düzenleyici kurumların çokluğu, bazen bu kurumların

Türkiye’nin AB’ye resmen aday ülke ilan edildiği 1999’dan bu yana işbaşına gelen hükümetler resmi devlet ideolojisinden ödün vermeden ve medya üzerindeki kontrollerini kaybetmeden ulusal yasal çerçeveyi Avrupa standartlarıyla uyumlu hale getirmeye çalışmışlardır.

yeterlilikleri ve görevleri hakkında akılların karışmasına neden olabilmektedir. Medya için politikalar geliştiren ve sektörün (öz)denetimi-ni yapan başlıca üç aktör bulunmaktadır: yürütme organları, bağımsız düzenleyici kurumlar ve kendi kendini düzenleyen basın yayın meslek kuruluşları. Bunların üçü de bu bölümde ana hatlarıyla anlatılmaktadır, ancak ilk ikisinin görev ve yetkileri yapısal düzenlemeyle ilgili olan bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

Yürütme düzeyinde, internetin düzenlenmesinden Ulaştırma Bakanlığı sorumludur; radyo ve televizyondan sorumlu bir devlet bakanlığı bulunmaktadır ve bu bakanlık aynı zamanda Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) üzerinde de yetkiye sahiptir; Başbakanlık bünyesindeki BYEGM basın üzerinde yetkiye sahiptir ve buna hükümetle ilişkiler için basına akreditasyon verilmesi de dahildir; sivil ve askeri yetkililerden oluşan bir organ olan HYK, hükümetin haberleşme politikalarının onaylanmasından ve denetlenmesinden sorumludur.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), internetin ve mobil iletişimin düzenlenmesinden sorumlu bağımsız bir kurumdur. BTK’nin yayıncılık sektöründeki eşdeğeri olan RTÜK ise,

özel radyo ve televizyonların düzenlenmesinden sorumlu bağımsız bir kurumdur.

Meslek içinden medyayı izleyen az sayıda bağımsız organ da mevcuttur. Basının mesleki etik ve davranış kurallarına uymasını sağlamak amacıyla özdenetim için 1998’de bir grup gazeteci tarafından kurulan Basın Konseyi, devlet ideolojisi karşısındaki özerkliği meslek mensupları tarafından yaygın olarak sorgulanan, tartışmalı bir organdır. Son yıllarda, gazeteler okurlardan gelen kaygı ve şikâyetlere yanıt vermek ve gazetelerinin gazetecilik etik kurallarına uygunluğunu izlemek üzere köşe yazarları ve editörleri arasından ombudsmanlar seçmeye başlamıştır. Ancak, gazeteler web sitesi sürümelerini ombudsmanın görev alanının dışında bırakmaktadır; oysa bu sitelerin bazıları özellikle kadınlar ve azınlıklar aleyhine ayrımcılık yapan içerikleri nedeniyle insan hakları gruplarınca eleştirilmektedir.

Türkiye’deki başlıca gazeteci dernekleri ise şunlardır: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Türkiye Gazeteciler Federasyonu, Çağdaş Gazeteciler Derneği, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, Medya Derneği, Ekonomi Muhabirleri Derneği, Foto Muhabirleri Derneği, Parlamento Muhabirleri Derneği ve Basın Konseyi. Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) ve MEDYA-SEN olmak üzere iki gazeteci sendikası bulunmaktadır, ancak bunların etkinliği hayli düşüktür.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, ana-akım medya mensuplarının merkez ve devletçi eğilimlerini temsil etmektedir. Cemiyet’in Doğan Medya Grubu’ndan ve cumhuriyetçi bir gazete olan *Cumhuriyet*’ten üyeleri bulunmaktadır. Çağdaş Gazeteciler Derneği, sol görüşlü medya mensupları tarafından kurulmuştur. Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, dini hassasiyetleri olan bir kimliğe sahiptir; Medya Derneği ise AK Parti hükümetini destekleyen gazeteciler tarafından kurulmuştur. Öte yandan, Basın Konseyi

tamamen Doğan Medya Grubu’nun bir oluşumudur. Bu derneklerin hiçbirisi Türkiye’de medya politikalarının gelişmesine yeterli düzeyde katkıda bulunamamaktadır.

3.2 MEDYA YAPISINA YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER

Türkiye’de medyanın yapı ve içeriğini düzenleyen bir dizi birincil kanun mevcuttur; bunların hepsi son on yıl içinde gözden geçirilmiş ve/veya yeniden yürürlüğe konmuştur: 5187 Sayılı Basın Kanunu (“Basın Kanunu”); 6112 Sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanun (“Radyo ve Televizyon Kanunu”); 2954 Sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu (“TRT Kanunu”); 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Kakkında Kanun (“İnternet Kanunu”) ve 5809 Sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu (“Elektronik Haberleşme Kanunu”).

3.2.1 Lisans Kuralları

Daha önce de belirtildiği gibi, 1993 yılına kadar, Türkiye’de özel radyo ve televizyon yayıncılığı Anayasa’nın 131. maddesi gereğince yasaktı. Devletin yayın kuruluşu olan TRT’nin radyo televizyon yayıncılığındaki tekeli, uydu yoluyla Avrupa’dan yayın yapan STAR1 kanalının açılmasıyla 1990’da fiilen sona ermiştir. Birkaç yıl içinde yüzlerce özel radyo ve televizyonun ortaya çıkmasıyla, pazarı düzenleyecek bir yasal çerçevenin bulunmamasından dolayı kaotik bir durum oluşmuştur. Bu fiili duruma yasal bir dayanak sağlamak için, özel radyo ve televizyon yayıncılığı üzerindeki anayasal engel 1993’te kaldırılmış, ardından 1994 yılında 1983 tarihli (2954 sayılı) kanunun yerini alan Radyo Televizyon Kanunu (3984 sayılı)⁴⁵ kabul

45 3984 sayılı kanun da Şubat 2011’de 6112 sayılı kanunla değiştirilmiştir. Yeni kanunla ilgili daha fazla bilgi ileriki bölümlerde mevcut.

edilmiştir. Düzenleyici organın adı “Radyo Televizyon Yüksek Kurulu”ndan “Radyo Televizyon Üst Kurulu”na (RTÜK) değiştirilmiştir.

RTÜK, 1994 yılında hem özel radyo ve televizyon kuruluşlarını düzenlemek hem de bunların 3984 sayılı yasaya uygunluğunu izlemek amacıyla kurulmuştur. Kurul’un ana düzenleyici işlevi, yayın izni ile lisans vermek ve frekans tahsis etmektir. Kurul’un izleme işlevi, özel radyo-televizyon yayın kuruluşlarına karşı kanunla uyuşmayan bazı yürütme yetkilerini de içermektedir. 2000’lerden bu yana,⁴⁶ RTÜK’ün görev alanı TRT’yi içermemektedir; TRT sadece devlet radyoları ve televizyonları için geçerli olan 2954 sayılı ayrı bir kanuna tabidir.⁴⁷ RTÜK’ün dokuz üyesi, Meclis’te temsil edilen siyasi partilerce gösterilen adaylar arasından Meclis tarafından seçilmektedir. RTÜK üyeleri ve üçüncü dereceye kadar akrabaları, radyo ve televizyon şirketlerinde hissedar, yönetici veya ortak olamamaktadırlar. RTÜK kendisini “özerk ve tarafsız” bir kamu organı⁴⁸ olarak tanımlasa da, Kurul’un siyasi kompozisyonu uzun süre tartışma konusu olmuştur. RTÜK’e yöneltilen eleştirilerin ikinci gerekçesi ise, özel radyo-televizyon yayıncılarının kanuna uygunluğunu izleme kapsamında kendisine verilen cezai yetkililerdir. Bu konu, içeriğin düzenlenmesiyle ilgili bölümde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Temelde yayın frekansları tayin etmek üzere bir düzenleyici organ olarak kurulmuş olsa da, RTÜK bugün itibarıyla bu işlevini yerine getirememektedir. İlk başta, Radyo ve

Hükümet 1994’te geçici lisans verilen 23 yayın kuruluşuna ulusal yayın yapmak için daimi lisans vermiştir. Diğer firmalar için ek frekans tahsis edilememesi nedeniyle pazara girmenin tek yolu hâlihazırda mevcut olan bir radyo ve/veya televizyonu satın almaktır olmuştur.

Televizyon Kanunu’nun yürürlüğe girmesinin ardından, yayıncılara geçici lisanslar verilmiştir. Frekans tahsislerini tamamlamak için Kurul’un 1990 ortalarından bu yana tekrarladığı girişimler, MGK’nın müdahaleleri, yayın şirketlerinin karşı çıkması, mahkeme emirleri ve Meclis’teki siyasi kavgalar nedeniyle başarısız olmuştur.⁴⁹ Telekomünikasyon hizmetlerinin yeniden yapılandırılması kapsamında ve frekans tahsislerini kolaylaştırmak için, 2002’de HYK ve Türk Telekom RTÜK’ün ortakları haline getirilmiş ve frekans planlaması Türk Telekom’un görevlerine dahil edilmiştir. Ancak, bu çaba “temelde bu düzenleyici organlar arasındaki uyumsuzluk ve medya şirketlerinin baskısı nedeniyle başarısız olmuştur.”⁵⁰ Hükümetin “medya devlerinin misillemesinden korkması” ve MGK’nın “radyo ve televizyon yayıncılarına dini televizyon kanallarının kurulmasını önleyeceği söylenen bir milli güvenlik lisansı alma yükümlülüğü getirme” yönündeki müdahalesi nedeniyle frekans ihaleleri durdurulmuştur.⁵¹ Radyo ve Televizyon Kanunu’nun 2002’de değiştirilmesinin ardından, hükümet 1994’te geçici lisans verilen 23 yayın kuruluşuna ulusal yayın yapmak için daimi lisans vermiş, ancak diğer firmalar için ek frekanslar tahsis edememiştir. Bu durum, yeni şirketlerin yayın pazarına girmesini önlemiş, hâlihazırda mevcut olan bir

46 2000’lere kadar TRT de Radyo Televizyon Kanunu’na tabiydi.

47 Barış, 2005, s. 295.

48 RTÜK, http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=80775e05-caec-4a48-bac5-39fd6375da3b adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 8 Eylül 2010).

49 Ayrıntılı bir tartışma için, bkz. Sümer, 2010, s. 113-115 ve 118-125.

50 A.g.e., s. 295-296.

51 A.g.e., s. 296.

radio ve/veya televizyonu satın almayı pazara girmenin tek yolu haline getirmiştir.

6112 sayılı ve 15 Şubat 2011 tarihli yeni Radyo Televizyon Kanunu, onlarca yıldır süren bu çözümsüzlüğü aşmayı amaçlamaktadır.⁵² Frekans tahsis görevini yeniden RTÜK'e veren kanun, frekansların dağıtımının iki sene içerisinde yapılmasını öngörmekte ve mevcut yayıncılara öncelik tanımaktadır.

RTÜK'e frekans tahsis etme görevi verilmişse de, frekans planlamasını BTK yapmaktadır. 5809 sayılı kanunda belirtilen yetkilerine uygun olarak, BTK'ye aynı zamanda telekomünikasyon sektörünün planlanması konusunda Ulaştırma Bakanlığı'na tavsiyede bulunma, teknolojiye yeni gelişmeleri takip etme ve teknoloji üretiminde yerli şirketlere destek verme, pazarda mal ve hizmet sunumunda serbest rekabeti sağlama, telekomünikasyon sektöründe kullanılacak sistem ve donanımların imalatına yönelik performans standartlarını tanımlama ve uygulama görevleri de verilmiştir. Radyo ve Televizyon Kanunu'na uygunluğu izlemekle görevlendirilen BTK, uygunsuzluk durumunda ilgili kurumlara bildirimde bulunma ve gerektiğinde yaptırım uygulama, diğerlerinin yanı sıra çocuk istismarı ve müstehcenlik gerekçesiyle internet erişimini engelleme ve tüketicinin korunması için tedbirler alma yetkilerine sahiptir.⁵³ BTK aynı zamanda yetkilendirme, spektrum yönetimi, erişim ve arabağlantı, numaralandırma, numara taşınabilirliği, kullanım hakları ve tarifeler konusunda Türkiye'nin yasal çerçevesini AB'ninkiyle aynı hizaya getirmekle

görevlendirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, kurum 2010-2012 dönemi için bir stratejik plan yayımlamıştır. Ancak, AB, telekomünikasyon sektörünün tabi olduğu birincil kanunun ve uygulama yönetmeliklerinin AB müktesebatındaki standartları karşılamadığı sonucuna varmıştır. 2010 Türkiye İlerleme Raporu'nda, Avrupa Komisyonu BTK'nın "yetkilendirme prosedürlerinin" "düzenleyici kuruma yasal belirsizliğe neden olabilecek bir takdir yetkisi bıraktığına" işaret etmiş ve Türkiye'nin yasal çerçevesini düzenleyici kurumun bağımsızlık ve şeffaflığını sağlayamamakla eleştirmiştir.⁵⁴

Başbakan veya tayin ettiği bir bakan başkanlığındaki HYK, İçişleri Bakanı, Ulaştırma Bakanı, Genelkurmay'dan üst düzey bir temsilci, MGK Genel Sekreteri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı'ndan oluşmaktadır. Kurul, haberleşme politikalarını gözden geçirmek ve görüşmek üzere yılda iki kez toplanmaktadır.

1995'te o güne dek PTT tarafından sağlanan ve 2005'te özelleştirilen posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin ayrılmasından sonra kurulan Türk Telekom, Türkiye'nin telekomünikasyon hizmetleri sağlamakla sorumlu telekom operatörüdür. Türkiye'deki tüm telekomünikasyon faaliyetleri, hizmet sunumunu modernleştirmek ve altyapıyı iyileştirmek amacıyla 2000 ve 2001 yıllarında üzerinde değişiklik yapılan (406 sayılı) Telekomünikasyon Kanunu çerçevesinde düzenlenmektedir. 2004 ve 2005'te, uydu haberleşme hizmetlerini ve kablolu televizyon üzerinden verilen hizmetleri sunma yetkisi Türk Telekom'dan alınarak 2004'te kurulan Türksat Uydu Haberleşme

⁵² Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, no. 6112, 15 Şubat 2011, Resmi Gazete no. 27863, 3 Mart 2011.

⁵³ Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), http://www.btk.gov.tr/Kurum_Hakkinda/Kur_Gorevleri.htm adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 1 Temmuz 2010).

⁵⁴ Avrupa Komisyonu, Türkiye 2010 İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/pub/ilerleme_2010.pdf adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 9 Kasım 2010), s. 56.

Kablo TV'ye devredilmiştir.⁵⁵ Türk Telekom'un özelleştirilmesi, kurumun hisselerinin %55'inin Oger Telekom Ortak Girişim Grubu'na satılmasıyla 2005'te sona ermiştir. Türk Telekom'un özelleştirilmesiyle pazar rekabete açılmışsa da, yeni oyuncuların pazara girişinin önündeki engeller devam etmektedir. Aslında, hâlihazırda Türk Telekom internet hizmetleri sunumunda neredeyse tekel konumundadır ve pazarın %95'ten fazlasını kontrolünde tutmaktadır.⁵⁶

2000 ve 2001 mali krizi ve basın ve radyo-televizyon medyasında yatırımları olan bir dizi büyük bankanın iflas etmesi, sektörde yeni bir düzenleyici çerçevenin ve yeni düzenleyici kurumların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. BDDK, TMSF ve Rekabet Kurulu, giderek daha çok rekabetin korunması kanunuyla düzenlenir hale gelen medya sektöründe büyük oyuncular haline gelmiştir.⁵⁷

Türkiye'nin yapısal düzenleyici çerçevesi, özellikle Görsel İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi, AB müktesabatıyla aynı doğrultuda olmaktan hâlâ çok uzaktır. Açıkta kalan hususlar arasında şunlar yer almaktadır: haberleşme hizmetleri üzerinden alınan ve idari maliyetlerle ilişkili olmayan yüksek vergiler; RTÜK ve TRT'nin bağımsız olmaması ve bu iki kurum için yeterli kamu finansmanı bulunmaması; RTÜK'ün frekansları yeniden

tahsis edememesi ve lisans çıkartamaması; internet servis sağlayıcısı olarak Türk Telekom'un neredeyse tekel konumunda olması. Sadece 2009'da, 10'dan fazla televizyon kanalı yıllar önce yayın lisansı için başvurdukları halde lisanssız yayın yaptıkları gerekçesiyle RTÜK tarafından kapatılmıştır.⁵⁸ Şubat 2011'de kabul edilen 6112 sayılı kanunun bir amacı, ulusal mevzuat ile AB müktesabatı arasındaki bu uyumsuzluğu gidermektir. AB'nin Görsel İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi temel alınarak hazırlanan kanun, radyo-televizyon yayıncılığına yeni bir anlayış getirmekte ve önceki yıllarda TRT ile özel radyo-televizyon kuruluşları arasındaki iç çekişmeler yüzünden durma noktasına gelen dijital yayıncılığa geçişin önünü açmaktadır.⁵⁹ Yasada, "radyo" ve "televizyon" terimleri "medya hizmet sağlayıcıları" ifadesiyle değiştirilmekte ve yeni bir kategori olarak "isteğe bağlı yayın hizmeti" getirilmektedir. Yasa, getirdiği bu yeni kavramların muğlak olduğu⁶⁰ gerekçesiyle tasarı aşamasından itibaren eleştirilere maruz kalmıştır.⁶¹

55 Değişiklikler 16 Haziran 2004 tarihli 5189 sayılı kanuna ve 21 Mayıs 2005 tarihli 5335 sayılı kanuna göre yapılmıştır, <http://www.turktelekom.com.tr/tt/portal/TTHakkinda/KurumsalTanitim/HukukiYapi/> adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 17 Mayıs 2011).

56 Avrupa Komisyonu, Türkiye 2008 İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 1 Aralık 2010), s. 50.

57 C. Sözeri, "Türkiye'de Medya Sektöründe Uluslararası Şirket Birleşmeleri", yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi (2009), s. 131.

58 Avrupa Komisyonu, Türkiye 2009 İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 1 Aralık 2010), s. 52.

59 Sümer, 2010, s. 144.

60 Eleştiriler, "medya hizmet sağlayıcısı" kavramının, 3984 sayılı yasanın düzenlemekle sınırlı olduğu radyo ve televizyon yayıncılığının ötesine gittiğine ve başta internet olmak üzere diğer medyayı da çağrıştırdığına işaret etmektedir. Buna göre, yasada kullanılması gereken doğru ifade, "görsel-işitsel yayıncılık" olmalıdır.

61 Bkz. İletişim Araştırmaları Derneği (İLAD), Değerlendirme Raporu; raporda bu ve diğer eleştiriler yer almaktadır. Rapor, <http://www.iletisimarastirma.org/haberler/71-rtuk-kanun-tasarisi-taslagi-degerlendirme-raporu.html> adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 29 Mart 2011).

3.2.2 Medya Sahipliğine Yönelik Yasal Düzenlemeler

1994'te Radyo ve Televizyon Kanunu'nun kabul edilmesindeki birincil amaç, medya sahipliğini düzenlemekten ziyade frekans tahsislerini hızlı bir şekilde tamamlamaktır;⁶² yine de kanun medya sahipliğine sınırlama getiren bir hükme yer vermiştir. Madde 29, diğerlerinin yanında, siyasi partilerin, derneklerin, sendikaların, meslek kuruluşlarının, kooperatiflerin, vakıfların, mahalli idarelerin ve bunlar tarafından kurulan veya bunların ortak oldukları şirketlerin medya sahibi olmasını veya medya kuruluşlarıyla ortaklık yapmasını yasaklıyordu. Çapraz medya sahipliği ve yabancı medya sahipliği %20'yle sınırlanmıştı ve yabancı yatırımcıların birden fazla medya kuruluşunda hisse sahibi olması yasaklanmıştı. Bir yayın şirketinde %10 veya daha fazla hisseye sahip olanlar kamu ihalelerine girmekten men ediliyordu. Yine de, bu kısıtlamalar "Türk medya sektöründe medya devlerinin ortaya çıkışını önleyemedi, zira medya sahipleri kanunun izlenmesindeki boşluklardan yararlandı ve gerçek hisse oranlarını gizlemeyi başardı."⁶³ Bugün Türkiye'nin en büyük medya grupları, medya sektörüne hâkim olmakla kalmayıp, ekonominin birçok başka sektörüne de yatırım yapmaktadır ve "medya sahipliğindeki yoğunlaşmayı kontrol etmenin etkili bir yolu yok gibi görünmektedir".⁶⁴

Haziran 2001'de, Meclis, medya sahipliğine şeffaflık getirmek amacıyla Radyo ve Televizyon Kanunu'nda önemli değişiklikler yapmıştır.⁶⁵ Değişiklikler, medya sahipliğinin ölçülmesinde kullanılacak yeni kriter olarak yıllık ortalama izleyici oranını getirmiştir. Buna

göre, yıllık ortalama izlenme ve dinlenme oranı %50'yi geçen bir televizyon veya radyo kuruluşunda bir gerçek veya tüzel kişinin veya bir sermaye grubunun sermaye payı %50'yi geçemeyecektir. Yabancı kuruluşların hisselerine getirilen üst sınır, daha sonra radyo ve televizyon şirketlerinin yoğun lobi çalışmaları sonucunda gecenin geç saatlerinde kanunda yapılan bir değişiklikte %20'den %25'e çıkarılacaktır.⁶⁶ Değişikliklerin en tartışmalı yönü, herhangi bir özel radyo veya televizyon kuruluşunda %10'dan fazla hisseye sahip olan hissedarlara getirilen, kamu ihalelerine girme ve borsada yatırım yapma yasağının kaldırılmasına yönelik plandır. Bu, başta Doğan Medya Grubu olmak üzere medya şirketlerinin uzun yıllardır yürüttüğü yoğun lobi çalışmalarının bir sonucudur.⁶⁷ Son olarak, kanunda yapılması teklif edilen değişiklikler RTÜK'ün kompozisyonuna büyük değişiklikler getirecek, böylece kurumun üyelerinin seçiminde Meclis'in sahip olduğu rol MGK gibi bürokratik kurumlar lehine azalacaktır.

Değişiklikler, %20 izleyici oranının gerçekçi olmadığına, zira özel yayın şirketlerinin hiçbirinin bu hedefe ulaşmasının mümkün olmadığına işaret eden⁶⁸ ve kanunun medyada tekelleşmeyi ortadan kaldırmak yerine kolaylaştıracağını iddia eden çapraz tekelleşme karşıtları tarafından eleştirilmiştir.⁶⁹ Kanunun, RTÜK üyelerinin atanmasına ve yayıncılık şirketlerinin sahip olduğu hisselerin üst sınırına ilişkin hükümleri Cumhurbaşkanı tarafından veto edildiği halde, Meclis kanunu

62 Sümer, 2010, s. 130.

63 A.g.e., s. 131.

64 Papathanassopoulos, 2005, s. 194.

65 7 Haziran 2001 tarihli ve 4676 sayılı kanun.

66 Ancak, ilginçtir ki, uygulama yönetmeliği yeni kanunla uyumlu hale getirilmemiştir ve yabancı yatırıma %20 sınırı getirmeye devam etmektedir.

67 Kapsamlı bilgi için bkz. Sümer, 2010, s. 110-129.

68 Cumhurbaşkanı, vetosunda Türkiye'deki en yüksek izleyici oranının %14-16 olduğuna işaret etmiştir.

69 Sözeri, 2009, s. 133.

hiçbir değişiklik yapmadan yeniden kabul etmiş,⁷⁰ bunun üzerine Cumhurbaşkanı kanunu Anayasa Mahkemesi'ne göndermiştir. Haziran 2002'de, Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen hükümlerin uygulamasını durdurmuş, Eylül 2004'te bu hükümleri tamamen iptal etmiştir. Böylece, 1994 tarihli ilk Radyo Televizyon Kanunu'nda medya sahipliğine getirilen sınırlamalar yürürlükten kalkmış, özel radyo ve televizyon sahiplerinin kamu ihalelerinde teklif verme yasağı kaldırılmış ve yabancı yatırım üzerindeki sınır %20'den %50'ye çıkarılmıştır.

Son yıllarda, medya sahipliğiyle ilgili tartışmalar yeniden gündeme gelmiş, ancak bu kez Türk medya sektöründeki yabancı yatırımlar üzerine yoğunlaşmıştır. 6112 sayılı kanun, yabancı yatırım üzerindeki azami sınırı %25'ten %50'ye çıkarmış, ancak bir yabancı yatırımcının yatırım yapabileceği medya şirketi sayısını ikiyle sınırlamıştır. Yabancı yatırıma getirilen sınırın yükseltilmesinin Türkiye'de medya sahipliği üzerinde ne kadar büyük bir etkiye yol açacağı, ulusal sektöre yatırım yapmak için yasayı tasarı aşamasından bu yana yakından takip eden uluslararası şirketlerin yakın ilgisinden anlaşılmaktadır. Kanun, medya sahipliğinde tavanı %20'den %25'e çıkarmakta ve herhangi bir medya sahibinin sahip olabileceği kanal sayısını dörtle sınırlandırmaktadır. Siyasi partilerin, derneklerin, sendikaların, meslek kuruluşlarının, kooperatiflerin, vakıfların, mahalli idarelerin ve bunlar tarafından kurulan veya bunların ortak oldukları şirketlerin medya sahibi olmasını veya medya kuruluşlarıyla ortaklık yapmasını yasaklayan hüküm, bu kanunda da korunmuştur.

Son yıllarda, medya sahipliğiyle ilgili tartışmalar Türk medya sektöründeki yabancı yatırımlar üzerine yoğunlaşmıştır. 6112 sayılı kanun, yabancı yatırım üzerindeki azami sınırı %25'ten %50'ye çıkarmış, ancak bir yabancı yatırımcının yatırım yapabileceği medya şirketi sayısını ikiyle sınırlamıştır.

3.3 İÇERİĞE YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER

Türkiye'de medyayla ilgili bütünlüklü ve tutarlı bir içerik düzenlemesi bulunmamaktadır. Sektörün çok sayıdaki kanun ve yönetmelikle zaten aşırı derecede düzenleniyor olması durumu, Meclis'in sivil topluma ve medyaya danışmadan ve fazla da irdelemeden alelacele geçirdiği çok sayıdaki "reform paketi" yoluyla AB'ye katılım sürecinde daha vahim bir hal almıştır. Her torba kanun, içeriklerine dair hiçbir bilgi vermeyen benzer başlıklar taşımakta⁷¹ ve Ceza Kanunu'ndan Basın Kanunu'na, çevreyle ilgili kanunlardan finans sektörünü düzenleyen kanunlara kadar birçok kanuna ilişkin değişiklikleri içermektedir. Bu yamalı kanun yapma tarzı, son yıllarda reform sürecinin karakteristik bir özelliği haline gelmiş ve medya, temel hak ve özgürlükler ve sosyal hayatın diğer alanlarıyla ilgili zaten karmaşık olan düzenleyici çerçeveyi daha da karmaşık hale getirmiştir.

Çok sayıda kanun ve yönetmelikle zaten aşırı derecede düzenleniyor olan sektör, AB'ye katılım sürecinde Meclis'in sivil topluma ve medyaya danışmadan ve fazla da irdelemeden alelacele geçirdiği çok sayıdaki "reform paketi" nedeniyle daha da vahim bir hal almıştır.

70 14 Mayıs 2002 tarihli ve 4756 sayılı Kanun.

71 Bu reform paketlerinin adları "Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapan Kanun" şeklindedir.

3.3.1. Anayasal Çerçeve

Son yıllarda, medyaya ilgili Anayasa hükümlerinin reformdan geçirilmesinde görece ilerleme kaydedilmiştir; ancak, Türkiye 1980 askeri darbesinin bir yan ürünü olan 1982 Anayasası'yla yönetilmeye devam etmektedir. 2001'de yapılan Anayasa değişiklikleriyle, Madde 26 ve 28'de medyada ve fikirlerin ifade ve yayımında azınlık dillerinin kullanımına getirilen yasak kaldırılmıştır. Ancak, milli güvenlik, kamu düzeni ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü gerekçeleriyle bu hakların kullanımına getirilen kapsamlı yasaklara dokunulmamıştır. Bu yasakların yazılı medya tarafından ihlal edilmesi durumunda, Madde 28 mahkeme emriyle toplatma yetkisi vermekte ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yirmi dört saat içinde yetkili hâkime bildirmek suretiyle kanunun açıkça yetkili kıldığı merciinin emriyle toplatılma izni vermektedir. Madde 20 altında korunan özel hayatın gizliliğine de, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel

2004'te kabul edilen Basın Kanunu, ilk bakışta liberal görünen ama satır aralarında hayli otoriter olan bir mevzuattır. Kanun özgür ve bağımsız bir medyanın temellerini oluşturan hakları, otoriter rejimlere özgü ağır kısıtlamalarla birlikte vermektedir.

ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması gibi gerekçelerle benzer kısıtlamalar getirilmektedir. Madde 29 altında, süreli ve süresiz yayınlar çıkarmak için önceden izin alma şartı bulunmamaktadır. Madde 133 özel şirketlerin Radyo ve Televizyon Kanunu'nda belirtilen koşullara tabi olmak suretiyle radyo ve televizyon istasyonları kurma ve işletme hakkını teminat altına almaktadır.

3.3.2. Yasal Çerçeve

Türkiye'de medya içeriğini düzenleyen başlıca iki tür kanun bulunmaktadır: sektörü doğrudan

düzenleyen, medyaya özgü kanunlar; ve medya içeriğine ciddi kısıtlamalar getiren ve ceza sisteminde yer alan kanunlar.

Doğrudan Medyayı Düzenleyen Kanunlar

2004'te kabul edilen Basın Kanunu, ilk bakışta liberal görünen ama satır aralarında hayli otoriter olan bir mevzuattır. Özgür ve bağımsız bir medyanın temellerini oluşturan haklar, otoriter rejimlere özgü olan ağır kısıtlamalarla birlikte verilmektedir. Kanun, basın özgürlüğünü ve bilgi alma hakkını korumakta, gazetecilere haber kaynaklarını koruma hakkı vermekte ve bireylere doğru olmayan veya karalama içeren haberlere cevap hakkı vermektedir. Fakat kanun, aynı zamanda geniş kapsamlı kısıtlamaları da içermektedir. Anayasa'da getirilen benzer kısıtlamalara ek olarak, kanun "yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması" adına basın özgürlüğüne sınırlama getirmektedir.⁷² Savcılar, Kürt isyanıyla mücadele adına güvenlik güçleri tarafından yapılan insan hakları istismarlarının açıklanması, askerin siyasete müdahalesinin eleştirilmesi ve üst düzey askeri yetkililerin başarısız olan darbe girişimleri gibi devletin çıkarlarına ters düştüğü varsayılan haberler yapan gazetecilere dava açabilmek için "milli güvenlik", "toprak bütünlüğünün ihlali" ve "devlet sırlarının açıklanması" kavramlarını geniş bir şekilde yorumlamaktadır. Ayrıca, Madde 11, yazarın belli olmaması veya yurt dışında olması durumunda, yazılı eserlerin editör ve çevirmenlerine cezai sorumluluk yüklemektedir.

⁷² Madde 3 şöyledir: "Basın özgürdür. Bu özgürlük; bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve eser yaratma haklarını içerir. Basın özgürlüğünün kullanılması ancak demokratik bir toplumun gereklerine uygun olarak; başkalarının şöhret ve haklarının, toplum sağlığının ve ahlâkının, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği ve toprak bütünlüğünün korunması, Devlet sırlarının açıklanmasının veya suç işlenmesinin önlenmesi, yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması amacıyla sınırlandırılabilir."

Yeni Basın Kanunu'nun temel farklarından biri, basımevlerine savcılıktan yayıncılık izni alma zorunluluğu getirmesi ve savcılara basılı eserlere el koyma yetkisi vermesidir. Daha önceki kanunda, basılı yayıncılık izni almak için beyanatta bulunulacak makam valilik olarak belirlenmişti. Yetkilerin yürütmeden yargıya geçmesi, potansiyel olarak basın özgürlüğünü kısıtlamaktadır, çünkü mahkemelere bürokrasiye uymayan basım şirketlerine dava açma olanağı vermektedir. Türkiye'de mahkemeler basın ve ifade özgürlüğünün çok kısıtlayıcı bir yorumunu temel alarak yazılı eserlere el koyma yetkilerini kullanmakta tereddüt etmemektedir.

Radyo ve Televizyon Kanunu, bireylerin özel hayatlarının gizliliğini garanti etmekte ve kişileri manevi şahsiyetlerine eleştiri sınırlarının ötesinde saldırıda bulunulmasına karşı korumakta, "ırk, renk, dil, din, tabiiyet, cinsiyet, özürlülük, siyasi ve felsefi düşünce, mezhep ve benzeri nedenlerle ayrımcılık yapan ve bireyleri aşağılayan" yayınları yasaklamakta; ayrımcılık yoluyla nefret ve düşmanlığa sevk etmeyi yasaklamakta; ve çocuklara, güçsüzlere ve özürlülere karşı istismar içeren ve şiddete teşvik eden programları yasaklamaktadır. Diğer taraftan, 6112 sayılı kanun, önceki benzer kanunlarda radyo-televizyon yayıncılığına getirilen önemli kısıtlamaların büyük çoğunluğunu barındırmaktadır. Buna göre, "Türkiye Cumhuriyeti Devletinin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Atatürk ilke ve inkılâpları" ile "toplumun millî ve manevî değerlerine, genel ahlaka ve ailenin korunması ilkelerine" aykırı yayınlar yapılamaz.⁷³ Sınırları belli olmayan bu kavramlar, bu standartlara uymayan radyo-televizyon yayıncılarına yaptırım uygulama yetkisine sahip olan RTÜK'e geniş bir takdir payı bırakmaktadır.

2002'de kanunda yapılan değişiklikler, RTÜK'ün bir televizyon veya radyo yayın operatörünün

tamamını durdurmayı içeren yaptırım yetkisini ilgili programın durdurulmasıyla sınırlamıştır.⁷⁴ Ancak, RTÜK hâlâ önemli cezai yetkilere sahiptir ve kanunun sınırlamalarla ilgili maddelerini dar bir şekilde yorumlayarak ve medya operatörlerine karşı orantısız yaptırımlar uygulayarak bu yetkilerini kullanmaktan sakınmamaktadır. 6112 sayılı yeni Radyo Televizyon Kanunu, RTÜK'ün yaptırım yetkilerini muhafaza etmekte, yasaya aykırı bulunan programların durdurulmasını veya yayıncıya para cezası kesilmesini öngörmektedir. Ayrıca, aynı ihlalin bir sene içerisinde tekrarı durumunda, RTÜK'e yayını durdurma, hatta yayın lisansını iptal etme yetkileri tanınmıştır.

6112 sayılı kanun, önceki benzer kanunlarda radyo-televizyon yayıncılığına getirilen kısıtlamaların büyük çoğunluğunu barındırmaktadır. Kanunda geçen ve sınırları belli olmayan kavramlar, yaptırım uygulama yetkisine sahip olan RTÜK'e geniş bir takdir payı bırakmaktadır.

Kamu yayıncılığı RTÜK'ün görev alanının dışında kalmaktadır ve TRT Kanunu'yla düzenlenmektedir. TRT Kanunu'nda yer verilen kamu yayıncılığı standartları, Radyo ve Televizyon Kanunu'ndakilerle hayli benzerdir: devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, milli egemenliği, Cumhuriyet'i, kamu düzenini, genel asayışı ve kamu yararını korumak ve kollamak; Atatürk ilke ve inkılaplarını kökleştirmek ve devletin milli güvenlik siyasetinin, milli ve ekonomik menfaatlerinin gereklerine uymak. Ayrıca, "TRT personeli, kamu çalışanları olarak Devletin madde 9'da belirtilen önceliklerini koruma görevine uygun şekilde hareket etmek zorundadır."⁷⁵

74 21 Mayıs 2002 tarihli ve 4756 sayılı kanun ile 9 Ağustos 2002 tarihli ve 4771 sayılı kanun.

75 Barış, 2005, s. 296.

73 Madde 8 (yazım hataları yazarlara ait değildir).

İnternet Kanunu BTK tarafından hazırlanmış ve 23 Mayıs 2007’de yürürlüğe girmiştir.⁷⁶ Kanun, internetteki her türlü içeriği, geleneksel basın ile çevrimiçi yayıncılık arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin ve sosyal medyayı da içerecek şekilde düzenlemektedir. Kanun, içerik, alan, erişim ve toplu kullanım sağlayıcılarının sorumluluk ve yükümlülüklerini ve internet suçlarını belirlemekte; şu sekiz “internet suçu” kategorisi kapsamında bilgiye erişim ve ifade özgürlüğünü kısıtlamaktadır: intihara yönelme; çocukların cinsel istismarı; uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma; sağlık için tehlikeli madde temini; müstehcenlik; fuhuş; kumar; spor bahisleri ve bahis oyunları; ve 1951 tarihli 5816 Sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun kapsamında düzenlenen suçlar. Mahkemeler bu suçları önlemek adına internet erişimini yasaklama konusunda sınırsız yetkiye sahiptir.⁷⁷

İntihara yönlendirme; çocukların cinsel istismarı; uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma; sağlık için tehlikeli madde temini; müstehcenlik; fuhuş; kumar; spor bahisleri ve bahis oyunları; ve 1951 tarihli Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun kapsamında düzenlenen suçlar “internet suçu” kategorisindedir. Mahkemeler bu suçları önlemek adına internet erişimini yasaklama konusunda sınırsız yetkiye sahiptir.

76 İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, no. 5651, 4 Mayıs 2007, Resmi Gazete no. 26530, 23 Mayıs 2007.

77 “Yargı makamlarının, yani cumhuriyet savcılarının ve mahkemelerin vereceği kararla, BTK internete erişimi engelleyebilmektedir. Ancak, Başkanlığımızın böyle bir karar çıkarabilmesi için, engellenecek internet sitesinin içerik ve alanının Türkiye dışında olması gerekmektedir. Başkanlık, Türkiye’den yayın yapan siteleri, sitenin çocuklara karşı ve müstehcenlik kapsamında işlediği suçlarla ilgili olarak verilecek bir mahkeme kararıyla yasaklayabilir.”

Basın ve ifade özgürlüğüyle yakından ilişkili olan bir diğer temel hak da, bilgi edinme hakkıdır kuşkusuz. Doğru bilgiye erişim, gerek bireylerin kendilerini ifade edebilmeleri, gerekse basın kuruluşlarının kamuoyunu bilgilendirebilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. 2004 yılında çıkan bir kanun, Türkiye’de ilk kez bilgi edinme hakkını yasal teminat altına almıştır. Kanun, vatandaşların bilgi edinme haklarını koruma altına alarak kamu kurumlarına vatandaşlardan gelen sorulara on beş gün içinde yanıt verme zorunluluğu getirmektedir. Vatandaşlar, bu kurala uyulmadığı takdirde idare mahkemelerine başvurma hakkına sahiptirler. Yetkililer, “devlet sırrı” olduğu gerekçesiyle talep edilen bilgiyi açıklamayı reddedebilirler.

Medyanın İçeriğini Dolaylı Olarak Düzenleyen Kanunlar

Medyanın düzenlenmesiyle doğrudan ilişkili olan yukarıdaki kanunlara ek olarak, Terörle Mücadele Kanunu ve Ceza Kanunu da medya özgürlüğünü ve ifade özgürlüğünü kısıtlamak suretiyle medyayı düzenlemektedir. Her iki kanun da, suçların basın veya yayın yoluyla işlenmesini ağırlaştırıcı sebep saymakta, verilen cezayı üçte bir oranında veya yarıya kadar artırmaktadır.

2005’te kabul edilen 5237 sayılı yeni Ceza Kanunu, medya özgürlüğünü önemli ölçüde kısıtlayan bir dizi hüküm içermektedir. Kanun, askeri personeli kanunlara karşı itaatsizliğe yöneltmeyi (Madde 319); halkı askerlik hizmetinden soğutmayı (Madde 318); Cumhurbaşkanı’na hakaret etmeyi (Madde 299), T.C. hükümetini veya askeri veya emniyet teşkilatını aşağılamayı (Madde 301); suç işlemeye tahrik etmeyi (Madde 214); suçu ve suç işleyen kişileri övmeyi (Madde 215); kin ve düşmanlığa tahrik etmeyi (Madde 216); ve halkı kanunlara uymamaya tahrik etmeyi (Madde 217) suç kapsamına almaktadır.

Ceza Kanunu'nun kısıtlayıcı mahiyetine karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvuru yapılmış, açılan *Düzgören ve Ergin* davalarında AİHM, askerlik hizmetinden soğutmaya yönelik olduğu düşünülen broşürler dağıtmaktan ve beyanlar yayımlamaktan Madde 318 kapsamında gazetecilere hüküm giydirilmesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 10. maddesini ihlal ettiği sonucuna varmıştır.

2006'da değişikliğe uğrayan 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu da, basın özgürlüğünü benzer şekilde kısıtlayan hükümler içermektedir. Madde 6(2) terör örgütlerinin bildiri veya açıklamalarını basmayı veya yayımlamayı suç haline getirmektedir. Madde 6(4) uyarınca, söz konusu suçun basın veya yayın yoluyla işlenmesi durumunda, basın ve yayın organlarının sahipleri ve genel yayın yönetmenleri de para cezasına tabidir. Terörle Mücadele Kanunu'nun en sorunlu hükmü ise, süreli yayınların mahkeme emriyle veya gecikmenin sakıncalı olduğu hallerde bir savcı tarafından 15 günden 1 aya kadar durdurulmasına izin veren Madde 6(5)'tir. Madde 7(2) bir terör örgütünün propagandasını yapmayı suç kapsamına almakta ve 1-5 yıl arası hapis cezası öngörmektedir. Bu suçun basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde, ceza, yarı oranında artırılmaktadır. Madde aynı zamanda ilgili basın ve yayın organlarının sahiplerine ve yayın sorumlularına da sorumluluk yüklemektedir.

Madde 6(5)'in Anayasa'ya uygunluğunu sorgulayan eski Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, bir süreli yayının ileriki sayılarının basım ve dağıtımının durdurulmasının Anayasa'nın 28. maddesi altında korunan basın özgürlüğünü ihlal ettiği gerekçesiyle maddeyi Anayasa Mahkemesi'ne göndermiştir. 18 Haziran 2009 tarihli kararında, Anayasa Mahkemesi Madde 6(5)'i Anayasa'ya uygun bulmuş ve

AİHM, 2009 tarihli kararında, gazetelerin içeriği henüz bilinmeyen ileriki basımlarını yasaklamanın gazetecilerin mesleki faaliyetleri üzerinde engelleyici bir etki yarattığını ve sansür boyutuna ulaştığını belirtmiştir.

Cumhurbaşkanı'nın iptal talebini reddetmiştir.⁷⁸

Terörle Mücadele Kanunu Madde 6(5)'in, AİHS Madde 10'a uygunluğu da *Ürper ve Diğerleri* davasında AİHM'de dava konusu olmuştur.⁷⁹ AİHM, 2009 tarihli kararında, gazetelerin içeriği henüz bilinmeyen ileriki basımlarını yasaklama uygulamasının gazetecilerin mesleki faaliyetleri üzerinde engelleyici bir etki yarattığını ve sansür boyutuna ulaştığını gözlemlemiştir. Aynı konu daha sonra Strasbourg mahkemesine de getirilmiştir. AİHM, *Turgay ve Diğerleri*⁸⁰ davasında verdiği kararda, T.C. Anayasa Mahkemesi'nin Haziran 2009 tarihli kararında *Ürper ve Diğerleri/Türkiye* kararını dikkate almadığını not etmiş ve bir kez daha bir süreli yayının ileriki basımlarının durdurulmasının AİHS Madde 10'u ihlal ettiğine karar vermiştir.

⁷⁸ Anayasa Mahkemesi'nin 26 Kasım 2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2009/90 sayılı kararı. Mahkeme verdiği kararda terörle mücadelenin arz ettiği kamu yararına işaret etmiştir: "...dava konusu kuralda yer alan ve süreli yayınların geçici olarak durdurulmasına neden olan eylemlerin niteliği, bu eylemlerin basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde ortaya çıkacak zararın büyüklüğü, terörün ülkemizdeki amacı, boyutları, kullandığı yöntemler, basın yayın organlarının kitlelere ulaşmada sağladığı kolaylık ve toplum üzerindeki etkinliği dikkate alındığında, iptal konusu kuralın demokratik toplum düzeninin sürekliliği için getirildiği anlaşılmaktadır."

⁷⁹ AİHM, *Ürper ve Diğerleri/Türkiye*, Başvuru No. 14526/07, 14747/07, 15022/07, 15737/07, 36137/07, 47245/07, 50371/07, 50372/07 ve 54637/07, 20 Ekim 2009.

⁸⁰ AİHM, *Turgay ve Diğerleri/Türkiye*, Başvuru No. 8306/08, 8340/08 ve 8366/08, 15/6/2010, 15 Haziran 2010.

3.3.3. Medyada Kültürel ve Siyasi Çoğulculuk

Kısa süre öncesine kadar, Türkiye’de Türkçe dışındaki dillerde yayın yapmak yasaktı; Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler (1923 Lozan Antlaşması’yla azınlık statüsü verilen Gayrimüslim gruplardan üçü) bu yasağın istisnasını oluşturuyorlardı. Antlaşma sadece Gayrimüslim azınlıklara değil, *tüm vatandaşlara* “[...] basın ya da her türlü yayın konusunda [...] herhangi bir dili serbestçe kullanma” hakkı vermektedir. Ancak, Türkiye kısa süre öncesine kadar yukarıda belirtilen üç Lozan azınlığı dışındaki hiçbir azınlık grubuna bu hakkı kullanma imkânı tanımamıştır. AB’ye katılım sürecinin Türkiye’deki medya üzerindeki etkilerinden biri, bu yasağın kalkması, yerel ve ulusal düzeyde kamu ve özel radyo-televizyon yayınlarına izin verilmesi olmuştur.

Radyo ve Televizyon Kanunu’nda 2002 ve 2003’te yapılan değişiklikler, azınlık dillerinde yayın yapmanın önünü açmıştır; ancak reformların amacının bu olduğu açıkça belirtilmemiştir.⁸¹ “Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandığı farklı dil ve lehçelerde” yayın yapılmasına izin verilmiş,⁸² bu yayınların Anayasa’ya ve “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne” aykırı olamayacağı şerhi getirilmiştir. Ancak, yayın yapma hakkı Türkiye’de konuşulan tüm azınlık dillerini kapsamamaktadır. Hükümet, bu hakkın isteğe bağlı olarak kullanılmasına izin vermek yerine,

hangi dillerin bu kanundan yararlanabileceğini önceden belirlemiştir. Seçilen azınlık dilleri, Kürtçe dilinin Zaza ve Kurmanç lehçeleri, Çerkezce, Boşnakça ve Arapça’dır. Bu azınlık dillerinde yapılacak yayınların süresi, kapsamı ve mahiyeti kanunda belirtilmemiş, RTÜK’ün takdirine bırakılmıştır.

RTÜK tarafından çıkarılan yönetmelikler Meclis tarafından verilen ve zaten sınırlı ve koşullu olan hakları daha da kısıtlamıştır. 2002 yönetmeliği, yayınlara doğrudan devlet kontrolü getirmiş, azınlık dillerinde eğitimi ve çocuk programlarını yasaklamış, azınlık dillerinde yayın yapılmasına önemli zaman kısıtlamaları getirmiş, radyo-televizyon yayınlarını katı bürokratik kontrole tabi tutmuş, televizyon ve radyo programları için Türkçeye sırasıyla eşzamanlı ve ardıl çeviri mecburiyeti getirmiş ve milli güvenliği, genel ahlakı ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ihlal eden yayınları yasaklamıştır.⁸³ 2004 yönetmeliği ilk kez ulusal düzeyde azınlık dillerinde özel yayın yapılmasına izin vermiş, ama bunu da katı zaman sınırlamalarına ve bürokrasiye tabi tutmuştur. Yerel ve bölgesel yayın yapanlara gerekli izinleri almak için, RTÜK’e bir izleyici profili sunma şartı getirilmiştir.

RTÜK, bu kısıtlamaların basın özgürlüğüyle uyuşmadığı yönündeki eleştirilere yanıt verme çabasıyla, Kasım 2009’da özel yayın kuruluşları için zaman kısıtlamalarını kaldıran ve Türkçe dışındaki dillerde 24 saat yayına olanak veren yeni bir yönetmelik çıkarmıştır. Yönetmelik aynı zamanda altyazı/ardıl çeviri şartını ve dil öğretim ve çocuk programları üstündeki yasakları da kaldırmıştır. Bu iyileştirmeler sonucunda, azınlık dillerinde yayın yapan radyo ve televizyon kanallarının sayısı

81 Bu hakkın kapsamı bir dizi kanunla kademeli olarak genişletilmiştir. İlk başta, reformlar azınlık dilinde kamu yayıncılığı ile sınırlı olsa da, zaman içinde kademeli olarak özel yayıncılığı da içine alacak şekilde genişletilmiştir.

82 Bu ifadenin eleştirel bir değerlendirmesi için, bkz. D. Kurban, “Confronting Equality: The Need for Constitutional Protection of Minorities on Turkey’s Path to the European Union”, 35 *Columbia Human Rights Law Review* (2003), s. 151-214, 197.

83 D. Kurban, *A Quest for Equality: Minorities in Turkey*, Minority Rights Group International (2007), s. 17.

artmıştır.⁸⁴ RTÜK, bu yayıncıların kanuna uyup uymadıklarını izleyebilmek için, Kurmanç ve Zaza lehçelerini konuşan yeni çalışanlar işe almıştır. Ancak, RTÜK'ün bu izleme için yerel polisin desteğini alıyor olması kaygı vericidir.

TRT, 7 Haziran 2004'te, seçilen beş dilde yayın yapmaya başlamıştır. Televizyon yayınları haftanın 5 günü günde 45'er dakikalıkken, radyo yayınları haftanın 5 günü 30'ar dakikalıktır. Yayınlara uygulanan içerik ve zaman kısıtlamaları, yerel yayıncılara uygulanan bürokrasi ve program içeriklerinin güncel olmayan niteliği, bu reformları hükümetin Türkiye'de azınlık medyasının korunduğu izlenimi yaratarak uluslararası topluluğu aldatma girişimi olarak algılayan azınlıklar tarafından eleştirilmiştir. 1 Ocak 2009 günü, Kürtçe dilinde 24 saatlik kamu yayını, ardından Nisan 2009'da Ermenice dilinde kamu yayını başlatılmıştır.⁸⁵ TRT6, 24 saat boyunca sadece Kürtçe dilinde yayın yaparken, Ermenice yayın günde toplam bir saatle sınırlıdır.

Azınlık dillerinde yayın yapılmasına olanak vererek çoğulcu bir medya için düzenleyici çerçevenin oluşturulmasında elde edilen bu önemli ancak sınırlı ilerlemeye rağmen, Türkiye'de azınlık medyası, devletin, ana-akım medyanın ve yargının ablukası altında kalmaya devam etmektedir. Askerin ve devletin gözetimi ve devletçi/ulusalcı ana-akım medyanın tacizleri, çoğu zaman azınlık medyasının kendi kendini belli derecede sansürlemesine yol açmakta, azınlık medyası baskıya uğrama korkusuyla siyasi tartışmalardan kendini çekmektedir. Her şeye rağmen hassas siyasi

Askerin ve devletin gözetimi ve devletçi/ulusalcı ana-akım medyanın tacizleri, çoğu zaman azınlık medyasının kendi kendini belli derecede sansürlemesine yol açmaktadır. Azınlık medyası baskıya uğrama korkusuyla siyasi tartışmalardan kendini çekmektedir.

konularda haber yapmaya 'cüret' edenler, mahkemelerde bunun bedelini ödemek zorunda kalmaktadırlar. Örneğin, Diyarbakır merkezli yayımlanan Kürtçe *Azadiya Welat* gazetesi, 2010 yılında terör suçlamasıyla yargı tarafından birkaç kez yasaklanmış ve gazetecileri aleyhine kovuşturma açılmıştır.

3.3-4 Türkiye'de Medya Özgürlüğünün ve Bağımsızlığının Önündeki Engeller

Türkiye'de medyanın bağımsızlığı ve tarafsızlığı, medya sektörünün hem içinden hem de dışından birçok farklı aktörün siyasi baskılarıyla kısıtlanmaktadır. Daha önce de açıklandığı üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından bu yana devlet-medya ilişkilerinin tarihsel gelişimi, ülkenin siyasi kültüründe kalıcı bir miras bırakmıştır. Ana-akım medya, geleneksel olarak, ideolojik, ekonomik ve siyasi açıdan iktidar yapılarına yakın durmuş, devletten bağımsız bir varlık geliştirememiştir. Medya üzerindeki siyasi baskının konusu çoğu zaman TSK olmuşsa da, sivillerin ordu karşısında görece bir güç ve bağımsızlık kazandığı geçiş dönemlerinde de seçilmiş hükümetler bu baskının öznesi haline gelmiştir. Medya üzerinde baskı uygulayan başlıca dış aktörlerden üçüncüsü ise, binlerce gazeteciyi kovuşturan, düzinelerce dergi ve gazeteyi yasaklayan ve sırf devlet müessesesi tarafından tabu olarak görülen konularda resmi politikaları eleştiren haberler yazdıkları, bastıkları, düzenledikleri veya yayınladıkları için onlarca radyo ve televizyon istasyonuna yasaklar getiren

⁸⁴ Şimdiye kadar, 14 radyo istasyonu ve televizyon kanalına Kürtçe ve Arapça yayın yapma izni verilmiştir. Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2010 İlerleme Raporu*, s. 32-33.

⁸⁵ Ermenice günlük yayınlar 07.30-08.00 ve 18.00-18.30 saatleri arasında TRT'nin Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda verilmektedir.

Basın Kanunu, Radyo ve Televizyon Kanunu, İnternet Kanunu, Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu, medya özgürlüğüne önemli kısıtlamalar getirmekte ve yargıya geniş icra yetkileri tanımaktadır.

yargı olmuştur. Yargının, askeriye ve hükümetin medya üzerinde hangi yollarla baskı kurduğu, aşağıda detaylı olarak ele alınmaktadır.

Kısmen bu siyasi ve yasal kısıtlamaların bir yan ürünü olarak, medyanın kendisi de kendi bağımsızlığının ve tarafsızlığının önünde bir engel haline gelmiştir. 1980'lerin ekonomik liberalleşme politikalarının bir sonucu olarak medya sektörüne giren büyük şirketler, medyanın ekonomik yapısını değiştirmiş ve devlet ile medya arasındaki bağımlılık ilişkisini pekiştirmiştir. Bu ilişkinin nasıl otosansüre dönüştüğü ise, bu raporun son bölümünde tartışılmaktadır.

Son zamanlarda, gazetecileri askeriyeyle ilgili yüksek profilli davalar konusunda haber yapmaktan caydırmak için Ceza Kanunu'nun soruşturmaların gizliliğinin ihlali ve adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs maddeleri kullanılmaya başlandı.

Yargı

Daha önce de belirtildiği gibi, Türk hukuk sistemi medya içeriği konusunda aşırı kısıtlayıcı bir niteliğe sahiptir ve bu durum sadece basın, radyo, televizyon ve interneti düzenleyen mevzuatta değil, ceza kanunlarında da kendini göstermektedir. Basın Kanunu, Radyo ve Televizyon Kanunu, İnternet Kanunu, Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu, medya özgürlüğüne önemli kısıtlamalar getirmekte ve yargıya geniş icra yetkileri tanımaktadır. Mahkemeler, sadece yayınladıkları haberlerin

içeriğine dayanarak gazeteciler ve medya organları aleyhine suçlamalarda bulunmak yoluyla bu kısıtlamaları geniş bir şekilde yorumlamaktadır.

Gazeteciler aleyhine açılan davaların bazılarında medya içeriğini düzenleyen mevzuat temel alınmıştır. Basın Kanunu'nun, yazarı belli olmayan veya yurtdışında olan yazılı eserlerin editör ve çevirmenlerine ceza sorumluluğu veren 11. maddesi, tartışmalı siyasi konularda yabancı dillerde yazılmış kitapların Türkçe çevirilerini yayımlayan editörlere karşı yargı tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Bunun başlıca örneklerinden biri, 1915 Ermeni soykırımını kabul eden kitaplar yayımladığı için Ragıp Zarakolu aleyhine açılan davalardır. Mahkemelerin Radyo ve Televizyon Kanunu altındaki ceza yetkilerine sıklıkla başvurusu, *Özgür Radyo/Türkiye* davasında AİHM tarafından da eleştirilmiştir; AİHM, Kürt yanlısı bir radyo istasyonuna uygulanan uyarı ve lisans durdurma cezasının ifade özgürlüğünü ihlal ettiği sonucuna varmıştır.⁸⁶ Benzer şekilde, Türkiye mahkemeleri İnternet Kanunu altında kendilerine verilen yetkileri de geniş bir şekilde yorumlamaktan sakınmamaktadır. İnternet sansürüyle ilgili uluslararası ses getiren bir olayda, bir idare mahkemesi Atatürk'e hakaret eden videolar içerdiği gerekçesiyle video paylaşım sitesi Youtube'u Mayıs 2008'de yasaklamıştır. Yasak, Kasım 2010'da kalktıysa da, mahkemelerce "internet siteleri sık sık yasaklanmakta olup, bu yasaklar kapsam ve

⁸⁶ AİHM, *Özgür Radyo-Ses Radyo Televizyon Yayın Yapım ve Tanıtım A.Ş. /Türkiye*, Başvuru No. 64178/00, 64179/00, 64181/00, 64183/00, 64184/00, 30 Mart 2006 (radyoda yapılan ve ulusal mahkemeler tarafından hem hakaret hem de şiddet ve bölücülüğe sevk teşkil ettiğine karar verilen beyanatların şiddet veya nefrete sevk etmediğini ve hiç bir kovuşturmayla uğramaksızın diğer medya organları tarafından zaten yayınlanmış olduğunu savunmuştur).

süre bakımından orantısızdır”⁸⁷ ve ana-akım web portalları aleyhine devam eden davalar vardır.

Medya organları ve mensupları aleyhine açılan ceza davalarının çoğu Ceza Kanunu’na ve Terörle Mücadele Kanunu’na dayanmaktadır. Son zamanlarda, gazetecileri askeriyeyle ilgili yüksek profilli davalar konusunda haber yapmaktan caydırmak için Ceza Kanunu’nun iki hükmü kullanılmaya başlanmıştır: Madde 285 (soruşturmaların gizliliğinin ihlali) ve Madde 288 (adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs). Ergenekon davası hakkında haber yapan gazeteciler aleyhine Ceza Kanunu Madde 285 ve 288’e dayanarak toplam 4091 soruşturma açılmıştır. Benzer şekilde, sayısız gazeteci aleyhine, terörle mücadele eden kamu görevlilerinin isimlerini ifşa etmek ve yayımlamak, terör örgütünün propaganda-sını yapmak ve terör örgütünün bildiri veya açıklamalarını yayımlamaktan Terörle

Basın özgürlüğü tartışmasını yeniden alevlendiren son örnek, Ergenekon davası kapsamında gözaltına alınan gazeteciler Nedim Şener ile Ahmet Şık’ın “Halkı kin ve düşmanlığa sevk etme” ve “Ergenekon terör örgütüne üye olma” suçlarına istinaden tutuklanmalarıdır.

Mücadele Kanunu çerçevesinde kovuşturma açılmıştır. Bunun yakın zamandaki iki örneği, haftalık *Nokta* ve *Express* dergilerine yönelik davalardır. *Nokta* dergisinin 2007’de kapanma-sına yol açan olaylar, derginin Genelkurmay Başkanlığı’nın gazeteciler ve yayın kuruluşla-

Sayısız gazeteci aleyhine, terörle mücadele eden kamu görevlilerinin isimlerini ifşa etmek ve yayımlamak, terör örgütünün propagandasını yapmak ve terör örgütünün bildiri veya açıklamalarını yayımlamaktan Terörle Mücadele Kanunu çerçevesinde kovuşturma açılmıştır. Bunun yakın zamandaki iki örneği, haftalık Nokta ve Express dergilerine yönelik davalardır.

rıyla ilgili yaptığı bir sınıflandırmayı yayımlamasıyla başlamıştır. 29 Mart 2007’de, *Nokta* dergisi, eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Özden Örnek’e ait olduğu iddia edilen günlükten bazı kısımları yayımlamıştır. Bu günlüğü temel olarak, dergi 2004’te bir grup generalin seçimle gelen hükümeti devirmek için bir darbe planı yaptıklarını, ancak dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök bu girişimlere karşı çıkınca darbe hazırlıklarından vazgeçmek zorunda kaldıklarını yazmıştır. 13 Nisan 2007 günü, polis derginin ofislerine baskın düzenleyerek bilgisayarlarına el koymuş ve soruşturma başlatmıştır. *Nokta* dergisinin genel yayın yönetmeni Alper Görmüş aleyhine hakaret davası açılmıştır. Görmüş, davadan beraat etmişse de, darbe girişimi iddialarının incelenmesi için mahkemeye tekrar tekrar yaptığı talepler o dönemde reddedilmiştir. Daha sonraki yıllarda, darbe girişimi iddiaları Örnek’e ve darbe planlarına katıldığı iddia edilen diğer isimlere karşı açılan soruşturmanın temelini oluşturmuştur. Basın özgürlüğüne bir diğer örnek de, Kürt sorunu üzerine yazdığı ve 15 Ekim 2009’da *Express* dergisinde yayımlanan yazısı nedeniyle hakkında soruşturma açılan İrfan Aktan davasıdır; dava konusu yazıda, Aktan bir PKK militanından ve bir PKK yayınından alıntı yapmıştır. Aktan, bir yıl üç ay hapse mahkûm edilmiş ve derginin editörü Terörle Mücadele Kanunu Madde 7’yi ihlal ettiği gerekçesiyle “terör örgütünün propagandasını yapmak” suçundan para cezasına çarptırılmıştır.

87 Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2010 İlerleme Raporu*, s. 21.

2011'in Mart ayı içerisinde yaşanan ve basın özgürlüğü tartışmasını yeniden alevlendiren son örnek ise, Ergenekon davası kapsamında gözüaltına alınan gazeteciler Nedim Şener ile Ahmet Şık'ın "Halkı kin ve düşmanlığa sevk etme"⁸⁸ ve "Ergenekon terör örgütüne üye olma" suçlarına istinaden tutuklanmalarıdır. Nedim Şener'in son yıllarda Hrant Dink suikastına dair yaptığı haberler ve yazdığı kitaplarla isminden söz ettirmesi, Ahmet Şık'ın ise meslek hayatı süresince darbe günlüklerini ortaya çıkaran *Nokta* dergisi dâhil ana-akım medyaya kıyasla eleştirel bakış açısına sahip yayın kuruluşlarında katkı sunmuş olması kafaları karıştırmıştır. Türkiye'de farklı siyasi görüşlere sahip pek çok gazeteci ve toplumun geniş kesimi tutuklamalara tepki göstermiştir. Ergenekon terör örgütüyle ilişkisi olmayacağı düşünülen bu gazetecilerin tutuklanmaları, Ergenekon davasının seyrine ilişkin kamuoyunda güvensizlik yaratmıştır. Savcılık, kamuoyunda gelen tepkilere cevap olarak, adı geçen

Savcılığın yazılı cevabının devamında "Esasen Cumhuriyet Savcılığımızın hukuksal gereklilikler dışında herhangi amaç ve saikle hareket ettiğinin, edeceğinin kabulü ve kamuoyunun bu yönde asılsız değerlendirmelerle yönlendirilmeye çalışılması, büyük bir titizlik ve ciddiyetle yürüttüğümüz soruşturmaya zarar vereceği gibi adı geçen terör örgütünün hedef ve amaçlarına katkı sağlayacağı da açıktır. Bu istikametteki yayınlar tarafımızca özenle izlenmekte, hassasiyetle değerlendirilmektedir" sözleri ise pek çok basın mensubu tarafından "gözdağı verici nitelikte" ve basın özgürlüğüne aykırı bulunmuştur. Bu açıklamaları takiben, Ahmet Şık'ın, Fethullah Gülen cemaatinin emniyet içindeki yapılanmasını konu eden *İmamın Ordusu* adlı kitabının yayımlanmamış taslaklarına suç ihtimali gerekçesiyle el konulması, basın özgürlüğüne ilişkin tartışmaları büsbütün hararetlendirmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin medya içeriğini düzenleyen mevzuatın Avrupa standartlarına yakınlştırılmasında kaydedilen görelilerlemeye rağmen, ülke basın özgürlüğü konusunda çok kötü bir sicile sahip olmaya devam etmektedir. Uluslararası Basın Enstitüsü'nün (*International Press Institute-IPI*) son verilerine göre, Türkiye'de Basın Kanunu, Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu'nun belli hükümlerine dayanılarak açılan davalarda 48 gazeteci hapis cezası almıştır ve 700'ü aşkın gazetecinin davaları hâlâ devam etmektedir.⁸⁹ 2009'da, Türkiye basın özgürlüğü konusunda 2008'e göre 20 sıra gerileyerek 122. olmuştur; bunda özellikle Kürt medyasına karşı sansürlerin artması ve hükümet organlarının, TSK'nın ve

Uluslararası Basın Enstitüsü'nün son verilerine göre, Türkiye'de Basın Kanunu, Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu'nun belli hükümlerine dayanılarak açılan davalarda 48 gazeteci hapis cezası almıştır, 700'ü aşkın gazetecinin davaları hâlâ devam etmektedir.

gazetecilerin tutuklanmalarının gazetecilik faaliyetleri nedeniyle değil "Ergenekon terör örgütü soruşturması kapsamında elde edilen ve soruşturmanın gizliliği nedeniyle bu aşamada açıklanması mümkün bulunmayan bir kısım delillerin değerlendirilmesi sonucu yapılması zorunlu hale gelen hukuksal bir işlem" nedeniyle gerçekleştiğini ifade etmiştir.

⁸⁸ Bu suçlama daha sonra düştü. Şu an gazetecilere isnat edilen suç "Ergenekon terör örgütüne üye olmak"tır.

⁸⁹ Bianet, "Türkiye'de Kaç Gazeteci Hapiste?", 8 Ekim 2010, <http://bianet.org/bianet/bianet/125321-turkiyede-kac-gazeteci-hapiste> adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 1 Aralık 2010).

yargının medya içeriğini kontrol etme çabaları etkili olmuştur. 2010'da, Türkiye 178 ülke içinde 138. sırada yer almıştır.⁹⁰

Ordu

Daha önce de ele alındığı üzere, Türkiye'de ordunun siyasette yer alması Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına dek uzanmaktadır. Cumhuriyet'in başından beri, askeriye kendisini laiklik ve toprak bütünlüğü başta olmak üzere rejimin temel ilkelerinin bekçisi olarak konumlandırmıştır. Ordunun Cumhuriyet'in koruyucusu olduğu miti, siyasi kültüre de sızmış ve yaşamın her alanında askeriye'nin nüfuzunu pekiştirmiştir. Türkiye'de asker her zaman siyasi ve yasal yapı üzerinde güç uygulamıştır. Zaman içinde değişen tek şey, askerin siyasete müdahalesinin doğrudanlığı ve derecesi olmuştur. 1960, 1971 ve 1980'de olduğu gibi, ordu zaman zaman askeri müdahaleler sahneye koyarak iktidarı ele geçirmiştir. Diğer zamanlarda ise, 28 Şubat sürecinde olduğu gibi, askerin müdahalesi daha hafif biçimlerde gerçekleşmiştir. Bunun en son örneği, 27 Nisan 2007'de, AK Parti adayı Abdullah Gül'ün seçilmesiyle sonuçlanan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin hemen öncesinde, Genelkurmay Başkanlığı'nın web sitesi yoluyla AK Parti hükümetine verdiği muhtıradır. Genelkurmay bu muhtırayla, hükümetin, koruyuculuğunu yapmaya devam ettikleri Cumhuriyet'in seküler doğasını 'tehdit' eden köktendinci faaliyetlerine karşı kamuoyunu 'bilgilendirmiştir'. Askeriye'nin mesajını kamuoyuna iletmek için bu medyayı ilk kez bu açıklamayla kullanmış olması ilginçtir.

Askerin siyasete müdahalesinden medya da payını almıştır. Zaman zaman, yapılan her darbenin ardından ordunun TRT'den

Kapanmasından önce Nokta dergisinde yayımlanan ve Genelkurmay tarafından hazırlandığı iddia edilen bir belgeye göre, Türkiye'deki gazeteciler ordu yanlısı ve ordu karşıtı olarak sınıflandırılmıştır.

okuduğu bildirgelerde olduğu gibi, medya askerin iktidarı ele geçirdiği haberinin halka duyurulduğu platform görevi görmüştür. Diğer zamanlarda ise, 28 Şubat sürecinde iki saygın gazeteci hakkında çıkan düzmece haberler örneğinde olduğu gibi, medya askeriye'den verilen 'haberleri' doğruluklarını kontrol etmeden yayınlamıştır. Askerin medyayı kullandığı daha doğrudan ve daha hedefli bir yöntem de, Genelkurmay'ın akreditasyon sistemidir; bu sistemle sadece seçilmiş belli başlı medya organlarına ve gazetecilere askeriye'nin basın toplantılarına katılma izni verilmektedir. Kapanmasından önce Nokta dergisinde yayımlanan ve Genelkurmay tarafından hazırlandığı iddia edilen bir belgeye göre, Türkiye'deki gazeteciler ordu yanlısı ve ordu karşıtı olarak sınıflandırılmıştı. Genelkurmay bu iddiaları hiçbir zaman yalanlamamıştır ve söz konusu makale bir askeri mahkeme tarafından Nokta dergisi aleyhine verilen arama emrinin gerekçelerinden biri olmuştur; bu süreç, derginin kısa süre sonra kapanmasıyla sonuçlanmıştır. Orduyu eleştiren haberler yayımladığı için Nokta dergisinin ödemek zorunda kaldığı bedel, asker tarafından 'ordu karşıtı' bir medya organı veya gazeteci olarak algılanmanın potansiyel sonuçlarının

Askerin genel ve özel tehdit, korkutma ve baskısına tüm medya maruz kalıyor olsa da, azınlık medyası bu açıdan özellikle hassas bir konumdadır; bunun başlıca nedeni, sahiplerinin, siyasi ve ekonomik ağırlarla korunan büyük medya şirketlerinin dışında kalmalarıdır.

⁹⁰ Sınır Tanımayan Muhabirler, *Press Freedom Index 2010*, http://en.rsf.org/press-freedom-index-2010_1034.html adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 1 Aralık 2010).

Genelde AKP hükümeti ve özelde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, basın özgürlüğü konusunda hayli kötü bir performans sergilemiştir. Hükümeti eleştiren medya gruplarına ve gazetecilere karşı tartışmalı pozisyonlar ve politikalar benimsemiştir.

açık bir göstergesiydi. Buna ek olarak, özellikle Ankara merkezli çalışan gazeteciler için söz konusu akreditasyonu alamamanın bir başka etkisi de, bu gazetecilerin askeriyeyle ilgili bilgilere erişememesidir ve bu da orduyu eleştiren haberler yayınlamaktan caydırıcı bir başka faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Askerin bu genel ve özel tehdit, gözdağı ve baskılarına tüm medya maruz kalsa da, azınlık medyası bu açıdan özellikle hassas bir konumdur; bunun başlıca nedeni, sahiplerinin, siyasi ve ekonomik ağlarla korunan büyük medya şirketlerinin dışında kalmalarıdır. Türkiye'nin yakın tarihi, azınlık medyası üyelerinin haklarında Terörle Mücadele Kanunu ve Ceza Kanunu'na dayanarak soruşturma açıldığı; devletin ajanları, askeri yetkililer, mafya ve suç ağları tarafından alenen veya gizliden gizliye tehdit edildiği; gün ışığında "belirsiz faillerce" öldürüldüğü; askeri rejimlerin ajanları tarafından işkenceye tabi tutulduğu; devlet politikalarını eleştirdikleri veya azınlıkların haklarını savundukları ve askeriye'nin gizli darbe planları, Ermeni soykırımı, Kürt sorunu vb. gibi tabu konular hakkında haber yazdıkları için yıllarca hapis yattığı olaylarla doludur.⁹¹ Muhafız gazetecilerin cezalandırıldı-

ğı en trajik olaylardan biri, Ermeni gazeteci Hrant Dink'in "Türklüğe hakaret" nedeniyle hüküm giymesi ve ardından bir suç ağının ajanları tarafından –söz konusu ağın planları hem askeriye'nin hem de polisin istihbarat birimlerince çok önceden öğrenildiği halde– katledilmesidir.⁹²

Hükümet

Genelde AK Parti hükümeti ve özelde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, basın özgürlüğü konusunda hayli kötü bir performans sergilemiş, hükümeti eleştiren medya gruplarına ve gazetecilere karşı tartışmalı pozisyonlar ve politikalar benimsemiştir. Erdoğan, politikalarını eleştirmek amacıyla kendisini çeşitli hayvan şekillerinde çizen muhalif karikatüristler aleyhine açtığı hukuk davalarıyla anılır

⁹² 6 Şubat 2004 günü, Ermenice-Türkçe dillerinde çıkan haftalık gazete Agos'un kurucusu ve genel yayın yönetmeni olan Hrant Dink, Atatürk'ün manevi kızı ve eğitilmiş modern Türk kadınının sembolü olan Sabiha Gökçen'in 1915 olaylarından kurtularak evlat edinilen bir Ermeni kızı olabileceği olasılığını irdelediği bir makaleyi gazetesi Agos'ta yayımladı. Bu haberin çarpıcı yanı, Gökçen'in Türkiye'nin ilk kadın pilotu ve dünyanın ilk kadın savaş pilotu olmasıydı. Haber ülkenin en çok okunan günlük gazetesi Hürriyet'in ilk sayfasından verildince, ana-akım medyadaki bir dizi köşe yazarı Dink'e şiddetle tepki gösterdi. Nihayetinde Genelkurmay Başkanı halka yaptığı duyuruda Sabiha Gökçen'le ilgili iddiaları kabul edilemez olarak nitelendirerek reddetmiş ve dolaylı olarak Dink'i Türkiye'de millî birlik ve barışı tehdit etmekle suçlamıştır. Bu olay Dink'i aşırı sağ grupların ve medyanın sözlü ve fiziksel saldırılarının hedefi haline getirmiştir. Bu arada Dink, yazılarını kasti olarak çarpıtan ve kendisini "Türk ulusu" için bir tehdit olarak portreleyen bir iddianameye dayanarak "Türklüğe hakaretten" mahkûm edilmişti. Medyanın davayla ilgili haberleri aşırı taraflıydı ve bu da Dink'i yeni milliyetçi saldırıların ve nefret suçlarının hedefi yapmıştır. Sonunda, Dink 19 Ocak 2007 günü 17 yaşındaki bir Türk milliyetçisi tarafından öldürülmüştür; tetiği çeken genç, polise verdiği ifadede Dink'in Türklerden nefret ettiğini gazetelerden okuduğu için Dink'i öldürdüğünü söylemiştir. Dink'in hayatı ve ölümünde medyanın sorumluluğu hakkında ayrıntılı bir çalışma için, bkz. T. Çandar, Hrant, (2010).

⁹¹ Ö. Öğret ve S. Martens, "Pressing for Freedom: Two Centuries of Ceaseless Struggle in Turkey", Hürriyet Daily News, <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=part-i-censorship-in-a-brave-new-world-2010-06-06> adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 10 Eylül 2010).

olmuştur. Bu davaların hepsini kaybettiği halde, Başbakan'ın eleştiriye tahammülsüzlüğü değişmemiş görünmektedir.

Eylül 2008'de, Başbakan halktan, hayır amaçlı yapılan bağışları zimmetine geçirdiği tespit edilen bir İslami hayır kuruluşuyla ilgili olarak Almanya'da açılan en büyük dolandırıcılık davalarından birinde üst düzey AK Parti yetkililerinin söz konusu suça iştirak ettiklerini iddia eden Doğan Medya Grubu gazetelerini boykot etmesini istemiştir. Türk medyası, hükümet yanlısı bir televizyon kanalı olan Kanal7'nin en üst düzey yöneticilerinin ve dönemin RTÜK başkanı Zahid Akman'ın da dahil olduğu, Alman mahkemesi tarafından bu dolandırıcılığın arkasındaki beyinler olarak işaret edilen bireylere hükümet tarafından Türkiye'de koruma sağlanmasını ağır bir şekilde eleştirmiştir. Türk basını bu kişileri zimmete geçirilen fonları Türkiye'ye aktarmakla suçlamış, hatta paranın bir kısmının AK Parti hükümetine kanalize edilmiş olabileceğini iddia etmiştir. Almanya, Kanal7-INT'in Almanya'daki yayın lisansını iptal ederken, Erdoğan, Akman'ı medyayı izlemekten sorumlu olan bir kurumun başkanı olarak oturduğu kamu makamından alması yönünde gelen ısrarlı talepleri reddetmiştir.⁹³

Başbakan'ın halk önünde medyayla karşı karşıya geldiği ve basın özgürlüğüne saldırdığı bir başka unutulmaz olay da 2010 yılında

AKP'nin iktidara gelmesinin ardından, TRT'nin yayın programında kayda değer bir değişim olmuştur. Kıbrıs, Ermenistan'la ilişkiler ve Ermeni soykırımı, Kürt sorunu ve askerin siyasete müdahalesi gibi siyasi konular televizyon ve radyoda tartışılmaya ve konuşulmaya başlamıştır.

meydana gelmiştir; Başbakan bu vakada medya patronlarını hükümetin ekonomi politikalarını eleştiren köşe yazarlarını kovmaya çağırmış ve bu yazarların çarptırılmış yazılarının, iyi işlemekte olan Türk ekonomisinin istikrarını bozacağını iddia etmiştir.

AK Parti hükümetinin medyayla olan en büyük çatışması ise Eylül 2009'da, hükümet Doğan Medya Grubu'nu vergi kaçırma suçundan 2,5 milyar dolar gibi rekor bir para cezasına çarptırdığında meydana gelmiştir. Hükümet bunu vergi kanunlarının yürütülmesiyle ilgili rutin bir olay olarak gösterirken, birçok kişi bu para cezasını hükümet karşıtı ve asker yanlısı pozisyonu nedeniyle şirkete verilen bir ceza olarak yorumlamıştır. Hükümet Kasım 2010'da Doğan Medya Grubu'nun mali borçlarının yarı yarıya inmesine sebep olan bir vergi affı çıkarmışsa da, grup aleyhine açılan dava halen devam etmektedir. Avrupa Komisyonu'nun da belirttiği üzere, "basın, bu davanın başlamasının ardından haber yaparken kendi kendini sınırlamaktadır."⁹⁴

Kamu yayın organı TRT'nin tarafsızlığı Türkiye'de her zaman sorgulanmıştır ve kurum "neredeyse her konuda devlet ve/veya hükümetin resmi pozisyonunu sürekli olarak onaylaması ve [...] tartışmalı konulara girmekten dikkatle sakınması" nedeniyle eleştirilmektedir.⁹⁵ Son yıllarda, AK Parti'nin iktidara

⁹³ Almanya merkezli bir İslami yardım kuruluşu olan Deniz Feneri e.V. ile ilgili olarak bir Alman mahkemesi, kuruluşun çoğunluğu Almanya'da yaşayan Türklerden toplanmış olan 58 milyon avro bağış tutarını zimmetine geçirdiğini ve bunun en az 17 milyon avrosunun Türkiye'deki İslami cemaat bünyesindeki özel şirketlere kanalize edildiğini bulmuştur. Frankfurt mahkemesi, şirketin Almanya'daki üç çalışanına hüküm giydirirken, dolandırıcılığın ardındaki asıl beyinlerin Türkiye'de olduğunu belirterek topu Türkiye'ye atmıştır.

⁹⁴ Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2010 İlerleme Raporu*, s. 21.

⁹⁵ A.g.e.

gelmesinin ardından, TRT'nin yayın programında kayda değer bir değişim olmuştur. Kıbrıs, Ermenistan'la ilişkiler ve Ermeni soykırımı, Kürt sorunu ve askerın siyasete müdahalesi gibi siyasi konular televizyon ve radyoda tartışılmaya ve konuşulmaya başlamıştır. Ülkenin yakın geçmişini soruşturan ve devletin resmi tarihini sorgulayan programlar TRT'de düzenli olarak yayınlanmaktadır. Bu değişim, Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin bir parçası olarak ordunun siyaset üzerindeki gücünün zayıflamasının bir yansımasıdır. Ülkenin çekirdek siyaset meseleleriyle ilgili pozisyonu devletin resmi

pozisyonuyla çelişen ve demokratik meşruluğuna dayanarak bu meselelerde Türkiye'nin resmi politikalarını belirleme yetkisine sahip çıkan bir hükümetin iktidara gelmesiyle, devlet –yani ordu– TRT üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir. Bunu söyledikten sonra, TRT'nin tarafsızlığının Türkiye'de tartışma konusu olmaya devam ettiği belirtilmelidir. Muhalefet partileri ve hükümeti eleştiren ana-akım medya organları, devlet televizyonunu hükümete çok yakın ve taraflı olmakla ve tüm siyasi partilere aynı mesafede durmamakla eleştirmektedir.

4. Medya Politikası ve Demokratik Siyaset: Bir Değerlendirme

Liberal teori, demokratik sistemlerde medyaya kritik bir rol atfetmiştir. Buna göre medya, yürütmeden, yasamadan ve yargıdan özgür ve bağımsız olan ve toplum adına hükümeti denetleyen “Dördüncü Kuvvet” olarak tanımlanmıştır. Eleştirel teori ise, özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra medyayı hükümetler tarafından “rıza üretme” aracı haline getirilen, devletin ideolojik bir aleti olarak görmüştür. Bugün, medya sahipliğinde ki yoğunlaşma ve medya ile siyaset arasındaki ilişki, medya çalışmalarının yeni hedefi haline gelmiştir. Medyanın kitleler üzerinde mutlak bir etkiye sahip olmadığı genel olarak kabul edilse de, kamu gündemini belirleme gücü, medyaya, iktidar yapılarının çıkarına davranma potansiyeli vermektedir.

Türkiye’de, Cumhuriyet’in ilk günlerinden bu yana modernleşme kavramı, “toplum ne kadar modernleşirse rejim de o kadar demokratikleşir” varsayımına dayanarak, demokratikleşmeyle ilişkilendirilmiştir. Medya, modernleşme sürecinin lider aktörlerinden biri olarak düşünülmüş ve devlet eliyle yönlendirilen bu projede devletçi ideolojinin hem üreticisi hem de tüketicisi olarak kritik bir rol üstlenmiştir.

Bugün, Türkiye’deki ana-akım medya genel anlamda devlet tarafından bir araç olarak kullanılmaya devam etmektedir ve “Dördüncü Kuvvet” olarak işlev görme yetisine ve iradesine sahip değildir. Ancak aynı zamanda, son yıllarda az sayıda ama etkili bazı bağımsız ve muhalif medya organlarının ortaya çıkması, ana-akım medyanın devlet çıkarlarına ve

Türkiye’de, Cumhuriyet’in ilk günlerinden bu yana, modernleşme kavramı “toplum ne kadar modernleşirse rejim de o kadar demokratikleşir” varsayımına dayanarak demokratikleşmeyle ilişkilendirilmiş ve medya bu sürecin lider aktörlerinden biri olarak düşünülmüştür.

politikalarına ters düşen haberleri filtreleme yeteneğini aşındırmıştır. Haftalık *Nokta* dergisi ve günlük *Taraf* gazetesi, askeriye içinden sızan ve üst düzey emekli ve muvazzaf askeri yetkililerin hazırladığı gizli darbe planlarını kanıtlayan belgeleri yayımlamıştır; bu belgelerin ana-akım medya organlarına da ulaştığı ama bunlar tarafından kullanılmadığı ortaya çıkmıştır. Söz konusu belgelerin *Nokta* ve ardından *Taraf* gazetesinde yayımlanmasının ardından bile, ana-akım medya genelde iddiaların ehemmiyetini olduğundan daha az göstermeyi tercih etmiş, hükümete yakın duran medya organları ise sadece AK Parti’nin çıkar ve politikalarına uyan haberleri yayımlamıştır.

Aynı zamanda, internete ve sosyal medyaya erişimin artması, ana-akım medyanın filtrelerinden geçmesi mümkün olmayan tartışmalı siyasi haberlerin üretimi için bir başka muhalif alan sunmuş, vatandaşların haber yapma ve dağıtma sürecine katılmasına olanak vermiştir. Özellikle çarpıcı olan nokta ise, üst düzey askeri yetkilileri ve siyasi isimleri zan altında bırakan gizlice çekilmiş ses ve video kayıtları ve bunların bazılarının ceza davalarında sanıklara karşı kullanılmasıdır. Söz konusu

Vatandaşların medya yoluyla siyasete aktif katılımı, Türkiye’de demokrasinin güçlendiğinin bir işareti olarak yorumlanabilirse de, bu katılım paylaşılan bir vatandaşlık nosyonuna veya çoğulculuk, çeşitlilik ve eşitlik gibi başlıca demokratik değerlerin kucaklanmasına dayanmamaktadır.

kişilerin adil yargılanma hakları açısından ciddi sorunlar doğuran bu gizli kayıtlardan, Ergenekon davasında yüzlerce sanık için hazırlanan iddianamelerde delil olarak yararlanılmıştır. Yasadışı eylemleri gösteren ve hukuka uygun olmayan yollarla elde edilmiş belgeleri sızdırmak için internetin kullanılması, bir yandan halka ana-akım medyanın sunmadığı veya sunamadığı türde bilgilere erişme olanağı vermiş, diğer yandan bu bilgilerin zan altında bıraktığı kişiler açısından adil yargılanma ve usule uygunluk konusunda ciddi sorunları gündeme getirmiştir.

Türkiye’nin Nokta ve Taraf sonrası atmosferinde, medya artık askerle ve devletle olan ideolojik ittifakını kolay kolay sürdürebilecek konumda değildir. Daha da önemlisi, toplumun şeffaflık, doğru ve tarafsız bilgiye erişim ve demokrasi yönündeki artan talepleri, Türkiye’de medya politikaları, kültür ve etiğinin tüm boyutları için önemli bir zorluk yaratmaktadır.

Vatandaşların medya yoluyla siyasete aktif katılımı, Türkiye’de demokrasinin güçlendiğinin bir işareti olarak yorumlanabilirse de, bu katılım paylaşılan bir vatandaşlık nosyonuna veya çoğulculuk, çeşitlilik ve eşitlik gibi başlıca demokratik değerlerin benimsenmesine dayanmamaktadır. Türkiye’de demokratik ve eşitlikçi bir vatandaşlık anlayışı inşa etmenin önündeki ciddi engellerden biri, medyada çok sık kullanılan ve azınlıklara ve muhaliflere karşı düşmanlık ve ayrımcılığın yayılmasına yol açan ve hatta

bunu kolaylaştıran nefret söyleminin yaygınlığıdır. Etnik, dini, cinsel ve diğer azınlıklar ve ayrıca kadınlar aleyhine ayrımcı haber içerikleri, Türkiye’de hem geleneksel medyada hem de yeni sosyal medyada hayli yaygındır.⁹⁶ Azınlıklara, muhaliflere ve insan hakları savunucularına karşı nefret söylemine başvuranlar arasında sadece medya organları değil, yeni sosyal medyanın kullanıcıları da yer almaktadır. Özellikle gazetelerin internet sitelerinde okurlar tarafından yazılan yorumlar, “biz” ve “ötekiler” şeklinde bir ideolojik bölünmeyi gözler önüne sererken, bu sonuncusu (“ötekiler”) Kürt ve Ermeni sorunları, sivil-asker ilişkileri ve AB süreci gibi tartışmalı konularda resmi politikaları eleştiren her türlü gerçek ve tüzel kişiyi ifade etmektedir. Nefret söylemini suç olarak tanımlayan bir yasal çerçevenin olmaması ve özgür konuşmayı kısıtlayan ceza kanunlarının varlığı, medyanın hem üreticisi hem de tüketicisi konumundaki bu “militan vatandaş” grubunu teşvik etmekte ve güçlendirmektedir.

Sonuç olarak; ekonomik liberalleşme, bankacılık krizi ve AB’ye katılım süreçleri, yavaş ve tutarsız bir şekilde de olsa, Türkiye’de medyadaki sahiplik yapısını değiştiren ve basın ve ifade özgürlüğünü artıran reformlara yol açmıştır. Her şeye rağmen, bu gelişmeler Türkiye’de medyanın bağımsızlığını ve özgürlüğünü sağlamayı başaramamıştır. Medyanın düzenlenişini serbestleştirmek, daha da önemlisi ve zoru, devletteki, toplumdaki ve medyadaki yaygın otoriter zihniyeti

96 S. Erler, “Nefret Suçlarında Medyanın Etkisi”, 13 Nisan 2010, <http://www.nefretme.org/2010/09/nefret-suclarinda-medyanin-etkisi/#more-581> adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 4 Haziran 2010). Bir STK tarafından hazırlanan 2009 tarihli rapor, son on yıl içinde Türk medyasında etnik ve dini azınlıklara karşı nefret söyleminin yaygınlığını belgelemektedir. Sosyal Değişim Derneği, *Ulusal Basında Nefret Suçları*, 30 Nisan 2009, http://www.sosyaldegisim.org/wp-content/uploads/2010/10/nefret-suclari_light-.pdf adresinde mevcuttur (son erişim tarihi: 21 Mart 2010).

değiştirmek için başarılması gereken daha çok şey bulunmaktadır. Yine de, bilgi teknolojilerinin ve yeni medyanın bugüne dek hep sansürlenmiş olan bilgilere erişim için sunduğu fırsatlar, sadece devletin medyayı ve toplumu kontrol altında tutma yeteneğinin devamını değıl, ana-akım medyanın haber içeriğı üzerindeki hegemonyasını da zora sokmaktadır. Türkiye'nin *Nokta* ve *Taraf* sonrası atmosfer-

rinde, medya artık askerle ve devletle olan ideolojik ittifakını kolay kolay sürdürebilecek konumda değıldir. Daha da önemlisi, toplumun şeffaflık, doğıru ve tarafsız bilgiye erişim ve demokrasi yönündeki artan talepleri, medya politikalarının, medya kùltürü ve etiğinin tüm boyutlarında değışimi zorlayan önemli bir faktördür.

Kaynakça

- Aksoy, A. ve K. Robins, 1997. "Peripheral Vision: Cultural Industries and Cultural Identities in Turkey", *Environment and Planning A: International Journal of Urban and Regional Research*, 29:11.
- Aktar, A., 2000. *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları*, İstanbul: İletişim.
- Avrupa İstikrar Girişimi (European Stability Initiative, ESI), 2010. *Turkey – Armenia Manual: Information and Contacts to Persons and Institutions Working on Turkey-Armenia Relations*, (Türkiye-Ermenistan El Kitabı: Türkiye-Ermenistan İlişkileri çalışan kurumların ve kişilerin bilgileri ve iletişim bilgileri), Ocak.
- Avrupa Komisyonu, 2008. *Türkiye 2008 İlerleme Raporu*: <http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf>. Erişim tarihi: 1 Aralık 2010.
- 2009. *Türkiye 2009 İlerleme Raporu*: <http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf>. Erişim tarihi: 01/12/2010.
- 2010. *Türkiye 2010 İlerleme Raporu*: <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/ilerleme_2010.pdf>.
- Barış, R., 2005. "The Turkish Media Landscape", G. Terzis (ed.), *European Media Governance: National and Regional Dimensions*, Bristol ve Chicago: Intellect.
- Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü web sitesi, *Tarihçe ve Görev Tanımı* <<http://www.byegm.gov.tr/content.aspx?s=gm>>. Erişim tarihi: 8 Eylül 2010
- Bianet, 2010. "Türkiye'de Kaç Gazeteci Hapiste?", 8 Kasım, <<http://bianet.org/bianet/bianet/125321-turkiyede-kac-gazeteci-hapiste>>. Erişim tarihi: 1 Aralık 2010.
- Bilgiç, E. E., 2010. "The Role of the Press in the Construction of National Identity 1934-1937", yayımlanmamış doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi.
- Bilgi ve İletişim Teknolojileri Otoritesi, <http://www.btk.gov.tr/Kurum_Hakkinda/Kur_Gorevleri.htm>. Erişim tarihi: 1 Temmuz 2010.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2007. *Adult Literacy Rate*, <<http://hdrstats.undp.org/en/indicators/89.html>>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2010.
- Cemal, H., 2010. *Türkiye'nin Asker Sorunu: Ey Asker Siyasete Karışma!*, İstanbul: Doğan.
- Cizre, Ü. (ed.), 2008. *Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of the Justice and Development Party*, Londra ve New York: Routledge.
- Çağlar, Ş. ve S. M. Çakar, 2008. "Media Groups and their Market Shares in Turkey during Globalization", *Media and Global Divides, International Blind Review*, IAMCR Dünya Kongresi, Stockholm: 20-25 Temmuz <<http://www.eptic.com.br/arquivos/Revistas/vol.XI,n2,2009/10-CakarMenguSebnemCaglar.pdf>>.
- Çandar, T., 2010. *Hrant*, İstanbul: Everest.
- Dağtaş, E., 2007. "Uniformity of Media in Turkey:

- Tabloid Journalism Accompanied by Racy Popular Culture”, *Beşinci Uluslararası Kültür ve Kalkınma Kongresi*, Havana, Haziran.
- Demirel, T. ve M. Heper, 1996. “The Press and the Consolidation of Democracy in Turkey”, *Middle Eastern Studies*, 32: 2, Nisan.
- Özgür Gazeteciler Platformu: Dördüncükuvvetmedya, “Geçtiğimiz Haftanın Gazete Tirajları Belli Oldu” <<http://www.dorduncukuvvetmedya.com/gectigimiz-haftanin-gazete-satis-rakamlari-belli-oldu.html>>. Erişim tarihi: 10 Ekim 2010.
- Erler, S., “Nefret Suçlarında Medyanın Etkisi”, *Nefretme.org*, <<http://www.nefretme.org/2010/09/nefret-suclarinda-medyanin-etkisi/#more-581>>.
- Gazeteciler.com, “Eylül Ayının En Çok İzlenen Kanalları”, <<http://www.gazeteciler.com/rating/eylul-ayinin-en-cok-izlenen-kanali-hangisi-oldu-23355h.html>>. Erişim tarihi: 10 Ekim 2010.
- Gökçe, G., 1990, “Sanat Kurumlarının Oluşmasında Atatürk’ün Rolü”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18: 6.
- Güven, D., 2006. *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Stratejileri ve Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İstanbul: İletişim.
- Herman, E. S. ve N. Chomsky, 1988. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, New York: Pantheon.
- İletişim Araştırmaları Derneği, *Değerlendirme Raporu* <<http://www.iletisimarastirma.org/haberler/71-rtuk-kanun-tasarisi-taslagi-degerlendirme-raporu.html>>. Erişim tarihi: 29 Mart 2011.
- Kurban, D., 2003. “Confronting Equality: The Need for Constitutional Protection of Minorities on Turkey’s Path to the European Union”, *Columbia Human Rights Law Review* 35.
- 2007. *A Quest for Equality: Minorities in Turkey*, Minority Rights Group International.
- Medyaradar, “Türkiye’de Kaç Gazete ve Televizyon Var?”, <<http://www.medyaradar.com/haber/gundem-21476/turkiyedeki--gazete--televizyon--radyo--ve--dergi--sayisi--ne--kadar--peki--kac--iletisim--fakultesi--var--iste-cok-ilginc-rakamlar.html>>. Erişim tarihi: 10 Eylül 2010.
- Nalçaoğlu, H., 2010. *Türkiye’yi Anlama Kılavuzu: Türkiye’de Yaşam Tarzları ve Eğilimler*, Ipsos KMG.
- Öğret, Ö. ve S. Martens, 2010. “Pressing for Freedom: Two Centuries of Ceaseless Struggle in Turkey”, *Hürriyet Daily News*, 7 Haziran, <<http://www.Hurriyetdailynews.com/n.php?n=part-iii-requiring-a-gut-feeling-alongside-a-lot-of-guts-2010-06-07>>. Erişim tarihi: 10/09/2010.
- Özcan, E., 2007. “The Role of the State in Turkish Media in Light of Hallin and Mancini’s Comparative Media Systems”, Uluslararası İletişim Birliği yıllık toplantısında sunulan tebliğ, TBA, San Francisco, Mayıs, <<http://www.allacademic.com/meta/p170690-index.html>>.
- Papathanassopoulos, S., 2005. “The Mediterranean/Polarized Pluralist Media Model Countries”, G. Terzis (ed.) *European Media Governance: National and Regional Dimensions*, Bristol ve Chicago: Intellect.
- Ramonet, I., 2004. “Beşinci Kuvvet”, çev. Y. G. İnceoğlu, N. Akıner ve U. U. Aydın, Varlık, Nisan.
- Reklamcılar Derneği, 2010 Yılı İlk Dönem Medya Yatırımları, <http://www.finchannel.com/Main_News/Business/69084_Turkey%3A_Advertising_spending_rises_by_36.3_percent_in_first_half_of_2010/>. Erişim tarihi: 10 Eylül 2010.
- Radio Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) web sitesi <http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/Icerik-Goster.aspx?icerik_id=80775e05-caec>

4a48-bac5-39fd6375da3b>. Erişim tarihi: 8 Eylül 2010.

RTÜK, *Radio Ve Televizyon Üst Kuruluna Gelen Bildirimlerin 2007-2008 ve 2009 Yıllarının İlk Üç Aylık Dönemlerinin Karşılaştırması ve 2009 Yılı Genel Değerlendirmesi*, Özgür Gazeteciler Platformu: Dördüncü Kuvvet Medya, http://www.dorduncukuvvetmedya.com/index.php?option=com_content&view=article&id=176:son-uec-yilda-televzyon-zleyclernn-kayetler-yari-yariya-azaldi&catid=45:arast>. Erişim Tarihi: 12 Eylül 2010.

Sınır Tanımayan Muhabirler (*Reporters Without Borders*), *Press Freedom Index 2010*, <<http://en.rsf.org/press-freedom-index-2010,1034.html>>. Erişim tarihi: 01/12/2010.

Sosyal Değişim Derneği, 2010. *Ulusal Basında Nefret Suçları*, Nisan, <http://www.sosyaldegisim.org/wp-content/uploads/2010/10/nefret-suclari_light-.pdf>.

Sözeri, C., 2009. "Türkiye'de Medya Sektöründe Uluslararası Şirket Birleşmeleri", yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi.

Sümer, B., 2010. *The Impact of Europeanisation on Policy-Making in Turkey: Controversies, Uncertainties and Misfits in Broadcasting Policy (1999-2009)*, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi 35.

Terzis, G. "Editör Girişi", G. Terzis (ed.), 2005. *European Media Governance: National and Regional Dimensions*, Bristol ve Chicago: Intellect.

Türkiye İstatistik Kurumu, (2010), *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması* <<http://www.socialmediatr.com/blog/tuikin-2010-yili-hanehalki-bilisim-teknolojileri-kullanim-arastirmasi-sonuclandi>>. Erişim tarihi: 12 Ekim 2010.

KARARLAR

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), 2006. *Özgür Radyo-Ses Radyo Televizyon Yayın Yapım ve Tanıtım A.Ş./Türkiye*, No: 64178/00, 64179/00, 64181/00, 64183/00, 64184/00, 30 Mart.

-----, 2009. *Ürper ve Diğerleri/ Türkiye*, No: 14526/07, 14747/07, 15022/07, 15737/07, 36137/07, 47245/07, 50371/07, 50372/07 ve 54637/07, 20 Ekim.

-----, 2010. *Turgay ve Diğerleri/ Türkiye*, Başvuru Numaraları: 8306/08, 8340/08 ve 8366/08, 15 Haziran.

T.C. Anayasa Mahkemesi, 2009. E: 2006/121, K: 2009/90, 27418 sayılı Resmi Gazete, 26 Kasım.

KANUNLAR

Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun, no. 5816, 25 Temmuz 1951, Resmi Gazete no. 7872, 31 Temmuz 1951.

Basın Kanunu, no. 5680, 15 Temmuz 1950, Resmi Gazete no. 7564, 24 Temmuz 1950.

Basın Kanunu, no. 5187, 9 Haziran 2004, Resmi Gazete no. 25504, 26 Haziran 2004.

Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun, no. 3837, 22 Mayıs 1940, Resmi Gazete no. 4520, 28 Mayıs 1925.

Çiftçi Topraklandırma Kanunu, no. 4753, 11 Haziran 1945, Resmi Gazete no. 6032, 15 Haziran 1945.

Elektronik Haberleşme Kanunu, no. 5809, 5 Mayıs 2008, Resmi Gazete no. 27050, 10 Kasım 2008.

İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, no. 5651, 4 Mayıs 2007, Resmi Gazete no. 26530 23 Mayıs 2007.

Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayınları
Hakkındaki Kanun, no. 6112, 13 Nisan 1994,
Resmi Gazete no. 21911, 20 Nisan 1994.

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları
Hakkında Kanun, Basın Kanunu, Gelir
Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi
Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair
Kanun, no. 4676, 7 Haziran 2001.

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları
Hakkında Kanun, Basın Kanunu, Gelir
Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi
Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair
Kanun, no. 4756, 15 Mayıs 2002, Resmi
Gazete no. 24761, 21 Mayıs 2002.

Sayıli Terörle Mücadele Kanunu, no. 3713, 12
Nisan 1991, Resmi Gazete no. 20843, 12
Nisan 1991.

Takrir-i Sükûn Kanunu, no. 578, 4 Mart 1925,
Resmi Gazete no. 87, 4 Mart 1925.

Telekomikasyon Kanunu, no. 5189, 16 Haziran
2004, Resmi Gazete no. 25510, 2 Temmuz
2004.

Telekomikasyon Kanunu, no. 5335, 21 Mayıs 2005,
Resmi Gazete no. 25798, 27 Nisan 2005.

Türk Ceza Kanunu, no. 5237, 26 Eylül 2004, Resmi
Gazete no. 25611, 12 Kasım 2004.

Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu, no. 2954, 11
Kasım 1983, Resmi Gazete no. 18221, 14
Kasım 1983.

Varlık Vergisi Hakkında Kanun, no. 4305, 11 Kasım
1942, Resmi Gazete no. 5255, 12 Kasım 1942.

Yazarlar Hakkında

ESRA ELMAS

İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde Medya ve İletişim Sistemleri ile alt dal olarak sosyoloji eğitimi aldı. Aynı üniversitede Kültürel İncelemeler yüksek lisans programını bitirdi. Şu an Galatasaray Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi doktora programına devam eden ve İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Sistemleri bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışan Elmas, değişik günlük gazete ve haftalık dergilerde de muhabir olarak görev yaptı.

DİLEK KURBAN

TESEV Demokratikleşme Programı'nın Program Direktörüdür. Lisans derecesini Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden aldı. Columbia Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kamu İlişkileri Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden (MIA) insan hakları üzerine Master derecesi aldı. Columbia Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 2004 yılında Hukuk Doktoru (JD) derecesi ile mezun oldu. 1999-2001 yıllarında New York'ta bulunan Birleşmiş Milletler Siyasi İlişkiler Bölümü Güvenlik Konseyi İşleri'nde Siyasi İlişkiler Yönetici Yardımcısı olarak görev aldı. Kurban ulusal günlük gazete *Radikal*'de köşe yazarlığı ve haftalık çift dilli Türk-Ermeni gazetesi *Agos*'ta sayfa editörlüğünü yapıyor. Kurban, ayrıca Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde misafir öğretim üyesi olarak görev alıyor. Kurban'ın azınlık ve insan hakları, Türkiye'de ülke içinde yerinden edilme ve Avrupa azınlıklık ve insan hakları hukuku alanlarında yayınları bulunuyor.

TESEV

Bankalar Caddesi
Minerva Han, No:2, Kat: 3
34420 Karaköy İstanbul
T +90 212 292 89 03
F +90 212 292 90 46
www.tesev.org.tr